

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.

NÉPRAJZI HÍREK

LII. • 2023/1.

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Tudománytörténet	(3)
Fórum	(18)
Kutatások	(37)
Szemle	(47)
Köszöntések	(49)
In memoriam	(53)
Mindenféle	(78)

ÖTVENKETTEDIK ÉVFOLYAM
2023/1.

Szerkesztők:
Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A szerkesztők munkatársa:
Geiger Annamária (Magyar Nemzeti Múzeum)

A kiadást támogatta a

Néprajzi Múzeum
Museum of Ethnography

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum
Felelős kiadó: Kemecsi Lajos
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Nyomdai munkálatok:
Kapitális Nyomda
Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

TUDOMÁNYTÖRTÉNET.....	3
Sárkány Mihály: Négyszáz éve hunyt el Szepsi Csombor Márton, az első magyar útleírás, az „Europica Varietas” szerzője	3
S. Lackovits Emőke: Száz éve született Pusztainé Madar Ilona	9
(Sárrétudvari, 1923–Leányfalu, 2007)	9
Lanczendorfer Zsuzsanna: Megnyitóbeszéd a dr. Barsi Ernő állandó kiállításon	13
FÓRUM	18
Demeter Noémi: 14. Tudománytörténeti Konferencia (Kolozsvár, 2022. október 6–8.)	18
Beke András–Vadas Hanga Napsugár: Konferencia a magyar néprajzi muzeológiát érintő kérdésekről (Kolozsvár, 2022. október 14.)	23
Cseh Fruzsina: Anyagi és szellemi javak migrációja a Kárpát- medencében. 11. Kézművesipar-történeti Szimpózium (Budapest, Humán Tudományok Kutatóháza, 2022. november 10–11.)	27
Nagy Zsolt: Kötetbemutató és emlékest prof. dr. Oláh János judaista, a zsidó néprajz kutatójának tiszteletére	32
KUTATÁSOK	37
Máté Gábor: Vidékről városba – városból vidékre irányuló migráció néprajzi és kulturális antropológiai vizsgálata. Ljubljana-i Egyetem – Pécsi Tudományegyetem	37
Ajpok Vivien–Keresztény Csenge–Varga Sándor: Polyphony Project. Felfedezőúton Ukrajnában	39
SZEMLE	47
Magyar Zoltán: Népköltészeti kézikönyv a moldvai magyarokról. Megjelent a „Moldvai csángó mondakatalógus”	47
KÖSZÖNTÉSEK	49
Ament-Kovács Bence: „IN DAR LAHMGRUA ^B M STEHT A BAM...” A nyolcvanéves Manherz Károly köszöntése	49

IN MEMORIAM.....	53
Verebélyi Kincső: Elhunyt Hermann Bausinger (1926. szeptember 17.–2021. november 26.).....	53
Kapitány Orsolya–Tüske Anna: In memoriam Witt Lászlóné (Csurgó, 1936. november 28.–Nagyatád, 2022. október 30.).....	57
Pusztai Zsolt: Egy múzeumigazgatóra emlékezve. Elhunyt Tolnay Gábor (1931–2023)	60
Aszt Ágnes: Elhunyt V. Szalontay Judit, a Csornai Múzeum megálmodója (1947–2023)	62
Szabó Piroska: Viera Gašparíkovától búcsúzunk (1928–2023).....	67
Novák László Ferenc (1947–2023).....	68
Bartha Elek: Búcsú Novák László Ferentől	68
Selmeczi Kovács Attila: Novák László Ferenc emlékezete.....	71
Császi Irén: Végső búcsú Cs. Schwalm Edittől (1946–2023).....	74
MINDENFÉLE	78
Mód László–Simon András: A Jankó János-díjas néprajzkutatók 2022. évi találkozója	78
Balogh Balázs: Az Umling–Gaál festett kazettásmennyezet Nyárszón... ..	79
Sepsiszéki Nagy Balázs: A legkorábbi székely himnusz.....	81
Szőke Anna: A Kiss Lajos Néprajzi Társaság beszámolója a 2022. évben kifejtett tevékenységéről	83
Györffy István régi emléktáblája az új Néprajzi Múzeumban	86
Berényi Marianna: „A magyar nép tudósa” – új helyén a Györffy István-emléktábla	86
Kemecsi Lajos: A Györffy-emléktábla felavatása	87
Illyés Gyula: A magyar nép tudósa. Györffy István halálára.....	89
Küllös Imola kapta a 2023. évi Faludi Ferenc Alkotói Díjat	93
MúzeumCafé Díjat kapott Kemecsi Lajos	94
Gréczi Emőke: Laudáció	94

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Négyszáz éve hunyt el Szepsi Csombor Márton, az első magyar útleírás, az „Europica Varietas” szerzője

Bár nem tudjuk pontosan, hogy mikor. 1622-ben pestisjárvány pusztított Magyarországon, amely elérte Varannót is, ahol Szepsi Csombor Márton Bedegi Nyári István alkalmazásában állt református papként és a földbirtokos fiának, Ferencnek nevelőjeként. Ferenc 1622. szeptember 1-jén hunyt el pestisben. Temetése október 9-én volt Kisvárdán, ahol Szepsi Csombor Mártonnak mint Varannó fő prédikátorának és Ferkó nevelőjének kellett volna búcsúztatnia az elhunytat, ám nem volt jelen, Bizonyára már betegsége gátolta ebben az akkor 27 éves prédikátort, aki nem érte meg utolsó munkájának, az erkölcsi-nevelési elveit összefoglaló *Udvári scholanak* megjelenését (Bártfa, 1623. Klötz Jakab nyomdája).

Csombor Márton Szepsiben, egy szepességi németek 13. századi településeként létrejött, a 16. századra elmagyarosodott mezővárosban született jómódú polgár családjába, amelynek foglalatosságáról nincs adatunk, de tudjuk, hogy Kassán háza volt. Édesapja, Csombor Imre, 1607-ben már nem élt, de édesanyja gondos neveletésben részesítette. 1607-ben Késmárkon járt iskolába, ahol jól megtanult németül, 1611-ben utazást tett Erdélyben Sámsondi Márton nevelője kíséretében, 1612–1613-ban a nagybányai iskola három felső osztályát végezte el, poétikát, retorikát, görög nyelvet és teológiát tanult, majd 1624-ben a jó hírű gönci középfokú iskolában fejezte be tanulmányait. Ez már feljogosította arra, hogy Telkibányán alsóbb osztályokban tanítson a következő évben, és felkészüljön további külhoni tanulmányokra, amelyeket bizonyára régóta forgatott elméjében peregrinációra vállalkozó hazai protestáns elődök nyomdokait követve.¹

1616. május 15-én indult el Danckába (Gdansk),² hogy gimnáziumi tanulmányokat folytasson, oda júniusban érkezett. 1618 áprilisában pedig, tanulmányai befejeztével hosszú nyugat-európai útra indult. Tengeri úton, észak-német városokat, Dániát, Fríziát érintve, Hollandiába, majd Angliába,

---

¹ Szepsi Csombor Márton életének, tanulmányainak, indíttatásának legalaposabb feltárását, az *Europica Varietas* művelődéstörténeti helyének és utóéletének sokoldalú elemzését Kovács Sándor Ivánnak köszönhetjük, ezekre az írásokra támaszkodtam (Kovács Sándor Iván 1968 és 1979).

² A továbbiakban a Szepsi Csombor Márton által említett helyneveket ma használatos földrajzi nevükön adom meg.

onnan visszafordulva Galliába utazott, majd megfordult Elzászban és más német területeken, végül Csehországon, Szilézián és ismét Lengyelországon át hazaérkezett Szepsibe 1618 augusztusában. Azaz utazása arra az időszakra esett, amikor a reformáció és ellenreformáció közötti feszültség harmincéves háborúba torkollott a prágai defenesztrációval 1618. május 23-án, mígnem, a háború előrehaladtával, inkább hatalmi harcnak, mint vallásháborúnak bizonyult. Az úton naplót vezetett Szepsi Csombor Márton és feljegyzéseit könyvvé formálta, így jelenhetett meg az *Europica Varietas*, az első magyar nyelvű, terjedelmes útleírás 1620-ban Kassán, Festus János nyomtatásában.

A szerzőt hazaérkezése után iskolamesterként foglalkoztatta Kassa városa, de korántsem közmegelegedésre, mert mint a városi tanács 1620. március 14-i ülésének jegyzőkönyvében olvasható: „*Alvinci uram is tegnap jelenté, hogy immár maga sem ígérhet semmi jót az mester felől, mert csak az sétálgatásban és hivalkodásban megyen el...*”³ 1620. október 10-én végül elbocsátják, így kerül Varannóra, ahol két évvel később minden bizonnyal a pestis áldozata lesz.

Az „*Europica Varietas*” címlapja

³ Kovács Sándor Iván 1979. 79.

Az 1620-ban megjelent mű kevés példányban maradt fenn, és jórészt elfelejtődött. A köztudatba Szamota István emelte vissza (Szamota 1892. 71–221.) szinte a teljes szöveget közölve sok jegyzet kíséretében, amelyek a kor szellemét és ismeretanyagát tükrözik. A mű újabb, az eredeti nyomtatást felidézõ kiadása 1943-ban jelent meg Kolozsváron úgy, hogy „... a mai helyesírásra áttette, mondatait újra tagolta, röviden: alakilag restaurálta s a nélkülözhetetlen jegyzetekkel ellátta Szeremlei László”, azaz Gaál Gábor, aki az álnév mögött rejtőzött.

Az *Europica Varietas* teljes kritikai kiadása Kovács Sándor Iván és Kulcsár Péter gondozásában jelent meg (Szepsi Csombor M. 1968),⁴ majd ennek a kiadásnak az alapján könnyebben olvasható formában 1979-ben, Weöres Sándor versfordításaival.⁵ Az *Europica Varietas* 1979-es kiadásának szövegét nyomták újra Dunaszerdahelyen 2003-ban Dienes Dénes utószavával (Szepsi Csombor 2003). Az eredeti mű hasonmás kiadásban is olvashatóvá vált (Szepsi Csombor Márton 2010). Egy, az angliai utat bemutató, 1938-ban megjelent fejezetet követően van már a műnek teljes angol kiadása, jó színvonalú, ám néhány meghökkentő félreértéstől sem mentes fordításban (Szepsi Csombor 2014; Gömöri 2015). Lengyelül a lengyelországi helyszíneket érintő részletek jelentek meg, legteljesebben 1961-ben, Jan Ślaski tolmácsolásában (Csombor 1961).

Szamota István kiadását követően különböző tudományok képviselői felfigyeltek Szepsi Csombor Márton művének jelentőségére.

A történész Márki Sándor „... egyszerű, sokszor naív [...] de [...] helyes megfigyelésre valló” feljegyzéseit úgy kommentálja, hogy fontos adalékok Európa legműveltebb országaira vonatkozóan, amelyekkel Bethlen Gábor kapcsolatban állt (Márki 1893. 415.) Átfogó értékelésével később Wittmann Tibor szolgált, aki szerint – szemben Márki Sándor benyomásával – Szepsi Csombor Márton esetében tudományos felkészültség párosult a humanista eszményekkel, ezek jegyében adott leírást a kibontakozó kapitalizmus egyes jelenségeiről, olykor kritikus észrevételekkel kísérve. Wittmann értekezésének

⁴ A mű digitalizált változatban olvasható a Magyar Elektronikus Könyvtárban.

⁵ Ebben az ugyancsak igényes kiadásban is jegyzetek, szómagyarázatok, földrajzi névjegyzék segítik az olvasót. Akad azonban egy téves szómagyarázat is. A Szepsi Csombor Márton által Gdanskból leírt hályogfajátalt szerezcsendió-csemetének véli a szómagyarázat összeállítója, ami bizonyosan félreértés. Szepsi Csombor igen drágállja az árát, orvoslásra való használatára és hazájában való nagy bőségére utal (Szepsi Csombor 1979. 127.), ami amellet szól, hogy (a sok más néven is ismert) mogyorós hólyagfáról (Staphylea Pinnata L.) van szó, amelynek gyógyításra alkalmasságáról már Méliusz Juhász Péter írt *Herbáriumában* (1578) és több néprajzi leírás olvasható különféle, többek között mágikus hasznosításáról. Az idevágó adatokat Gunda Béla foglalt össze a *Magyar Néprajzi Lexikonban* (Gunda 1979. 570.). Azóta újabb adat a „hajagmogyoró” hasznosításáról az állatgyógyászatban: Viga 1981. 72.

szóhasználatán és fókuszálásán ugyan nyomot hagyott a tanulmány megírásának időszaka, ám egyetérthetünk konklúziójával, hogy „*Az Europica varietas félreérthetetlenül polgári irányban kívánja kitágítani a magyar horizontot.*” (Wittmann 1956. 33.)

A mű más részleteire figyelt Kármán Gábor, aki a néptörténeti skicceket, az életvitelre vonatkozó összehasonlító észrevételeket emelte ki, mintegy a „másik” megragadásaként egy tanulmányában, amely elhelyezi Szepsi Csombor Márton útleírását a korszakban hozzá közelálló műveihez viszonyítva (Kármán 2006). A művelődéstörténet érdeklődési körébe illeszkedik az a mód, ahogyan Ablonczyné Nádor Zsuzsanna hasznosította Szepsi Csombor Mártonnak a táplálkozással kapcsolatos adatait a 16–18. századi holland útleírók Magyarország képéről írott művében, amelyet doktori disszertációként Debrecenben védett meg 2006-ban, majd könyvként 2011-ben jelent meg (Ablonczyné-Nádor 2011).

Az irodalomtudományi előzményeket nagy hozzáértéssel áttekintette Kovács Sándor Iván már hivatkozott munkáiban, és azóta Szepsi Csombor Márton műve megkerülhetetlenül beépült a köztudatba. Nemigen születik 17. századi magyar szerzőktől származó, peregrinációval, útleírásokkal foglalkozó mű, amelynek szerzői ne emlékezzenek meg róla. Ezek sorából kiemelkedik Jankovics József tanulmánya, aki összeveti Szepsi Csombor Európa-képét a korszakban hozzá közelálló munkáiban olvashatóval, észlelte, ahogyan Szepsi Csombor Márton rögzítette a mentalitás különbségeit az észak-európai kikötővárosokban a magyarral összevetve (Jankovics 1993. 559.).

A Szamota általi kiadás felkeltette földrajztudósok érdeklődését is. Kemény Lajos 1916-ban a *Földrajzi Közleményekben* tett közzé áttekintést részben saját, Kassa város levéltárában végzett kutatására alapozva⁶ Szepsi Csombor Márton életéről és utazásáról.

A tudományok sorából, természetesen, a néprajz sem hiányzik, amely felfigyelt az *Europica Varietasra*.

Nem meglepő módon a legtöbbit hivatkozott részlet egy apró adat arról, hogy Chalons-en-Champagne-ban Szepsi Csombor Márton koboz hangját hallotta, amelyet Magyarországról jól ismert és ezt megelőzően utoljára Gdanskban volt erre alkalma (Szepsi Csombor 1979. 228–229.). Az adatot már megosztotta Csike János 16. századi néprajzi feljegyzéseket áttekintve (Csike 1904. 124.), majd beépült a kobozzal és annak történetével, elterjedtségével foglalkozó munkák egész sorába (Réthey Prikkel 1906. 116.; Gábry 1980. 230–232.; Hankóczy 1988. 296, 300.; Brauer-Benke 2013–2014. 303.). Az említett szerzők közül egyedül az *Europica Varietas* idevágó szövegrészletét leghosszabban idéző Gábry reflektált arra, hogy Szepsi Csombor Mártonnak hun hagyatékként magyarázta a hangszer a kobzon játszó zenész.

⁶ Egy ott talált okirat alapján 1594-re teszi Szepsi Csombor Márton születését (Kemény 1916. 268.), amit a későbbi kutatás nem fogadott el (Kovács 1979. 8.).

Kisbán Eszter a kora újkori utazókról írott áttekintésében ismertette Szepesi Csombor utazását és az *Europica Varietast*, különösen részletezve a hollandiai viszonyokról adott beszámolót (Kisbán 1982. 197–198.). Az *Europica Varietasban* található táplálkozási adatokból a strasbourgi bőséges levesfogyasztásra tért ki a táplálkozáskultúráról a *Magyar Néprajzba* írott nagy áttekintésében (Kisbán 1997. 498.).

Rajtuk kívül Lázár Katalin hasznosította Szepesi Csombor közlését a labdajátékokról, tekézésről, golyóbissal folytatott játékokról Londonból (Lázár 2012. 68.).

Ez, természetesen, nem kevés, ám e sorok írójának meggyőződése szerint ennél még sokkal több olvasható ki az *Europica Varietasból*, és ezt megkísérelte megfogalmazni a Debreceni Tudományegyetem az ELKH-DE Néprajzi Kutató Csoportjának és a Debreceni Egyetem BTK Néprajz Tanszékének 2022. október 5–7-e között *European Case Studies of Economic – Social and Cultural Diversity* témakörben rendezett konferenciáján *The Europica Varietas as a Source for European Ethnology* címen tartott előadásában a 400 éve elhunyt szerző előtt tisztelegve.*

SÁRKÁNY MIHÁLY

Irodalom

Ablonczyné-Nádor, Zsuzsanna

2011 *Ungarn, das gesegneteste Land Europas*. Frankfurt am Main, Peter Lang GMBH.

Brauer-Benke József

2013–2014 A koboz hangszertípus történeti vizsgálata. In *Zenatudományi Dolgozatok*. Szerk.: Kiss Gábor. Budapest, MTA BTK Zenatudományi Intézet. 288–314.

Csibe János

1904 Néprajzi följegyzések a XVI. századból. *Ethnographia* 15. 118–131.

Csombor, Márton

1961 *Podróż po Polsce*. Warszawa, Czytelnik.

Gábry György

1980 Egy hangszertípus útja Ázsiától Európáig. II. *Magyar Zene* 21. 223–248.

Gömöri György

2015 *Europica varietas or a brief account of the various things seen and heard by Márton Szepesi Csombor, Kassa, printed by János Festus 1620*. *Irodalomtörténeti Közlemények* 119. 693–696.

---

* Szepesi Csombor Márton halálának 400. évfordulója 2022-ben volt. E megemlékezést azért ebben a számban közöljük, mert tavaly lapzártá után érkezett szerkesztőségünkbe. *A szerk.*

- Gunda Béla
1979 hólyagmogyoró. In *Magyar Néprajzi Lexikon*. 2. Főszerk.: Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó. 570.
- Hankóczy Gyula
1988 Egy kelet-európai lantféle – a koboz. *Ethnographia* 99. 295–329.
- Jankovics József
1993 A magyar peregrinusok Európa képe. In *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. II. Szerk.: Békési Imre–Jankovics József–Kósa László–Nyerges Judit. Budapest–Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum Kft. 556–564.
- Kemény Lajos
1916 Szepsi Csombor Márton. *Földrajzi Közlemények* 44. 268–273.
- Kisbán Eszter
1982 „Europa et Hungaria” in Reiseberichten der frühen Neuzeit. In *Reisebereiche als Quellen europäischer Kulturgeschichte*. Szerk.: Antoni Maczak, Jürgen Teuteberg. Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek. 193–199.
1997 Táplálkozáskultúra. In *Magyar Néprajz. IV. Életmód*. Főszerk.: Paládi-Kovács Attila. Szerk.: Füzes Endre–Kisbán Eszter. Budapest, Akadémiai Kiadó. 417–583.
- Kovács Sándor Iván
1968 Szepsi Csombor Márton. In *Szepsi Csombor Márton Összes Művei*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
1979 Szepsi Csombor Márton és az Europica Varietas. In *Szepsi Csombor Márton: Europica Varietas*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó. 7–83.
- Lázár Katalin
2012 Történetiség a népi játékokban. *Ethnographia* 123. 48–78.
- Márki Sándor
1893 Régi magyar utazók Európában. 1532–1770. Eredeti kútfőkből összeállította és jegyzetekkel ellátta Szamota István. *Erdélyi Múzeum* 10. 414–416.
- Réthey Prikkel Marián
1906 A hajdutáncz eredete. *Ethnographia* 17. 112–119.
- Szamota István (szerk.)
1892 *Régi magyar utazók Európában 1532–1770*. Nagy-Becskerek, Pleitz Fer. Pál Könyvnyomdája.
- Szepsi Csombor Márton
1620 *Europica Varietas*. Cassa, Festus János.

- 1938 Description of England. *Angol Filológiai Tanulmányok/Hungarian Studies in English* 3. 63–80.
- 1943 *Europica Varietas*. Szerk.: Szeremlei László. Kolozsvár, Le-page.
- 1968 *Összes Művei*. Szerk.: Kovács Sándor Iván–Kulcsár Péter–Tolnai Gábor. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- 1979 *Europica Varietas*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó.
- 2003 *Europica Varietas*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum.
- 2010 *Europica Varietas*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár–Kossuth Kiadó.
- 2014 *Europica Varietas*. Translation by Bernard Adams. Budapest, Corvina.
- Viga Gyula
1981 *Népi kecsketartás Magyarországon*. Miskolc.
- Wittmann Tibor
1956 Az *Europica varietas*. *Irodalomtörténeti Közlemények* 56. 28–34.

Száz éve született Pusztainé Madar Ilona
(Sárrétudvari, 1923–Leányfalu, 2007)

*„Te azért a munka terhét hordozzad,
mint Jézus Krisztus jó vitéze.”*
(2Tim. 2:3.)

Fentebb olvasható egyik kedves Igéje, amelynek egész munkássága során igyekezett megfelelni, ami átsegítette Őt a nehézségeken, ahogy egy alkalommal írta nekem. Legyőzhetetlenek, megverhetetlenek, megközözhethetetlenek és meghatározhatatlan korúnak ismertük, láttuk, akit hatalmas munkabírással áldott meg a Fennvaló. Hosszú ideig dolgoztunk együtt és évtizedekig leveleztünk, ami csak elgyengülésének, a világtól való elfordulásának idején vált egyre ritkábbá, míg meg nem szűnt. Hihetetlennek tűnik, hogy száz esztendeje látta meg a napvilágot Sárrétudvariban, református földműves családban. Élete nem nélkülözte a küzdelmeket, a rögös utat, amely azonban tele volt így is az Úr sok-sok ajándékával, amelyek mindig erőt adtak a talpra álláshoz, az új próbákhoz, új küzdelmekhez és a sok örömet jelentő munkához.

Szülőfaluja egész életében a legszebb, leggazdagabb hely maradt számára. Életének két fő meghatározója a földműves közösséghez és a református valláshoz, egyházhoz való eltéphetetlen kötődése volt. Ezt a rendíthetetlen hűséget tartotta családjától kapott legnagyobb, legdrágább örökségének.

Egész életében két dolgot nem viselt el: akár ölre ment volna azzal, aki negatívan nyilatkozott a földműves emberről és a református vallásról.

Ifjúkorában sok mindent megtanult, elsajátított, amelyeknek egész életében hasznát vette, így varrni és sütni-főzni tudásának, amelyeket közös gyűjtőútjaink alkalmával mindnyájan élvezhettünk. Ugyanakkor a református Vasárnapi Iskolák vezetésével szerzett tapasztalatait szintén hasznosította, tehát elmondható, hogy amit megtanult, nem volt hiábavaló.

Kutatók Köveskálón 1984-ben Sebestyén Gyula sírjánál, balról jobbra Pusztainé Madar Ilona, Selmeczi Kovács Attila, Gergely Katalin, Tamás Márta, Gelencsér József és S. Lackovits Emőke

A néprajzkutatóhoz kiterővel érkezett. Önkéntes néprajzi gyűjtőként kezdte, kiváló munkájáért *Sebestyén Gyula-émlékérmét* kapott 1979-ben. Túl negyvenedik életévén, családanyaként végezte el az ELTE néprajz szakát, nem kevés gáncsoskodással megbirkózva és nem egy gúnyos megjegyzésen emelkedett lélekkel túlnézve. Tanulmányai idején, majd később munkája során szeretetteljes, erőt adó biztatást kapott legkedvesebb professzorától, Tálasi Istvántól, élete nehéz próbatételeiben pedig Gyökössy Endre református lelkipásztor, teológiai tanár, pszichológus állt mindig melléje. Életének mindketten meghatározó egyéniségei voltak, de ez elmondható őszintén, szeretve tisztelt adatközlőiről is, akikben mindig többet látott pusztai adatszolgáltatóknál. Tálasi professzor támogatásának köszönhető, hogy belevágott az egyetemi doktori értekezése megírásába, amelyet eredményesen meg is védett.

Életének szent erő- és örömforrása volt családja: váratlanul elveszített Zsuzsa lánya, odaadón rá figyelő Judit lánya, valamint János fia, de az unokák és dédunokák úgyszintén. Elmondható, hogy életének három meghatározója volt: a család, a magyar paraszti kultúra és vele a néprajz, valamint református vallása, hite. Belőlük táplálkozott tevékeny élete, hűsége, meg nem alkuvása. Azt is hozzátehetjük, hogy igazi honleány volt, a hazához, a nemzetéhez való hűség megkérdőjelezhetetlen volt számára.

Néprajzi munkásságát végigkísérte a fáradságot nem ismerő terepmunka. Selmeczi Kovács Attila mondta róla búcsúztatva Őt, hogy senki nem töltött több időt nála terepmunkával. Hozzáteszem, hogy Vajkai Aurél néprajztudós terepen töltött napjainak számával vetekszik az övé. Bár nem jellemezte a panaszkodás, de tudtuk, hogy testi kínokkal is küzd, viszont bármilyen elesett állapot jellemezte, ha gyűjtésről volt szó, valósággal „feltámadt”. Képes volt legyűrni minden nehézséget, szívvel-lélekkel, sodró lelkesedéssel, túláradó örömmel indult a néprajzi gyűjtőutakra, ahol soha nem panaszkodott fáradságra, fiatalos lelkesedéssel vett részt a munkában. Közel járt hetvenedik esztendőjéhez, amikor törött alkarral a sártenger közepén traktorra szállt, hogy eljusson a székelyföldi Sóvidék elzárt, jeles falujába, Atyhára. Felszisszentünk, amikor tudomást szereztünk róla. Még egy nagyon jellemző tulajdonságáról kell szólnom: közös néprajzi gyűjtéseink során a Káli-medencében és a Somló környékén kiköltöztünk a falvakba, így jobb lehetőségeink voltak a kutatásra. Szerény szállásainkat, ha takarítani kellett, fiatal kollégákat megszégyenítve járt élen, nem lehetett eltántorítani. Ugyanígy örömmel főzött, vagy mosogattott, ha kellett. Mindezeket nem pózból, nem kényszerből, hanem valamenynyünk iránti őszinte szeretetből tette, amit kereszténysége részének tartott.

Néprajzi vizsgálatai során az egész magyar nyelvterületet végigjárta, szinte nincs magyarok lakta vidék, ahol meg ne fordult volna. Kutatásai eredményességéről szép számban megjelent tanulmányai, tanulmánykötetei tanúskodnak. 1967-től jelentek meg publikációi, ezek közül az egyik legkorábbi *Sárrétudvari hiedelmeit* mutatta be (1967). Témaválasztása mindvégig változatosnak mondható. Egyik a gazdálkodás, amelyből figyelmet érdemlő *az atyhai és a sárrétudvari szekérszítésről, szekérhasználatról* írott (1973), továbbá *a sárrétudvariak és a kunhegyesiek lótarását bemutató munkái* (1976 és 1985), de feldolgozta az *Alsó-Garam mente földművelését* (1994) és az *Abonyi Múzeum gazdasági eszközeit* (1994), valamint a *Sóvidék földművelését* (2003). A mesterségek, ipar és árucseré keretében írta meg a *tiszazugi bogárnarmesterséget* (1982), a *parajdi sóbányászatot és sókereskedelmet* (1988). Mindezeket túl kedves témája volt a népi vallásosság és a közösségek szokásvilága. Így született meg *Alsónémedi szokásvilága* (1980), a *Sóvidéki lakodalom* (1983), *Békés társadalma és tudatvilága* (1983), a *Szlavóniai magyar falvak szokásvilága és vallásos élete* (1992), a *Burgenlandi magyarok vallásos és erkölcsi szokásai* (1994). Múzeumi alkalmazottként írta meg a *bagi temetkezési szokásokat* (1988). Kitűnő megfigyeléseket tartalmaz a *békésiek táplál-*

kozását vizsgáló tanulmánya. 1982-ben jelent meg Békéscsabán az *Uradalmi cselédek Békés megyében* című könyve, amelyhez Illyés Gyula írt ajánló sorokat, benne a kötetet alapos, világos, minden részletet gondosan kidolgozó munkának ítélte, amely csodálatot és lelkesedést váltott ki belőle. Ezzel a munkával a szerző a legelesettebb, a társadalom perifériájára szorult embercsoportnak állított emléket. 1989-ben adta ki a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke a Folklor és Etnográfia 51. köteteként *Fejezetek Zoboralja társadalomnéprajzához* című munkáját. Talán nem túlzás azt állítani, hogy gazdag munkásságának koronája a szülőfalu, *Sárrétudvari néprajza* című monográfiája, amely Debrecenben, 1993-ban látott napvilágot, ami igazi születésnapi meglepetés lehetett, vele régi, féltve őrzött, dédelgetett vágya valósult meg, hisz bár fiatalon elkerült a bölcsőhelyről, de hűségese gyermekként tiszteleggett kötetével övéi előtt. Ugyancsak nagy vágya teljesült azzal, hogy Marosvásárhelyen 1998-ban megjelent *A Sóvidék vallásossága* című tanulmánykötete, amelyben az ünnepek és köznapok hitéletén túl a közösség erkölcsi életét is megvizsgálta. Ide kapcsolódik *Atyha szokásvilágát* feltáró munkája 2004-ből. A népi vallásosság témakörében írt *az úrvacsora néprajzáról* (1985) és *a reformátusok hétköznapi vallásosságáról* (1987). A népi vallásosság kutatásában életművében kimagasló és meghatározó a Káli-medence nyolc falujában végzett vizsgálata, amelyben a római katolikusok, evangélikusok és reformátusok hitéletét, vallásgyakorlását és erkölcsi szokásait egyaránt gyűjtötte, elemezte. 1981–1987 között végzett kutatásainak eredményeként gyűjteményes tanulmánykötetekben a következő tanulmányai jelentek meg, amelyek ezen a vidéken a témában alapmunkának számítanak: *A Káli-medence falvaiban lakók hétköznapi gyakorlati vallásosságáról* (1983), *A szálláskeresés és bölcsőcske vagy koronás játék a Káli-medence katolikus falvaiban* (1983), *Adatok a Kál-völgyi falvak vallási szokásainak és erkölcsének változásához* (1984), *A Káli-medence katolikusainak színjátékszerű ünnepléséről* (1988). Maradtak gyűjtési töredékei, amelyeket, ideje elfogyván, feldolgozni nem tudott, de úgy vélem, befejezett életművet hagyott hátra.

Amíg fizikai ereje megengedte, előadóként részt vett a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum által szervezett *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* konferencia-sorozaton. Az itt elhangzott előadások önálló kötetekben kerültek az érdeklődők elé, bennük Madar Ilona tanulmányai is: *Ima, imádkozás és az ima hatása* (1991), *Adalékok a burgenlandi Őrség vallásos és erkölcsi szokásaihoz* (1997), *Népi vallásosság a székelyföldi Sóvidéken* (2000), *Kórógy, Szentlászló, Haraszi és Rétfalu vallásos szokásairól* (2001).

Munkásságát áttekintve elmondható, hogy a nemes harcot megharcolta, a futását megfutotta és a hitét minden körülmények között megőrizte. Sárrétudvari könyvtárának falán 2008-ban emléktáblát helyeztek el tiszteletére, 2015-ben pedig bronz mellszobrot állított a település nagy szülöttének.

S. LACKOVITS EMŐKE

Megnyitóbeszéd a dr. Barsi Ernő állandó kiállításon¹

Amikor felkértek a Barsi Ernő állandó kiállítás megnyitására, komoly fejtörést okozott, hogy mit emeljek ki abból a csodálatos gazdag életútból, melyek azok a kulcsszavak, amelyek rá jellemzőek. Rögtön tolultak a gondolatok: néprajz- népzene kutató, teológus, pedagógus, főiskolai tanár, hegedűtanár, kórusvezető, értékmentő, ismeretterjesztő, és a legnemesebb értelemben nagybetűs Tanító, és nem utolsósorban kiváló férj és édesapa. Nem véletlen neveztem el korábbi írásaimban, köszöntéseimben „Fáklyagyűjtő”-nek, „Mindenes”-nek, „Mesterek mesteré”-nek, „Vir Justus”-nak, az „Igaz ember”-nek. Azon gondolkodtam, hogy ez a kivételes ember, mit hagyott ránk tanítványokra, ahogy gyakran mondta nekünk „drága lelkeim”-re? Mi dr. Barsi Ernő, Ernő Bácsi szellemi hagyatéka?

Úgy vélem, elsősorban a tudományos munkásságát, néprajzi-népzenei gyűjtéseit kell kiemelnem. 1995-ben 75. születésnapja alkalmából jelent meg bibliográfiája, amely bizonyítja gazdag publikációs tevékenységét. A nemrég elhunyt néprajzos lányával, Hajnával egyetérték: „Édesapám olyan sokrétű és olyan mennyiségű ismeretanyagot hagyott maga után, amit semmiképpen sem szabad veszendőbe hagyni.” Mesterem megszállottként kutatta, gyűjtötte, publikálta elődeink hagyatékát, de ugyanolyan fontosnak tartotta azt szóban, hegedűjátékban is bemutatni. Tanítványait is arra buzdította, hogy vissza kell adni az embereknek azt, amit tőlük tanultunk szóban is. Ezt az igyekezetét bizonyítja az a rengeteg előadás, amelyet tartott. Ahogy lánya visszaemlékezésében mondta: „Hatezernél is több előadást tartott országszerte 1948-tól egészen haláláig.” A Ménfőcsanakai Népfőiskola Egyesület elnökeként is fontosnak tartotta az ismeretterjesztést. Láthattuk, hallhattuk őt egyetemi katedrán, konferencián előadni, de örömmel töltötte el, ha bármely falu kicsi kultúrházába hívták el. Sokszor vitt magával engemet is, hogy gyakoroltassa velem a szereplést, és nagyon örültem, hogy énekemmel színesíthetem csodás előadásait. Gyakran buzdította a szülőföld, a haza szeretetére a fiatalokat néprajzi-honismereti táborokban, vagy a Honismereti Szövetség rendezvényein. Teherbírását mutatta, hogy még 86 évesen is, 2006 januárjában öt előadást tartott Kanadában, ahol két régi tanítványával is találkozott. 90. születésnapja alkalmából, 2010. január 31-én „Szeretet sugározzon mindenüvé” – élő internetes közvetítés határok nélkül címmel szerepelt a TV-ben, ahol két egykori tanítványa (Gülch Csaba költő, újságíró és én) beszélgetett vele életútjáról, hitvallásáról. A közvetítést nézhették Közép-Európában, Londonban, São Paulóban, Torontóban, New Yorkban, Los Angelesben, Tokióban, Sydneyben.

¹ Elhangzott 2022. november 10-én Győrben, a Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Karán.

Ernő bácsi másik szellemi hagyatéka az, ahogyan tanított. Az egész lényé azt sugározta, hogy mindent csak szeretettel lehet csinálni, a kutatást is, a tanítást is. Az azóta – hál’ istennek! – elterjedt hitvallását nagyon sokan idézik és követik: „... szeretet nélkül nem lehet sem muzsikálni, sem tanítani, sem írni. Szeresse mindenki az övéit, saját népét és értékeit, hogy a másokét is szeretni tudja. Szeretet sugározzon mindenüvé.” Ernő Bácsi annyi tanítványt hagyott maga után, mint a búzamezőben a kalászszemek, olyan szellemi örökösöket, akik neve hallatára szépre, jóra, nemesre tudnak csak gondolni, emlékezni. Akiknek megtanította, hogy csak az a jó, amit mások javára cselekszünk. Ernő Bácsi szavai ott maradnak örökre tanítványai lelkében, gyöngybetűs kézírása pedig a nekik dedikált könyvekben. Az iránta való tiszteletből kerültek a *Dalmadarak* című CD-mre az egykori népdalversenyre nekem összeállított népdalcsozor kézzel írt kottái. Azt, hogy mennyi tisztelője volt, mennyien szerették, mi sem bizonyítja jobban, mint az, amikor 92 éves korában névnapja és felgyógyulása alkalmából örömmünepet rendeztek volt tanítványai és tisztelői Győrött, a Petőfi Sándor Művelődési Házban. A felhívásra rögtön sereglettek népdalénekesek, kórusok és néptáncgyűttesek.

Addig él valaki, amíg emlékeznek rá, emlegetik gyakran. Hál’ isten, példaszertü élete és munkássága miatt több intézményt, csoportot neveztek el róla. Dr. Barsi Ernő szellemisége mellett tehát neve is megmarad, így szülőfalujában, Sályban Dr. Barsi Ernő Kórus működik. Az écsi Dr. Barsi Ernő Népdalkör és Citeraegyüttes 2014-ben vette fel alapítójának a nevét. Az együttest 1973-tól 16 esztendőn át dr. Barsi Ernő vezette. A népdalkincs megőrzését, megismertetését, továbbadását küldetésüknek érző dalos csapat és vezetői 20 éve szervezik a Pünkösdi Dalostalálkozót is, amelyen Ernő Bácsi is mindig részt vett. Igazán tiszteletre méltó, hogy a rendezvény napján népdalkörünk alapítójáról – halála óta – a sírjánál is megemlékeznek és közösen énekelnek. Nekik köszönhető az is, hogy a Győr-Moson-Sopron Megyei Értéktárba 2017-ben felkerült 83. „megyerikumként” „Dr. Barsi Ernő munkássága.” A kapuvári székhelyű Alapfokú Művészeti Iskola 2014 óta Dr. Barsi Ernő Alapfokú Művészeti Iskola néven működik. Az iskola tanulói boldogan vesznek részt az úgynevezett „Barsi táborok”-ban és örömmel mondják, hogy „barsisok” vagyunk.

A Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kara – ahol több mint 50 évig oktatott – dr. Barsi Ernőről nevezte el dísztermét. A terem avatásán, 2013. október 25-én lánya, Barsi Hajna ezt mondta: „*Barsi Ernő egész életét, munkásságát annak szentelte, hogy ez a fáklya fellobbanjon. Akik tanítványai voltak, hallották több ezer előadásának egyikét, olvasták számos néprajzi publikációjának valamelyikét, gazdag népdalgyűjtésének gyöngyszemeit éneklük országszerte, tovább viszik ezt a lángot. Kívánom, hogy nagyon sokáig vigyék tovább, igen nagy szükség van rá!*”

Lanczendorfer Zsuzsanna és ifj. Barsi Ernő a kiállítás tárgyai között
(Fotó: Májér Csaba József)

Győrben (Győr-Szabadhegyen) 2019-ben egy utcát is elneveztek a szeretett néprajzkutatóról.

2015. február 16-án a Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karán 25 fővel, három (Honismereti, Gyógypedagógiai, Környezet- és Egészségvédelmi) szakosztállyal megalakult a Dr. Barsi Ernő Szakkollégium. Tiszteletbeli tagja, Barsi Hajna néprajzkutató volt. A szakkollégium eddigi programjaiban tanulmányi kirándulások, irodalmi emlékhelyek látogatása (Bersenyi Dániel, Nagy László szülőháza), beszélgetések (Ambrus Lajos íróval), néprajzi terepmunka (Vágfarkasd, tőkehúzás), faültetés, Barsi Ernő sályi házánaál koszorúzás, konferenciaszervezés (klímakonferencia) és más szakkollégiumokkal való együttműködés szerepelt és most ennek a kiállításnak a létrehozása.

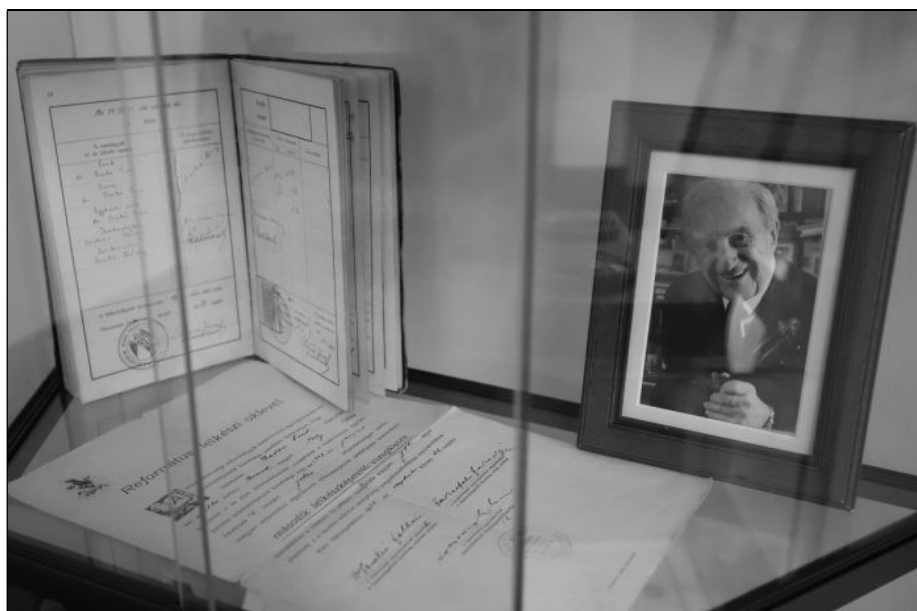
A Néphagyományörző Óvodapedagógusok Egyesülete 2016-ban *Barsi Ernő-emlékérem* adományozásáról határozott. A kitüntetésben háromévente azok az egyesületi tagok részesülhetnek, akik nevelőmunkájukat hitvallása szellemében végzik. Az emlékérem adományozására egy bizottságot hoztak létre, és 2017-ben felkértek a bizottság elnökének, amit örömmel vállaltam. A kitüntetést először 2018-ban, az egyesület őszi találkozóján, a Teréz-napi szakmai napon adtuk át a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban.

2015-ben október 1-jén szintén az egyesület kezdeményezésére emléktáblát avattunk Győrben, Ernő Bácsi lakóházának falán. A hegedűjén játszó Mes-

tert ábrázoló alkotást Lebó Ferenc szobrászművész készítette el és a város önkormányzata, valamint a győri Rotary Klub támogatta. Örvedetes, hogy emléktábla őrzi emlékét – néprajzkutató barátjával, dr. Timaffy Lászlóéval együtt – az ásványrárói Tájház falán is.

A szeretett néprajztudósról versenyt is elneveztek – Barsi Ernő megyei népdaléneklési minősítő verseny az 1–4. évfolyamos tanulók számára –, amelyet idén is a Barsi Termünkben rendeznek meg. Az Oktatási Hivatal Győri Pedagógiai Oktatási Központja immár XVI. alkalommal három kategóriában szervezi meg e rangos rendezvényt.

Filmek is megőrizték Barsi Ernő karizmatikus alakját. Sós Ágnes *Fél-álmom* című dokumentumfilmjét (2006) Budapesten a Magyar Művelődési Társaság és a Honismereti Szövetség szervezésében mutatták be először. Ezt a filmet Győrben, 2010. október 1-jén a Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karán, dr. Barsi Ernő kilencvenedik születésnapja alkalmából rendezett konferencián a pályatársak, a tanítványok (dr. Cseh Sándor, dr. Dienes Dénes, dr. Fehér József, Halász Péter, dr. Kováts Dániel, dr. Lackovits Emőke, dr. Lanczendorfer Zsuzsanna, Perger Gyula, dr. Viga Gyula) és Hajna lánya előadása, köszöntése után nézhettük meg. Az ünnepelt itt kapta meg a győri múzeum tiszteletére készült kiadványát, az *Arrabona* különszámát is.

Részlet a kiállításból

A gyűjtéseiről is készültek filmek, így például a MEDIAWAVE Alapítvány többet készített vele. A kilencvenes évek elején Lengyel Sándor és Hartyánci Jenő Gyórságon, 1992-ben Gyimesfelsőlokon a Tankó családnál do-

kumentálták gyűjtését. A Duna Televízió megbízásából Szekeres Kriszta *Kezében a hegedűje* címmel 2013 februárjában készített róla egy portréfilmet, amelyben több tanítványa is megszólalt és – sajnos utoljára – kis kórusával boldogan énekelte kedvenc Goudimel-zsoltárját (*Tégy jól és bízzál erősen Istenben...*) a győri református templomban.

Hangja nemcsak a tanítványok szívébe vésődött be örökre, de a „*Bodrog partján nevedett tulipán...*” – *Sárospataki diákdalok a 18. századból* című CD-n is megmaradt, amelyen a dalokhoz ő mondta az összekötő szövegeket. A dalokat a tanítványaiból verbuválódott kis kórusa, a Melodiárium Kamarakórus énekelte, zongorán pedig kollégája, Baróthy Zoltán kísért.

Szakdolgozatok is őrzik munkásságát, emlékét. Kiemelném Léránt Zsuzsanna művelődésszervező szakos hallgatónk dolgozatát, amelyben a Barsi-bibliográfiát (2006-ig) kiegészítette, és rádiós és televíziós szerepléseit is közölte. A sok képet és dokumentumot tartalmazó dolgozatban az Ernő Bácsi által kézzel lerajzolt családfát is láthatjuk.

1995-ben Ernő Bácsi Ács Anna néprajzkutatónak még azt nyilatkozta, hogy *Háromszáz évre való tervem van...* és valóban még halála előtt is tervezte új előadásait, így például a Rákóczi Szövetségnél, illetve legújabb, *Daloló Sokoróalja* című kötetének a könyvbemutatóját, amelyet már sajnos nélküle tartottunk meg 2013. szeptember 27-én az Apácai Csere János Kar könyvtárában. Úgy gondolom, nagy öröm lett volna a közös szereplés mindnyájunknak, mivel egyben Mesterem édesapámtól gyűjtött dalai is ott vannak a hiánypótló kiadványban, és a sokoróaljai népdalok gyűjtői között Ernő Bácsi több tanítványa is szerepel.

Dr. Barsi Ernő Mesterem, sokunk Tanítója, aki egész életében szolgált: szolgálta az Istent, a nemzetet, a családot, ma ott pihen egy sírban hű társával, énektanárommal, Ida nénivel, és sajnos „*balladái*” körülmények közt eltávozott néprajzos kollégámmal, lányával a Győri díszpolgárok sírhelyén. Nyugodjanak békében!

Ernő Bácsi sok más ballada mellett Dely Mári balladájának több szép változatát gyűjtötte fel nagy örömmel. A balladahősnő rokonom bátyjának felpéci sírján ez áll: „*Az igaznak emlékezete áldott...*” (Péld. 10,5.). Bizonyos vagyok benne, hogy az ő emléke, örökkön örökké áldott lesz! S úgy gondolom, ebben segít a most megnyíló állandó kiállítás is. Köszönet mindazoknak, akik ebben segítettek! Elsősorban Barsi Ernő Bácsi fiának és családjának az értékes hagyatékért!

Kérem, tekintsék meg az állandó kiállítást a könyvtárunkban!

LANCZENDORFER ZSUZSANNA

* * *

FÓRUM

**14. Tudománytörténeti Konferencia
(Kolozsvár, 2022. október 6–8.)**

2022. október 6–8. között 14. alkalommal került megszervezésre a hagyományos kolozsvári tudománytörténeti konferencia, mely ez alkalommal a *Kutatásszemléleti, -módszertani és -történeti összefüggések a magyar néprajztudományban* alcímet viselte. A rendezvény szervezői a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajzi és Antropológiai Intézete, a Kriza János Néprajzi Társaság, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztálya és az MTA Kolozsvári Akadémiai Bizottság Néprajzi és Antropológiai Szakbizottsága voltak. Akárcsak az előző években, a kutatók változatos tematikájú kutatásaikat és azok eredményeit osztották meg az előadásokon résztvevőkkel.

A megnyitóra október 6-án, a BBTE Bölcsészettudományi Karán került sor. Elsőként Szabó Árpád Töhötöm a Magyar Néprajz és Antropológia Intézet tanszékvezetője köszöntötte az egybegyűlteket, majd Soós Anna, a BBTE rektorhelyettese és Keszeg Vilmos (BBTE BTK MNAI) professzor, a konferencia fő szervezője mondtak beszédet és egyúttal a 150 éve alakult Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemre is emlékeztek. A megnyitó utolsó mozzanata Márton Béla nyelvész, néprajzkutató köszöntése volt, akit a Kriza János Néprajzi Társaság *Életműdíjával* tüntettek ki. A 85. évét betöltő kutató munkásságát és érdemeit Székely Ferenc sorolta fel, a díjat Pozsony Ferenc, a KJNT tiszteletbeli elnöke adta át.

A három szekcióba tagolt előadások sorát Olosz Katalin, a Román Akadémia marosvásárhelyi Társadalomtudományi Kutatóközpontjának nyugalmazott kutatója nyitotta, aki a *Népköltési/néprajzi adatok Szabó Sámuel (1829–1905) újonnan előkerült irathagyatékában* című előadásában eddig ismeretlen játékleírásokat mutatott be. A következő előadó Gulyás Judit, a BTK Néprajztudományi Intézet tudományos főmunkatársa volt, *Gyerekirodalomtól a szájhagyományig: a 19. sz. végi sajtó és a nagyszalontai Folklore Fellows-mesegyűjtés összefüggései – Esettanulmány az Okos Zsófi/Térdszili Katica novellamese-típus kapcsán* című előadásán keresztül pedig bemutatta, hogy egy 19. században sajtóban közölt meseszöveg milyen módon alakított át a polgári társadalom számára egy tabusértő tematikát gyerekeknek szánt olvasmánnyá és ez hogyan folklorizálódott. Vargha Katalin (BTK NI, tudományos főmunkatárs) előadásában a finn nyelv és kultúra iránt érdeklődő, a folklorisztikai tudománytörténetben sem ismeretlen Fábián István tudományos

munkásságát ismertette *A „finnbarát” Fábrián István (1809–1871) és a népköltési gyűjtés* címmel.

Ezt követően a második és harmadik előadástömb párhuzamosan zajlott, előbbit Bognár Szabina (BTK NI, tudományos főmunkatárs) nyitotta, aki Tagányi Károly történész néprajztudomány felé fordulását tárgyalta „... *egész népi társadalomkutatásunk másként alakulhatott volna...*” – *Tagányi Károly (1858–1924) helye a magyar néprajztudományban* címmel. Homoki-Nagy Mária jogtörténész, az SZTE ÁJK Magyar Jogtörténeti Tanszék egyetemi tanára és tanszékvezetője a Dél-Alföld mezővárosaiban megmaradt egyezségek könyveit és egyezségek gyűjteményeit elemezte (*Az „Egyezségek könyvének” jelentősége a jogszokás-kutatásban*). Horváth József, a győri Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér történész-könyvtárosa, igazgatóhelyettese *A 18. századi temetési költség-elszámolások történeti-néprajzi forrásértékéről* című előadásában beszélt a kora újkori temetkezési szokások egyik részletéről. Nagy Janka Teodóra, a PTE KPVK Szociális Tanulmányok Tanszék egyetemi tanára, tanszékvezetője *A falusi földközösségek kutatása a jogi néprajz és jogszokáskutatás új eredményei tükrében* című előadásában a tradicionális népi önkormányzatok egyik legarchaikusabb formájának, a föld- és faluközösségeknek vizsgálatát tárta a hallgatók elé. Szabó Ernő (BTK NI) ókortörténész, közgazdász *A Tagányi-kutatás legújabb eredményei* címmel ismertette a szóban forgó kutatás eddigi megvalósításait. A tömböt a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport legújabb kiadványainak ismertetése zárta.

A harmadik szekciót Tekei Erika, az Erdélyi Hagyományok Háza Alapítvány oktatási szaktanácsadójának *Rózsa királyfi – Berekméri Sándor gernyeségi meséi korabeli dokumentumok és recens gyűjtések tükrében* című előadása indította, melyben egy 1977-ben közzétett népmesegyűjtemény keletkezési körülményeit ismertette, majd Lingvaj Julianna, a BBTE BTK MNAI doktorandusz hallgatója előadásában arra kereste a választ, hogy hogyan van jelen a népi kultúra, a nép, a népi életforma és a mentalitás a Máramaros regionális hetilapban, illetve a zsurnalisztika a kultúra melyik elemeire reagál (*A Máramaros hetilap mint a régió néprajza kutatásának forrásdokumentuma: elméleti-módszertani megfontolások, lehetőségek és kihívások*). Jancsó Katalin, a BBTE Történelem és Filozófia Karának doktorandusz hallgatója Imreh István történész 2500 cédulája közül azokat dolgozta fel, melyek Bálványosváralja táplálkozási adataira vonatkoznak, és az *Alutápláltsági adatok a bálványosváraljai falukutatás (1941–1943) jegyzetanyagában* című előadásában ismertette eredményeit. Virginás-Tar Emese, a Maros Megyei Múzeum Néprajzi és Népművészeti Osztályának muzeológusa, a BBTE BTK MNAI doktorandusz hallgatója a *Népi kultúra a magyar nyelv és irodalomolvasás tankönyvekben* címmel mutatta be az 1948 utáni romániai magyar tankönyveket és a népi kultúra reprezentációit a kiadványokban. Felföldi László, a BTK Zenetudományi Intézet nyugalmazott főmunkatársa Karsai Zsigmond adat-

közlő írásos visszaemlékezéseit foglalta össze és elemezte, kiemelve táncolását, éneklését és népköltési emlékeit (*Karsai Zsigmond az élethosszig tartó „életrajzíró”*).

A konferencia első napja egy kerekasztal-beszélgetéssel zárult. Szakál Anna, a BTK NI tudományos munkatársának moderálásával Bárdi Nándor (Jakabffy Elemér Alapítvány Kortörténeti Gyűjtemény), Bogdándi Zsolt (Erdélyi Múzeum-Egyesület) és Gazda Enikő (Székely Nemzeti Múzeum) az erdélyi közgyűjteményekben található kutatói egodokumentumokról beszélgetett.

Az október 7-i előadásokra az Erdélyi Múzeum-Egyesület székházában került sor. Az első tömböt Pócs Éva, a PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékének professor emeritusa, a BTK NI nyugdíjas főmunkatársa *Fogarasi papok és híveik falujuk babonáiról 1789-ben* című előadása nyitott, melyben egy ún. babona-ankét evangélikus szász, magyar református, magyar unitárius és román görögkatolikus adatait vizsgálta meg. Berki Tímea (BBTE BTK Magyar Irodalomtudományi Intézet, óraadó tanár) *Háziipar az 1885-ös országos kiállításon – Moldován Gergely és a torockói szoba* címmel a háziipar és népi kultúra megjelenítését vizsgálta a kiállítás kontextusában. Szöcsné

Gazda Enikő, a Székely Nemzeti Múzeum muzeológusa *Dávid Gyula lelkész és az erdélyi háziipari mozgalom két világháború közti hálózata* című előadásában az erdélyi háziipart életre keltő mozgalomról beszélt. Keszeg Vilmos, a BBTE BTK MNAI professzora *Adatok az 1940 utáni romániai néprajzkutatás és -kutatás történetéhez* címmel kereste a választ arra, hogy a jelzett időszakban kik és milyen intézmények végeztek kutatásokat, illetve milyen volt ezeknek fogadtatása.

A második tömb első előadásában (*Forrásfoglalás: a népipartól a népművészet felé*) Verebélyi Kincső, az ELTE BTK Néprajzi Intézet nyugalmazott egyetemi tanára azzal az időszakkal foglalkozott, amikor a népi tárgyak a 19. század végén és a 20. század elején a művészi díszítmények hordozójává – artefaktummá –, majd műtárggyá, sőt, művészi alkotássá váltak. Csáji László Koppány, az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének igazgatója *Etnicitás és nacionalizmus – Két fogalom ellentmondásos viszonya a magyar néprajz példáján* címmel összegezte a téma kapcsán az iránymutató munkákat, a pozitív és negatív példákat, az ellentétes állításokat, illetve ezek fényében saját álláspontját is. Tamás Ildikó (BTK NI, tudományos főmunkatárs) *A gyermek- és diákközlőr értelmezései a folklorisztikai kutatásokban* című előadásában áttekintette a gyermekfolklor kutatásának történetét, motívációit és az értelmezések változását a gyűjtést, a módszertant és az elméleti kérdéseket illetően. A szekciót Nagy Zsolt, a BBTE BTK MNAI doktorandusz hallgatója, a BTK NI segédmunkatársa zárta *A 20. század elején körvonalazódott legfontosabb taxonközpontú vizsgálatok etnobotanikai vonatkozásai* című előadásával, melyben az egy-egy dísznövényfaj vizsgálatára koncentráló 20–21. századi tematikus dísznövény-monográfiákat, nagytanulmányokat és cikkeket ismertette.

A harmadik és a negyedik szekció párhuzamosan zajlott. Előbbiben Réthely-Prikkel Miklós helytörténész *Akasztó* című előadásában helytörténeti munkásságát mutatta be. Platthy István Péter (Baranya Megyei Gyermekvédelmi Központ, művészetterapeuta, rajztanár) *Platthy György népművészetpedagógiai munkássága a rajztanárképzésben* címmel adott elő. Deák Ferenc Loránd, a kézdivásárhelyi Nagy Mózes Elméleti Líceum tanára az *Avantgárd és hagyomány feszültsége Deák M. Ria és Deák Barna művészpárral képzőművészetében* címmel ismertette és elemezte a jelzett képzőművészek munkásságát. Imre Lídia előadása zárta a tömböt, melyben *A népi motívumok hatása és megjelenési formái Kedei Zoltán festőművész alkotásaiban* címmel a képzőművész és a néprajz kapcsolatát vázolta fel.

A negyedik szekcióban Eitler Ágnes (ELTE BTK NI, tanársegéd) az *Egyéniségek és intézmények, motivációs és hátráltató tényezők a népi kultúra színpadra állítása mögött – Esettanulmány a Nyárad mentéről* címmel a szentgericei üveges tánc kapcsán beszélt kutatásáról és tapasztalatairól. Keresztény Csenge, az SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék magiszteri hallgatója *Egy 20. századi néptáncgyűjtés forrásai: Martin György*

1969-es erdélyi gyűjtőútjának feltárási lehetőségei címmel mutatta be kutatásainak eredményeit. Fábián Gabriella és Frauhammer Krisztina, az SZTE BTK NKAT tudományos munkatársai *Székely László nyomán végzett recens csiki néprajzi gyűjtések* címmel mutatták be egy 80 éve elvégzett terepkutatás megisméltésének tapasztalatait. Bondea Vivien (BTK ZTI, segédmunkatárs) is egy izgalmas témát tárt a hallgatók elé, mégpedig *A moldvai magyar tánc-kultúra „felfedezése” és népszerűvé válása* című előadásában beszélt arról, hogy a rendszerváltás után miként vált Moldova a táncmuzsika turizmus egyik kiemelt célpontjává. Ezt követően Pál Emese, a BBTE MNAI doktorandusz hallgatójának *Hargita megyei hagyományörző huszáregyesületi mozgalmak története* című előadása zárta a tömböt.

Az ötödik, és egyben utolsó szekcióban Horváth Kinga, az ELTE BTK NI doktorandusz hallgatójának *„Majd elővettem a kéziratot gyűjteményemet...” – Egy önkéntes gyűjtő, Tilesch Nándor élete és pályája* című előadásában követhettük nyomon a gyűjtő munkásságát. Perger Gyula, a Győri Egyházmegyei Gyűjteményi Központ igazgatója „... úgy érzem, hogy tudomány-szakunkban módszertani forradalmat jelentene a munkád, ha egyáltalán mód nyílnék a megjelenésre.” – *Hetény János pályaképe levelezésének tükrében* című előadásával nyerhettünk betekintést a néprajzkutató plébános életébe. Lipták Dániel (BTK ZTI, segédmunkatárs) *Dincsér Oszkár és a két háború közötti magyar népzene-kutató műhely szemlélete* címmel tartott előadása a két világháború közötti magyar népzene-kutató műhely megvalósult eredményeinek és elvesztett lehetőségeinek értékeléséhez járult hozzá. Tompos Krisztina, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum projektmunkatársa *Egy néprajzkutató a történelem sodrában – Kardos László munkássága* című bemutatójából megismerhettük a kutatónak a tudományos élethez és a politika színteréhez egyaránt kötődő életművét. Végezetül, de nem utolsósorban Szakál Anna (BTK NI, tudományos munkatárs) *Lehetőségek, határok és a személyes attitűd szerepe 20. századi erdélyi néprajzkutatók pályaalakulásában* címmel mutatta be négy, erdélyi folklorisztikával (is) foglalkozó kutató pályaképét és lehetőségeit a Ceaușescu-diktatúrában.

A konferencia második napját a fő szervező, Keszeg Vilmos összegzése és szakmai vita zárta, majd a következő napon kiránduláson vehettek részt a kalandvágányok: szakszerű idegenvezetés mellett meglátogathatták Tordát, a Tordai-hasadékot, illetve Torockót is.

A sikeresnek bizonyult rendezvényt a Communitas Alapítvány támogatta, az elhangzott előadások válogatott anyagából – a Kriza János Néprajzi Társaság kiadójának gondozásában – tanulmánykötet készül.

DEMETER NOÉMI

**Konferencia a magyar néprajzi muzeológiát érintő kérdésekről
(Kolozsvár, 2022. október 14.)**

A Kriza János Néprajzi Társaság és a Sapientia EMTE Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék társszervezésében *Múzeum – Örökség – Kommunikáció* címmel került megszervezésre a KJNT vándorkonferenciája, melynek a kolozsvári Erdélyi Néprajzi Múzeum adott otthont. A megnyitón elsőként Jakab Albert Zsolt, a KJNT elnöke köszöntőbeszédét hallhattuk, melyben röviden megindokolta az idei konferencia témaválasztását. Tudor Sălăgean, az ENM igazgatója köszöntőjében hangsúlyozta, hogy az intézményük „mindenki számára helyet, otthont szeretne biztosítani az együtt gondolkodásra”.

Az első plenáris előadásban Berényi Marianna, a Néprajzi Múzeum mb. kommunikációs főosztályvezetője *Új épület – új kommunikáció? – A Néprajzi Múzeum és a néprajzi muzeológia változó jelene a kommunikációs praxis tükrében* címmel az újfajta múzeumi kommunikációt és szerepét, illetve az új arculat kialakítását, annak eredményességét mutatta be. A következő plenáris előadásban *Változó látogatói magatartás – Változó múzeum?* címmel Lakner Lajos, a Déri Múzeum tudományos igazgatóhelyettes fogalmazta meg gondolatait a digitális kultúra hatására változó látogatói viselkedésről, és ennek kapcsán hangsúlyozta a múzeumi élményszerzés szükségességét, hogy „szinesztézia legyen a kiállítás”.

A plenáris előadásokat követő bemutatók két párhuzamos szekcióban zajlottak. Pozsony Ferenc, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Intézetének professzora előadásában (*A moldvai csángó örökség reprezentációja múzeumokban és tájházakban*) arra hívta fel a figyelmet, hogy a moldvai csángó falvak reprezentációja mennyire hiányos tárgyi téren, illetve bemutatta a különböző múzeumoknál, tájházaknál és egyéb intézményeknél lévő moldvai anyagot. Sári Zsolt, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese előadásában (*Erdély reprezentációja a szentendrei Skanzenben*) ismertette a Skanzen Erdély tájegységének elkészültét a kezdetektől a végleges eredményig, illetve az ezalatt előkerült kérdéseket mutatta be. *Múzeumi élmény látássérülteknek az Erdélyi Néprajzi Múzeumban* című bemutatójában Tötszegi Tekla, az intézmény igazgatóhelyettese a múzeum látássérülteknek készült kiállításairól és programjairól beszélt. Bemutatta, hogy miként indult el az ilyen jellegű kiállítás előkészítése, illetve ismertette programjukat, amelyet külön a látássérültek számára alakítottak ki.

Lengyel Emese és Lengyel Zsanett, a Debreceni Egyetem BTK Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskolájának doktorandusz hallgatói *A múzeumi digitális megoldások elméleti kérdési* című előadásukban az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet digitális térben megvalósított kiállításainak, projektjeinek elemzését mutatták be. *A Palóc Múzeum látványtárának üzenete az ökológiai egyensúly témaköréhez* címmel Lengyel Ágnes intézményvezető

azt a kérdést vizsgálta, hogy a fenntarthatóság szempontjából a paraszti hagyomány hogyan, milyen aspektusból jelenthet mintát ma, illetve a múzeumoknak milyen lehetőségeik, eszközeik vannak ezen üzenet átadására. Limbacher Gábor, a Kubinyi Ferenc Múzeum igazgatója a múzeumnak otthon adó Forgách-kastély történetének bemutatása után felvázolta az intézmény többretegű stratégiáját, illetve jövőbeli céljaikat (*Kulturális örökség és a ráépülő múzeumi szerepvállalás Szécsényben*).

Sári Zsolt *Adatbázistól a hangvizualizációig – Digitális múzeumi tartalmak lehetőségei* címmel a Skanzen példán keresztül mutatta be a tárgydigitalizálás előnyeit, azt, hogy a digitalizált tárgyakat miképpen tudja felhasználni, illetve milyen formában és platformokon tudja közzétenni a múzeum. Bokonics-Kramlik Márta, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum múzeumpedagógusa *Más mint mi? – Tolerancia és elfogadás a Skanzen múzeumpedagógiai eszközeivel* című előadásában röviden ismertette a kiállítások témáját, majd bemutatta a különböző programjaikat, amelyeket különleges igényű látogatóknak készítenek. Tompa-Horváth Iringó, a Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskolájának doktorandusz hallgatója *Nyitott szemmel és nyitott szívvel a múzeumi tanulás felé – Hogyan látják a pedagógusok a múzeumok szerepét az átalakuló oktatásban?* című előadásában kifejtette, hogy a múze-

umok szerepe a magyar közoktatás támogatása lett, a kutatása eredményeként kimutatható, hogy a pedagógusok egyre fontosabbnak tartják a múzeum szerepét a tanulásban.

Bakos Áron (BBTE MNAI, tanársegéd; NM, muzeológus) és Wilhelm Gábor (NM, főmuzeológus) közös előadása (*A múzeum nehéz örökségei*) a gyűjtések során felmerülő morális kérdésre irányult, mely a forrásközösség hagyományainak eredeti közegében való továbbélését gátolhatja bizonyos tárgyak elsajátításával (pl. a gyarmati örökség). Prikler Szilvia Beatrix, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum muzeológusa a Magyarországi Tájházak Központi Igazgatóságának munkáját mutatta be, emellett jellemezte a tájházak helyzetét és a koronavírus alatti digitális tevékenységeiket és lehetőségeiket (*Tájházak a digitális térben*). Nagy Zsolt, a BBTE Hungarológia Doktori Iskola doktorandusz hallgatója *A (paraszt)kertek múzeumi reprezentációjának, hasznosításának lehetőségei és skanzenbeli rekonstruálásának kihívásai (romániai és magyarországi példák)* című előadásában a házkörnyezet-kutatás célkitűzéseit, kutatási területét tekintette át, majd az aedobotanika múzeumi hasznosítását példázta egyes intézményeken keresztül.

Málnási Leventének, a Csíki Székely Múzeum muzeológusának *Múzeum, hagyomány és örökség Csíkban* című bemutatóján keresztül a résztvevők végigkísérhették a múzeum történetét, alapítási körülményeit, gyűjteményeinek gyarapodását, eddigi jelentős kiállításait és az intézményt segítő személyeket. „Tárgy”-tudatosság, mint múzeumi életmód – *A Maros Megyei Múzeum néprajzi osztályának gyűjteményi öröksége* címmel Tatai Orsolya muzeológus tartott előadást, melyben a múzeumi tárgy-tudatosságról beszélt, és ennek kapcsán bemutatta a néprajzi osztály digitális fotóarchívumát, illetve ismertetve ennek időbeli alakulását és összetételét. Szabó Attila, a zilahi Megyei Történelmi és Művészeti Múzeum muzeológusa előadásában (*Gyűjtők, könyvek, múzeumok – Kísérletek egy alulreprezentált örökség ismertetésére, avagy a kerámiakutatás kihívásai*) összefoglalta a kerámiakutatás céljait, a kutatás kapcsán felmerülő problémákat, ezután röviden bemutatta a kerámiák kutatóit és gyűjtőit, és felhívta a figyelmet arra, hogy a bukaresti Román Parasztmúzeumban nagy mennyiségű, kutatásra váró erdélyi anyag található, és ez az örökségük nagyon alulreprezentált a kiállításban.

Schultz Éva (BGE Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar, tanársegéd) és Gászné Bósz Bernadett (PTE TTK Földtudományok Doktori Iskola, doktorandusz hallgató) sokéves kvantitatív kutatásuk összegzéseként a magyarországi múzeumok turizmusban betöltött szerepét vázolták, illetve további lehetőségeket és javaslatokat fogalmaztak meg (*A múzeumok és a turizmus kapcsolódási pontjai Magyarország vonatkozásában: helyzetkép és lehetőségek*). Horváth Alpár (BBTE Földrajz Kar Gyergyószentmiklósi Kihe-lyezett Tagozat, egyetemi adjunktus) *Múzeumok a székelyföldi turizmusban* címmel a turizmusföldrajz és a múzeumok mint kulturális turisztikai szolgáltatók közötti kapcsolatot jellemezte, majd kiemelte a vonzerő fontosságát és a

kapacitás, illetve az értékesítés fejlesztésének szükségességét. Pál-Kovács Dóra, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóságának szakmai referense előadásában (*Táncoló múzeum? – A tánc mint társadalmi rítus múzeumi bemutatásának lehetőségeiről*) arra reflektált, hogy a magyar néptáncot hogyan, milyen eszközökkel lehetne szemléltetni a múzeumokban, illetve hangsúlyozta a tárgyi emlékek mellett a tánc közösségi funkcióinak bemutatását, mely a közösség aktív részvételével lenne lehetséges.

Dimény Attila, az Incze László Céhtörténeti Múzeum intézményvezetőjének előadásában (*A kézdivásárhelyi múzeum társadalomra gyakorolt hatásai*) a kézdivásárhelyi múzeum társadalomra gyakorolt hatásáról, illetve az intézmény alapításának történetéről, a gyűjtemény gyarapításáról és ezek kapcsán az állandó kiállításokról, az épületen belül és városszerte tartott múzeum-pedagógia foglalkozásairól is beszélt. A „*Bor régészete*” – *Avagy a Laczkó Dezső Múzeum néprajzosai terepen* címmel Törő Balázs néprajzkutató ismertette azt a projektet, amelynek keretében egy dörgicsei öreg présházat tártak fel, illetve a munka különböző fázisait és eredményeit is bemutatta.

Mogyorósi Ágnes muzeológus *A Kallós Zoltán Néprajzi Gyűjtemény lehetőségei a digitalizáció korában* című előadásában a digitalizációs tevékenységeik közül a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia mintaprojektben való részvételüket, majd az újonnan kifejlesztett audio guide rendszerüket (a *Kallósnál* című múzeumi tárlatvezető applikációt) ismertette. Utolsóként Vajda András, a Sapientia EMTE Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék docensének a székelyföldi múzeumok járványhelyzet alatti lehetőségeit és digitalizációs tevékenységeit bemutató *Múzeum – kommunikáció – közkapcsolatok* című előadását hallhattuk, melyben hangsúlyozta az intézmények közösségi médiahasználatának megváltozását.

A konferencia zárásaként Jakab Albert Zsolt és Vajda András összegezték a rendezvényt, hangsúlyozták a kérdésfelvetések megfogalmazásának szükségességét, a múzeumok jelenéről és jövőjéről való párbeszéd fontosságát.

A konferencia az Erdélyi Néprajzi Múzeum, a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., a Magyar Tudományos Akadémia és a Communitas Alapítvány támogatásával valósult meg. A sikeresnek bizonyult szakmai rendezvényen elhangzott előadások anyagából – a korábbi évek gyakorlatához híven – a KJNT kiadásában tanulmánykötet készül.

BEKE ANDRÁS
VADAS HANGA NAPSUGÁR

Anyagi és szellemi javak migrációja a Kárpát-medencében
11. Kézművesipar-történeti Szimpózium
(Budapest, Humán Tudományok Kutatóháza, 2022. november 10–11.)

Az idén 50 éves Veszprémi Akadémiai Bizottság Kézművesipar-történeti Munkabizottsága 1972-ben indította útjára a hazai, majd 1978-ban a nemzetközi kézművesipar-történeti szimpóziumsorozatot azzal a céllal, hogy a kézművesség-kutatások szemléletmódja közelítsen a gazdaság- és társadalomtörténeti kérdésekhez. A töretlen célt igazolják a kétévente megrendezett szimpóziumok anyagából megjelentetett kötetek.

A szimpóziumsorozat 2001-ben megszakadt, a Munkabizottság most annak újraindításával a korábban felvetett szemléletmódhoz való csatlakozásra ösztönözte a kutatókat és kutatócsoportokat. Habár a szimpóziumsorozat eddig elsősorban a középkortól napjainkig foglalkozott a kisiparok történetével, a kézművesek életmódjával és a termékek ismertetésével, idén kitágultak a diszciplináris határok, és az őskoros régészek előadásai is gazdagították a konferenciát.

A rendezvény első napját Kiss Viktóriának, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete tudományos főmunkatársának, illetve F. Romhányi Beatrixnek, a Károli Gáspár Református Egyetem egyetemi tanárának *Nyersanyag-kereskedelem és/vagy vándorló kézművesek? – Adatok a Kárpát-medencei nyersanyagok és késztermékek kereskedelmének diakrón vizsgálatához* című előadása nyitotta. A Kárpát-medencében a fémművesség jelenléte a késő újkőkortól kimutatható. Az ekkor még a balkáni ércforrásokból származó réz nyersanyag mellé a kora bronzkorban megjelentek a Gömör–Szepesi érchegység rézérczei is. Az előadók a kora újkorig vezették végig a réz ismert felhasználási módjait, kiemelt érlelőhelyek lehetséges művelési időszakait és a nyersanyag-, valamint késztermék-kereskedelmi útjait. A komplex kutatás a régészeti leletek és azok természettudományos vizsgálata mellett írott és képi forrásokat is felhasznált.

Fekete Mária a Pécsi Tudományegyetem docense *Magas szinten dolgozó agancsfaragó mesterek érkeztek a Dunántúlra* címmel mutatta be a 2011–2012-ben feltárt regölyi tumulusban talált nagy mennyiségű agancsleletet, amelyek a korszakból eddig hazánkban nem ismert technikával, íjas esztergával készültek, igen magas színvonalon. A leletegyüttes egy csoportját a bútordíszítőredékek teszik ki, köztük kocsiszekrényrátétek és szentmihálylovának (halottszállító saroglyának) a veretei. Az Európából eddig ismert, kevés számú hasonló leletanyagok nyomán következtethetünk a technológia elterjedésére, többek között a Dunántúlra beköltöző, Anatóliából érkező menekültek lehetséges hatására. Középkori kerámiákat és azok hatását prezentálta a következő két előadás. Nagy-Pölös Andrea független kutató *Túl ecseten és írókán – Kerámiadíszítési eljárások és égetési módok migrációja a középkortól*

című problémafelvető előadásában olyan, egymástól távoli (Kárpát-medencei) területeken megjelent kerámia-nyersanyagokra és díszítómódokra hívta fel a figyelmet, melyek elterjedésének mikéntjéről egyelőre hiányosak az ismereteink. A gömöri termékek mellett az ottani agyag is eljutott az alföldi fazekasmesterek műhelyeibe. Mezőtúron a helyi igényeknek feleltek meg az iparosok, amikor a gömörinél jóval vastagabb falú edényeket készítettek ugyanaból a nyersanyagból. Korondon jól nyomon követhető, hogyan romlott a termékek minősége a jó minőségű nyersanyag lelőhelyének kimerülésével. Kérdés azonban, hogy hogyan került az Őrségbe a középkori edényekről ismert szegecselt fülezés vagy például a török hatásnak tulajdonított engőbfolyatás technikája Szentésre. További példák ismertetésével hangsúlyozta az előadó, hogy apró részletek elemzésével nagy területi kiterjedésű összefüggésekre lehet fényt deríteni. Mindezek előzményeként is tekinthetünk Kovács Bianka Gina, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézetének tudományos segédmunkatársa munkájára, aki a *Nyugati eredetű kerámiák és hatásuk a Közép-Dunántúlon a késő középkorban* címmel prezentálta eddigi kutatási eredményeit. Két nyugati eredetű kerámiacsoportnak, a grafitos kerámiáknak és az asztali edényeknek a címben jelölt térség termelésére gyakorolt hatását összegezte az előadó a fellelhető kerámialeletek és dokumentációk alapján. A grafitos edények a 11–14. századi Rajna-vidékről és Felső-Ausztriából is ismertek, a technológia és a formák feltehetően onnan kerülhettek át hazánkba, míg az Árpád-kor végétől használt asztali kerámiák mintái szintén nyugatról, de inkább budai közvetítéssel terjedhettek el. További kutatást igényel annak megállapítása, hogy a termékeken és a technológián túl érkezett-e nyersanyag is nyugatról a Közép-Dunántúlra.

A második szekció a fegyver- és textiltörténet, valamint a céhes élet kérdéseit érintette. A Hadtörténeti Intézet kutatója, Kozák-Kígyóssy Szabolcs László *Kézművesek és portékáik – Migrációs folyamatok a késő középkori magyarországi fegyverkészítésben* című előadásából kiderült, hogy a céhes iparosoknak tilos volt a többi mester beleegyezése nélkül nyersanyagot venni, idegen árut árulni, szerszámot vásárolni. A nyersanyagok földrajzi területek közti elterjedése kevésbé követhető nyomon az írott források alapján, ilyenfajta migráció a szerszámok esetében érhető tetten néhány esetben. Írott forrásokkal igazolható, hogy míg a fegyverkészítők ritkán vándoroltak nagy távolságra, addig a távolabbi országokból származó tűzmesterek szakértelmét előszeretettel vették igénybe a magyar hadakozások során, például Zsigmond király idejében.

Deák Éva, az ELTE Bölcsészettudományi Kar tudományos munkatársa a selyem 18. századi magyarországi felhasználására nyújtott példákat. Magyarországra és Erdélybe elsősorban az Oszmán Birodalomból, Itáliából és Franciaországból importáltak luxus minőségű selyemszöveteket, amelyek nem csak a magasabb társadalmi rétegekben váltak kedvelt öltözet- és lakástextil alapanyaggá, de idővel a parasztság körében is elterjedtek egy-egy viseletelem

erejéig, habár egyes társadalmi csoportok számára használatukat tiltották. Deák Éva előadása részletesen ismertette a selyemhernyó-tenyésztés megindulását is. *Aranyas fonalból csinált főkötő – Egy régészeti feltárásból előkerült kora újkori főkötő a korabeli kézművesipar tükrében* címmel mutatta be Egervári Márta (a Lackó Dezső Múzeum textilrestaurátor művésze) és Zay Orsolya (a Dobó István Vármúzeum régésze) a 2021 nyarán Sztánán feltárt sírból előkerült 16. századi arany és ezüst főkötő előkerülésének körülményeit, restaurálásának és rekonstruálásának nagy szakértelmet igénylő munkafolyamatát. A vert csipkét, fonást, varrott csipkét, makramét, recét, hímzést és islógót is alkalmazó tárgy készítésében mesterek és háziiparosként dolgozó asszonyok egyaránt részt vehettek, utóbbiak „láthatatlan” munkájának jelentőségét is tanúsítja a lelet. A fejkötőt a korabeli viseletek rendszerében is elhelyezték az előadók.

Rendkívül fontos kulcsgondolatokat fogalmazott meg a szaktudás vándorlásával kapcsolatban Kincses Katalin Mária és Tuza Csilla. Kincses Katalin Mária, a Károli Gáspár Református Egyetem docense *Céhes migrációs minták a kora újkorban: a legényvándorlás és az egyetemi peregrináció összehasonlító vizsgálatának tanulságai* című előadásában kiemelte, hogy a legények és a tanulók külföldön szerzett tapasztalataik során nem csupán szaktudással gazdagodtak, de sok egyéb készségre és képességre is szert tettek. Ilyenek például az idegen nyelvek, az idegen kultúrák elsajátítása, a kapcsolatháló és az érdekérvényesítőképeség, amelyeket aztán akár a hazai városok magisztrátusában végzett munkájuk során is hatékonyan tudtak alkalmazni a város javára. Tuza Csilla, a Magyar Nemzeti Levéltár munkatársa azt az utat követte nyomon, ahogyan a 17–18. század során a magyarországi helytartótanács a hazai gazdasági és társadalmi viszonyokhoz igyekezett adaptálni a jóval fejlettebb gazdasági körülmények között született német birodalmi céhszabályozási kísérleteket. Mindezek összeegyeztetése az osztrák udvar merkantilista szemléletével sok előkészületet, egyre szigorodó szabályozásokat és központilag kiadott privilégiumokat igényelt.

A szimpózium második napját építészeti témák nyitották. Ozsváth Gábor Dániel, a Károli Gáspár Református Egyetem főiskolai docense a szélmalmok tipológiai jellegzetességeit és a természeti környezethez alkalmazkodó technikai megoldásait vizsgálva igazolta, hogy az Alföldön egy olyan malomtípus alakult ki, amely a holland rendszert és a helyi előzményeket ötvözte. E belső fejlődés eredményeként önálló, magyar típusnak tekinthető, mely nemzetközi hírnévre is szert tett.

Nagy Dénes, a Veszprémi Akadémiai Bizottság Népi Építészeti Munkabizottságának elnöke a *Haranglábak és harangtoronyok – Példa az anyagi és szellemi javak migrációjára a Kárpát-Medencében* című előadásában a haranglábak és harangtoronyok közti különbséget, valamint azok szerkezeti elemeinek megnevezéseit tisztázta. Habár ezen építmények felállítása a kálvinista közösségeknél vált szokássá, a katolikus közösségek is felfigyeltek gyakor-

lati és esztétikai értékükre, és ők is emeltek harangtornyokat. A megfelelő építőanyagban szegény Nyírségbe a fa és az ácsok folyókon jutottak el. *Kártyakészítés és kapcsolati hálózat a 19. században Magyarországon a győri Unger család példáján* címmel egy kevésbé kutatott területet tárt elénk Wunderlich Claudia, a Hochschule für angewandte Wissenschaften Würzburg-Schweinfurt professzora. Eleinte a kártyákat kézi munkával állították elő, a 19. század első felében hazánkban Pest-Budán kívül Sopronban volt a legtöbb kártyakészítő mester. Közülük az Unger család történetével ismerkedhetett meg közelebbről a hallgatóság. Az előadó felhívta a figyelmet, hogy a 19. századi kártyakészítők és a termékeikkel kereskedő céhek kutatásában további lehetőségek rejlenek. A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének egyik OTKA-projektje volt a GIS Hungarorum, melynek keretében Szulovszky János tudományos főmunkatárs kollégáival a Jekelfalussy József által 1892-ben közreadott *Magyarország iparosainak és kereskedőinek lak- és címjegyzékét* rendezte számítógépes adatbázisba QGIS programmal. Az előadó beszámolt a projekt előzményeiről, valamint az adatbázis alkalmazásának lehetőségeiről. A különböző mesterségek adott településen bizonyítható megléte alapján indirekt módon feltérképezhető az azon szaktudások iránti szükséglet, amelyekre fizetőképes kereslet is volt.

Az utolsó szekcióban Paál Zsuzsánna, a Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum muzeológusa az 1879 és 1927 között működött Brüder Sattler kályhagyár hazai működését ismertette írott források és múzeumi tárgyanyag segítségével. A kályhagyár története jól szemlélteti a gyors ipari fejlődést, hiszen a Brüder Sattler nem csak Bécsben és Prágában, de Budapesten is forgalmazta termékeit, és széles körű szakmai kapcsolatot épített ki. Erdei Lilla független kutató egy, a közelmúltban megszűnt debreceni Jacquard szalagszövő üzem ürügyén kezdett a téma kutatásába. *A Jacquard-szalagszövő jelentősége Magyarországon a 20. században* címmel beszámolt arról, hogyan sikerült az üzem tárgyi emlékeinek egy részét múzeumi gyűjteményekben elhelyezni. Mivel a Jacquard-szövő történetéről nem érhető el egy monografikus szinten megírt mű, Erdei a technológia európai, majd magyarországi megjelenéséről, sőt mi több, előzményeiről fellelhető szórványos forrásokat gyűjtötte össze. A Jacquard-szalagok felhasználása igen széles körű, a konferencián a népviseletet Kárpát-medence-szerte igen változatosan kiegészítő szalagokról láthattunk példákat. A konferenciát két népi iparművészeti témájú előadás zárta.

Nagy Zoltán (nyugalmazott muzeológus) a magyarszombatfai 1930-as évekbeli fazekas tanfolyamokon oktató írókás díszítőelemek, a „tüskés rózsá”, a „tyúklábminta” és a „tulipán” eredetére világított rá. Míg a „tyúklábminta” korábban csak a 17–18. századi habán, poszthabán kerámián érhető tetten, a „tüskés rózsá” alkalmazása számos korszak művészi színvonalú termékein megjelent, többek közt egyházi festett mennyezetkazettákon, itáliai majolikán, Mátyás korabeli járócsempéken stb. A tanfolyam és a Magyar-

szombatfai Kerámiavállalat nagy hatást gyakorolt a helyi fazekasok munkájára, akik elsajátították az írókával való díszítést, és a megismert motívumokat előszeretettel alkalmazták termékeiken. Így azok a később kialakult helyi népi iparművészeti stílus alapjául szolgáltak. Cseh Fruzsina, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének tudományos főmunkatársa az 1950-es évektől kialakított kereskedelmi rendszer kiterjedtségét, eredményeit és tendenciáit mutatta be a kereskedelmi vállalatok iratanyagai, a korabeli sajtó és adatközlőkkel készített interjúk segítségével. Előadásában felhívta a figyelmet, hogy a népművészeti termékekkel való kereskedelem már a 19. század végén megindult, ám az 1910 utáni kereskedelmi vállalkozásokról és a központi irányítás szándékával létrejött vállalatokról szinte semmit sem tudunk, noha az írott források hozzáférhetők. A népművészet kereskedelmét kezdettől fogva elkísérte az a dilemma, hogy mennyiben árt a minőségnek és a hitelességnek a tömeggyártás, miközben folyamatosan az export és a belföldi forgalom növelését tűzték ki célul a házipari mozgalmak résztvevői.

*Szulovszky János a szimpóziumon, tőle balra Nagy Zoltán
(Forrás: abtk.hu)*

Az előadások igazolták, hogy az anyagi és a szellemi javak migrációja a változást, a fejlődést szolgálja. A javak vándorlásával vagy befogadásával szembeni ellenállás a szabályozottabb fejlődés érdekében történik, gyakran érdekellentétek mentén. A problémát valójában mindig az adaptáció jelenti, ezt igazolja, hogy az átvétel miatt már meglévő szabályozásokat kell módosítani, vagy újakat bevezetni (lásd pl. a viseletekkel kapcsolatos tiltásokat vagy

a céhes rendeleteket). Az egyes példák tárgyalása során felmerült a „láthatatlan” munkások, azaz a háziiparban dolgozók kérdése, illetve a közösségek életét befolyásoló szintén „láthatatlan” szokásjog témája. A Munkabizottságnak az *Anyagi kultúra évezredei a Kárpát-medencében* című konferenciasorozatához hasonlóan a mostani kétnapos eseményen is igazolódott, hogy az interdiszciplináris diskurzus újabb megközelítésekkel szolgál minden résztvevő számára, és további párbeszédre, tervekre ösztönöz.

CSEH FRUZZSINA

Kötetbemutató és emlékest prof. dr. Oláh János judaista, a zsidó néprajz kutatójának tiszteletére

2022. november 28-án az MTA székházában prof. dr. Oláh János tiszteletére szervezett, kötetbemutatóval egybekapcsolt emlékestre került sor. Moderátori köszöntőjében Balogné Tóth Katalin, a BTK Néprajztudományi Intézet Történeti Néprajzi Osztályának fiatal kutatója az Oláh Jánoshoz kötődő, terepnaplójában is rögzített, személyes emlékei közül osztott meg a jelenlévőkkel néhányat, illetve az esemény létrejöttének háttéréről, kontextusáról beszélt. Mint kiderült, bár a tudományos életben bevett szokás adott szakterület jeles képviselőinek – a pályatársak, kollégák, tanítványok révén – egy-egy születésnap köszöntőkötetet napvilágra hozni, Oláh János professzor esetében – az elhúzódó súlyos betegsége, illetve fájdalmasan korai, 2020-ban bekövetkezett halála miatt – a 60. életév ilyenén megünneplésére néhány éve nem kerülhetett sor. A „*Kölesdről indultam...*” című, idén megjelentetett tanulmánygyűjteménnyel tehát egy korábbi „mulasztás” is törlesztésre került, s így lett végül a születésnap köszöntőkötetből az alcímben is jelzett *Születésnap emlékkötet*.

A tanulmánygyűjtemény kiadását támogató Zsidó Jövőért Alapítvány kurátora, Rosta Márton, valamint a megjelentetést vállaló Gabbiano Print Nyomda és Kiadó ügyvezetője, Izsák Gábor részéről előbb laudációk hangoztak el az eseményen, majd a kötet felépítéséről, a tanulmányok szerzőiről is átfogó képet adott az érdeklődőknek a szerkesztő, Balogné Tóth Katalin.

A kiadvány tizenhat szerző tizenhét írását tartalmazza. Az életműösszegések és -értékelések mellett szaktanulmányok, illetve visszaemlékezések kaptak helyet a kötet öt nagy tartalmi egységében: *Oláh János életpályája* (Balogh István, A.Gergely András, Barna Gábor, Kókai Károly); *Mikrovilág Józsefvárosban: a Rabbiképző* (Biró Tamás, Tamási Balázs); *Művészetek és néprajz határán* (Orbán Eszter, Peremiczky Szilvia, Tóth-Takáts Judit, Voigt Vilmos); *Vallástudomány* (Balogh István, Tokics Imre); *Zsidó közösségek öröksége és emlékezete* (Balázs Edit, Balogné Tóth Katalin, Cseh Viktor, Sze-

gő Ágnes, Tóth Sándor). Ugyanakkor a kötet végén került elhelyezésre Oláh Jánosnak a címadó, halála előtt néhány hónappal készített emlékirata (*Kölesdről indultam*). Szintén itt említjük, hogy a kiadvány mintegy félszáz színes ábrát is tartalmaz, amelyekről a szerkesztő a bemutató során megjegyezte: „szerettünk volna a kötettel vizuálisan kifelé kommunikálni, azzal a céllal, hogy azok is örömmel vegyék kézbe, akik esetleg a judaisztika világában kevésbé jártasak”.

Prof. dr. Oláh János portréja és a tiszteletére megjelent emlékkötet a bemutatón
(Fotó: Nagy Zsolt)

Az emlékkötet rövid tartalmi ismertetőjét követően hangulatos kerekasztal-beszélgetésre került sor, melynek keretén belül a különböző szakmai kapcsolatokat felelevenítve emlékezhetek meg a professzor úrról a meghívottak, igyekezvén bemutatni a zsidó folklór jeles kutatójának szellemi örökségét, ugyanakkor hangsúlyozva és kiemelve a tanulmánykötetből is mindazon részeket, amelyekben valamilyen módon, akár explicite is, de minduntalan viszsza-köszön az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem néhai tanszékvezető egyetemi tanárának és egykori rektorhelyettesének, a Magyar Hebraisztikai Társaság aktív tagjának, valamint az MTA köztestületi tagjának személyisége, tudományos szemlélete, a kutatás, a munka, az oktatás iránti alázata.

Balogh István, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Judaisztika Tanszékének megbízott tanszékvezetője prof. dr. Oláh János tanítványaként és későbbi kollégájaként, Peremiczky Szilvia szintén az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem oktatójaként, habilitált egyetemi docenseként beszéltek arról, milyen volt Oláh János úrral együtt dolgozni nemcsak a felső-, de – a Lauder iskolában eltöltött időszak révén – a középfokú, gimnáziumi oktatásban is.

Mikos Éva, a BTK Néprajztudományi Intézet Folklór Osztályának tudományos főmunkatársa Oláh János professzornak a folklorisztika és a judaisztika területén kifejtett, szűk három évtizedre szabott aktivitását, tudományos tevékenységét, jelentősebb publikációit ismertette átfogóan. Prof. dr. Oláh János az 1990-es évek elején végezte judaisztika tanári tanulmányait, 1993-tól a Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskola gimnáziumi tagozatán oktatott. Ekkor állította össze az azóta is hazai alaplúknak számító, több kiadást megélt *Judaisztika* tankönyvét. Pedagógusi pályájának kezdetétől különös figyelmet szentelt az épített zsidó örökségnek. 1995-től oktatója volt az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemnek, ahol intézményes keretekben folytathatta szerzőteagázó néprajzi kutatásait is. Nemcsak a zsidóságnak a halállal és a gyással kapcsolatos hagyományai, valamint a zsidó funerális kultúra tradíciói foglalkoztatták, de később behatóan, így például doktori disszertációban, 2004-ben pedig önálló kötetben (*Jónás könyve*) is foglalkozott Jónás könyvének különböző szempontú vizsgálatával, majd az általa képviselt intézmény történetének feltárásával (lásd a kezdeményezésére létrejött *Magyar Zsidó Tudományok* sorozat tizenkét kötetét, vagy a posztumusz napvilágot látott *Új zsidó Plutarkhosz* című munkáját, 2020), zsidó néprajzi kutatás- és tudománytörténettel, mágikus és szakrális etnomedicinai témákkal, vallásnéprajzi és egyéb folklórkutatásokkal, művészetantropológiával, zsidó család- és kultúrtörténettel (*Kohn, a bányász*, 2001; *Kicsi zsidó–magyar vademecum*, 2019; *Angyalok, démonok, amulettek, adalékok, homiliák*, 2020 stb.). Gazdag publikációs és oktatói tevékenysége mellett intézményvezetői megbízásokat, szabadegyetemi tudománynépszerűsítő és ismeretterjesztő tevékenységet, Szombathelyen, Pécelen, Pécsen, Budapesten, Szegeden vendégtanári feladatokat is ellátott. Több magyar néprajzi és antropológiai felesőoktatási képzésen vállalt időszakosan előadásokat, kurzusokat és szemináriumokat, kiváló munkakapcsolatokat ápol például a szegedi néprajzi tanszék több munkatársával és hallgatójával. Mikos Éva azt is kiemelte, hogy Oláh János a 2010-es években kapcsolódott a Pócs Éva vezette *Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben* című projekthez, a kutatócsoport munkájához, amelynek keretén belül egy-egy fogalom, fogalompár definiálására, tudományos körülhatárolására, interdiszciplináris megközelítésére tettek kísérletet a résztvevők.

Végül Tamás Ildikó, az előtte szólókhoz kapcsolódva, a kulturális antropológiai nézőpont érvényesülését igyekezett hangsúlyozni a professzor úr munkásságában. „Óvakodott a nagyobb általánosításoktól, tehát mindig az egyéni életutak, a konkrét családok és konkrét közösségek mentén, az ő példákön keresztül mutatta be a zsidóság történetét, és kultúrájának szövetében egy-egy színárnyalatot a sokszínűségből” – emelte ki a BTK Néprajztudományi Intézet Folklór Osztályának tudományos főmunkatársa, majd hozzátette: „Oláh János számomra a saját kultúrájában kutató tudós ideálképe. Ez azt jelenti, hogy nemcsak a felső perspektívát ismeri jól és láttatja, illetve az émi-kus szempontokat tudja megjeleníteni az írásaiban. A külső szemlélő helyzeté-

be is belehelyezkedve, olyan analógiákat, magyarázatokat ad, amelyekkel egy szélesebb olvasóközönségnek vagy hallgatóságnak is meg akarja a lehető legnagyobb mélységében magyarázni a jelenségeket.”

*A kerekasztal-beszélgetés résztvevői, balról jobbra Tamás Ildikó (BTK NTI), Mikos Éva (BTK NTI), Peremiczky Szilvia (OR–ZSE), Balogh István (OR–ZSE) és Balogné Tóth Katalin (BTK NTI, szerkesztő)
(Fotó: Nagy Zsolt)*

A hangulatos emlékeztet Tóth-Takáts Judit zongorajátéka, egy levetített filmrészlet és a felszólalók által megosztott személyes történetek is meghitté tették. Az eseménynek otthont adó térben elhelyezett személyes tárgyak, melyekről a beszélgetés során is szó esett, így prof. dr. Oláh János portréja vagy óravázlatai mellett a diákjaitól ajándékba kapott, általuk készített menóra – mint a zsidóság egyik fontos szimbóluma – is hozzájárultak ahhoz, hogy az Oláh professzor úr hagyatékával és a zsidó kultúrával esetleg még csak ismerkedő érdeklődők közelebb kerüljenek ahhoz az életvilághoz, melyben a zsidó folklórkutató-judaista mozgott, alkotott. Utóbbi, a menóra, értelmezésében azt a fényt is hivatott ezen az eseményen szimbolizálni, amelyet Oláh János, Jajhónón ben Ávróhóm, sokaknak egyszerűen csak „János”, avagy „A TANÁR ÚR” (így, csupa nagybetűvel) szűkebb-tágabb környezetében képviselt. Maga a kötet – mely a zsidó kultúrával foglalkozó különböző diszciplínák művelőin túl a néprajzkutatók, a kulturális antropológusok és a társtudományok képviselőinek figyelmére is számot tarthat – kitűnő bizonyítéka annak, hogy egy 1959 késő őszén, a tolnai Kölesdről elindult „lámpás” lángja, a pusztai Szentély arany menorájához hasonlóan, egyetlen percre sem aludhatott ki. A láng

életésén ma is sokak – egykori kollégák, barátok, pályatársak és tanítványok – munkálkodnak. Amint prof. dr. Oláh János maga is vallotta emlékiratának utolsó soraiban: „*sok mindent megélt, sok mindent látott, lassan megpihent*” – s azt már csak mi tehetjük hozzá, a tiszteletére összeállított kötetet fellapozva: emlékéből áldás fakadt. Zihronó Livráhá!

NAGY ZSOLT

* * *

KUTATÁSOK

Vidékről városba – városból vidékre irányuló migráció néprajzi és kulturális antropológiai vizsgálata Ljubljana Egyetem – Pécsi Tudományegyetem

Közép-Kelet-Európa történelmében és jelenében meghatározó folyamat a vidékről városokba és a városokból vidékre költözés. A Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékének és a Ljubljana Egyetem Etnológia – Kulturális Antropológia Tanszékének oktatói és PhD-hallgatói egy NKFIH által finanszírozott kétoldalú tudományos és technológiai együttműködési projekt (TÉT) keretén belül 2020-tól 2023 tavaszáig közösen vizsgálták a Dél-Dunántúl és Szlovénia migrációs sajátosságait.¹ A programot Alenka Bartulović és Máté Gábor vezette, tagjai szlovén részről Barbara Turk Niskač, Ana Svetel, Anja Moric, magyar oldalról Farkas Judit és Kurucz Réka voltak.

A projekt a finanszírozó szándékai szerint a kétoldalú tapasztalatcserére adott lehetőséget, vagyis kutatói látogatásokat, terepmunkát, konferenciát és kiadvány megjelentetését tette lehetővé. A program célja tehát az volt, hogy az eddigi kutatási eredményekből kiindulva közösen tekintsék át azokat a társadalmi-gazdasági folyamatokat, amelyek a belső lakhelyváltás jelenségét mindenkor mozgatják, valamint rámutassanak a népességmozgások terén megnyilvánuló regionális sajátosságokra és különbségekre. Nyilvánvalóvá vált, hogy a város-falu, falu-város kapcsolatrendszer vonatkozásában (Magyarország és Szlovénia területén) a kutatás eddig kevés hangsúlyt fektetett a migráció életmódra, mindennapi életre gyakorolt hatásának vizsgálatára. A résztvevők ezért ezen a területen szerették volna aktívabban, hangsúlyosabban megjeleníteni az eddigi eredményeiket. Több tudományos kérdés, kutatási probléma is körvonalazódott, amelyek mindkét régióra nézve érvényesek lehetnek, úgymint: a szocialista vidékfejlesztés falvakra gyakorolt hatása (jugoszláv és magyar viszonylatban), a kapitalista átmenet által előidézett strukturális változások, a táj átalakulásának kérdése, az ökológikus gondolkodás és a vidékre költözés kapcsolata, a nők és a fiatalok szerepének, és az egyéni életutak vizsgálatának a fontossága.

---

¹ A 2019-2.1.11-TÉT-2020-00175 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a *Vidékről városba és városból vidékre irányuló közép-európai migráció néprajzi és kulturális antropológiai vizsgálata: Szlovénia és Magyarország példája* pályázati program finanszírozásában valósult meg.

A projekt hat résztvevője egy hegyszentmártoni öreg pince előtt, 2021. szeptember
(Balról jobbra: Máté Gábor, Alenka Bartulović, Kurucz Réka,
Anja Moric, Barbara Turk Niskač, Farkas Judit)

A közös munka első állomásaként a szlovén kutatók vendégeskedtek Pécsen, amit több látogatás is követett. A kutatók közösen megtekintették a pécsi és a mohácsi néprajzi gyűjteményt, és rövid tanulmányi kirándulásokat tettek. Részint a soknemzetiségű régió fontos kulturális emlékhelyeire, részint pedig a társadalomtörténeti változások szempontjából jelentős helyekre látogattak el. Felkeresték a mohácsi emlékhelyen zajló régészeti feltárást, a Tetytyét, a dunaszekcsői pravoszláv templomot, ellátogattak a hegyszentmártoni szőlőhegyre és az Ormánságba.

A magyar csapat tagjai a szlovéniai látogatás során egy néprajzilag és földrajzilag sokszínű ország különféle „arcaival” ismerkedhettek meg. Jártak a turizmus felfejlődése és a táj konzerválásának igénye miatt számos belső feszültséggel teli Kamniki-Alpokban (Logarska Dolina), a tengerparton, ahol egy újszülött ökoközösség (Hrvoje, Isztria) látta őket vendégül, megismerhették a Muravidék szőlőskertjeit és gazdaságait, és betekintheztek a németek által elhagyott Gottschee (Kočevje) elnéptelenedő, beerdősülő tájába. A természeti szépségek mellett itt egy kihalt falu (Mrzli Potok) romjain formálódó új közösséget is tanulmányozhattak. A kirándulások során több néprajzi gyűjtemény felkeresésére is sor került.

Az együttműködés egyik fő eredménye a 2022. május 26-án Ljubljanában megrendezett közös konferencia volt, amely a *Rethinking the urban-rural relations/migrations in Europe* címet viselte. Az eseményen nyolc szlovén és négy pécsi kolléga adott elő.

Farkas Judit a magyarországi ökoközösségekről tartott előadásában átfogó képet alkotott a városból kitelepülők motivációjáról, életmódjuk jellemzőiről és elhelyezte a magyar példákat a kérdés tágabb (földrajzi és történeti) kontextusában. Kurucz Réka előadásában az ormánsági gazdák kitelepítéséről és az ormánságiak Pécsre költözéséről beszélt, mely folyamatban a szőlőhegyi pincék a „menedék”, és a földhöz való kötődés szerepét töltötték be. Máté Gábor a dél-dunántúli „*utóparaszti tájak*”-ról tartott előadást, általa készített fényképeken keresztül vizualizálta a falu-város migrációs folyamatok által átalakult vidéki életvilágokat. A konferenciához csatlakozott a tanszék tanársegédje, Balogh Pál Géza is, a magyarországi kézműves sajtókészítőkről tartott előadása jól beleillett az együttműködés fő problematikájába. Előadásában a termelők és fogyasztók viszonyrendszerének a sajátosságairól beszélt, továbbá a vidéki helyek és az autentikusság fontosságáról az értékesítési folyamatban.

A projekt másik hozadéka a konferencia mellett egy közös kiadvány, amely a PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék új online sorozatának, a PNEKAT Working Papersnek a különszámaként jelenik meg 2023 februárjában. A kiadványban a projektben részt vevő három magyar és négy szlovén kutató angol nyelvű írása kap helyet.

Az együttműködés eredményességét a teljesített publikációk és a megvalósult találkozók számában csak részben mérhetjük le, legalább annyira fontos eredményként könyvelhetjük el azt is, hogy a két tanszék kutatói közötti harmonikus és baráti hangvétellő munkakapcsolat alakult ki, mindez remélhetőleg további eredményes együttműködések, kutatói találkozásokat hoz a jövőben.

MÁTÉ GÁBOR

Polyphony Project Felfedezőúton Ukrajnában

Általános megjegyzések

Both Miklós 2013-ban indult először Ukrajnába népzene gyűjteni, elsősorban zenei inspirációt keresve saját művészeti munkája számára. Az itt talált zenei anyag (főként a szláv többszólamú énekek) gazdagsága miatt 2016 körül döntött úgy, hogy kutatógárdát szervez, és korszerű hangtechnikai eszközökkel felvértetve jó minőségű és nagy mennyiségű hangfelvételt készít az ukrán területek énekes népzenejéről. A munka során felmerülő kutatómódszertani kérdések miatt kezdett el érdeklődni a néprajz-kulturális antropológia elméletei iránt, és vette fel a kapcsolatot zenefolkloristákkal, etnokoreológusokkal. Így vált autodidakta társadalmi gyűjtőből professzionális terepmunkássá. Jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola Néprajz – Kulturális Antropológia Doktori Program PhD-hallgatója.

Both Miklós gyűjtés közben
(Szolonyitcja, 2015; fotó: Ancsin Gábor)

Ez azonban nem csak egyéni sikertörténet. Both Miklós 2013 óta tudatosan építi kapcsolatait magyarországi és nemzetközi zenei és tudományos színtereken egyaránt, aminek köszönhetően a hivatalosan 2017-ben indult Polyphony Project körül nagy kiterjedésű kapcsolatháló szerveződött profi zenészekből és kutatókból. A vállalkozás sokrétű és sok célnak felel meg: egyrészt a kelet-európai énekes népzene eddig kevésbé ismert rétegéről ad hírt, sőt, komoly archívumot megtöltő mennyiségben gyűjt klasszikus etnomuzikológiai elemzések számára alapanyagot, hozzájárulva ehhez az európai művelődéstörténet kevésbé ismert területeinek megismeréséhez. A zenét szerető magyar nagyközönség előtt nem ismeretlenek a hasonló kezdeményezések: a 20. század elején Bartók Béla és Kodály Zoltán, a 20. század közepén pedig Martin Györgyék álltak neki hasonló módon monografikus jellegű anyaggyűjtésnek, ami az európai összehasonlító zenetudomány megszületéséhez vezetett, illetve megalapozta a magyar néptánc kutatás sikeres évtizedeit. Az elődök annak idején nem csak a magyar zene- és táncfolklórt gyűjtötték, de a magyarokkal együtt élő etnikumok, illetve szomszéd népek zenéjét, táncait is bevonták a vizsgálatukba. Ha a Polyphony Projectet csak ebből a szempontból vizsgáljuk, már így is sikeresnek mondhatnánk, hiszen rámutat arra, hogy a kelet-európai síkság népénekeinek rendkívül fontos helye van az európai művelődéstörténetben. De a vállalkozás ennél tovább megy: ezeket a dallamokat mindenki számára elérhető, érthető és tanulható módon teszi közzé a világhálón és ezzel Európa, sőt, a világ szellemi kulturális örökségének rendkívül gazdag, esztéti-

kus jelenségeit dokumentálja és teszi használhatóvá. Mindez kiválóan illeszkedik Bartók, Kodály és Martin szellemiségéhez.

Ha tisztán társadalomtudományi szempontból nézzük, a Polyphony Project elsősorban klasszikus folklorisztikai adatfelvételen alapuló anyagközlés. Kodály jelentette ki egyszer, hogy a legragyogóbb elmélet is kártyavárként omlik össze egyetlen új adat súlya alatt. „*Elméletek elavulnak, hibátlanul közölt anyag soha.*”² Persze tudjuk, hogy még a legegyszerűbb adatfelvétel mögött is van egy prekonceptió, egy szándék, ami bizonyos jellegű adatokra jobban koncentrálnak, másokat pedig háttérbe szorít. Both Miklós és kutatótársainak gyűjtése egy zenésznek és egy embernek az újra, a zavarba ejtő szépségre rácsodálkozó, elemi erejű felismerésére épül – ha nem rögzítem, elveszik valami, amire még szükségünk lehet. Az énekekben kelet-európai emberek vallanak sokszor bizony keserű sorsukról, életükről, szükségszerűen őszintén, hiszen ezek az énekek nem színpadi bemutatókra, hanem saját felhasználásra készültek.

A projekt értékelése során társadalomkutatóként talán joggal mondjuk majd rá, hogy lám, ez a vállalkozás a romantikus múltkeresésnek egyik újabb terméke, a Rousseau-i „*elveszett éden*” nosztalgiaanyaga, ugyanakkor a világszerte eltűnőben lévő szellemi kulturális örökség dokumentálásának szomorú relevanciáját az éppen Ukrajnában dúló háború adja. A kutatási fókusz bővítése, az ukrain népdalok használatának hosszabb távú, akár résztvevő megfigyeléssel történő vizsgálata, az adatfelvételek körülményeinek rögzítése, a kontextus elemzése természetesen újabb eredményeket hozhatna, akár társadalomtudományi kérdések számára is lehetőséget nyitna. A Polyphony Projecten belül kialakult szakembergárda tudása, a vállalkozást kísérő nemzetközi figyelem, és a kutatást koordináló Both Miklós folyamatos önképzése már magában hordozza azt a lehetőséget, hogy az ukrain népdalok kutatása, elemzése új lendületet ad az európai népzene-kutatásnak, egyben közeledést hozhat a zeneantropológusok és az etnomuzikológusok között.

Az adatbázisról

A Polyphony Project – Ismeretlen Ukrajna adatbázisa³ azt a feladatot vállalta magára, hogy azt a többéves népzenei gyűjtőmunkát, amelyet előbb Both

² Magyar Népzene Tára II. kötet. Előszó (VIII.).

³ <https://www.polyphonyproject.com/hu>; A Polyphony Project nemcsak az ukrain népzenei gyűjtés publikálását foglalja magában. A projekt adatbázis-fejlesztőként a BTK Zenetudományi Intézettel együttműködve az intézet számára két adatbázist is készített az azonos nevet viselő nonprofit Kft. által: az Ethiofolk Project (<https://www.ethiofolk.com/hu/>), és a Néptánc Tudástár (<https://neptanctudastar.abtk.hu/hu>) arculatát készítette el, valamint a Polyphony Projecthez tartozik a Folk_Me (<http://folk-me.com/hu>) nevet viselő, a népzeneoktatást a digitális térbe

Miklós, majd a köré szerveződő nemzetközi kutatócsapat végzett, egy korszerű, felhasználóbarát, tehát egyszerűen, de sokoldalúan kezelhető online platformba rendezte.

Az oldal három nyelven: magyarul, ukránul és angolul is elérhető, ami megkönnyíti az adatbázis elérését és felhasználását nemzetközi szinten is.

A felület abszolút mértékben megfelel a modern honlapkészítés elvárásainak: szépen kivitelezett, egyszerűen használható platform fogadja a felhasználókat minden lenyitható oldalon. A honlapon könnyű tájékozódni, a különböző funkciók – a kártyaszerű elrendezésben lévő népzenei felvételek, a projektben résztvevő kutatók és gyűjtők arcképei, a gyűjtések lokációit bemutató, kattintható térkép – egyértelműen elkülönülnek egymástól, ezek megtalálása nem igényel hosszas böngészést.⁴

Énekes asszonyok a felvétel szünetében
(Makijivka, 2016; fotó: Both Miklós)

---

helyező online oktatási segédeszköz. Jelen írás elsősorban azonban az *Ismeretlen Ukrajna* alcímű projektre koncentrálnak.

⁴ A vállalkozás egyik nagy innovációja az IT csapat kiépülése volt, akik a Polyphony Project munkálatai alatt kovácsolódtak össze, és értették meg a különböző kutatói értelmezések elvárásait. Később olyan jelentős magyar folklóradatbázisok felépítésében is tudtak érvényes megoldásokat kínálni, mint például a Néptánc Tudástár, vagy Utolsó Óra népzenei adatbázis (<http://utolsoora.hu/hu/jovonk-oroksege.html>).

A gyűjtések ilyenfajta publikálásával a készítők a közművelődési, pedagógiai kívánalmak mellett igyekeztek zenefolklorisztikai szempontokat is szem előtt tartani. Az egyes szólamok párhuzamosan rögzített, együtt és külön-külön is lejátszható volta nagymértékben megkönnyítheti a dallamok vizsgálatát, összehasonlítását. A többszólamú éneklés, az énekegyüttesben énekelt egyszólamú dalok adatközlőnkénti elemzése, vagy akár zenekari játék ilyen módon való rögzítése ritkaság a magyar zenei gyűjtések között is, a gyűjtőknek a legritkábban volt lehetősége párhuzamosan rögzíteni az egyes énekesek vagy hangszerek játékát, így ez a módszer abszolút előrelépés a népzene gyűjtés számára. Szintén kiemelendő, hogy a dallamok mellett az énekelt szöveget is minden alkalommal közlik, még hozzá a videó- és hangfelvétel mellett közvetlenül, így a szöveget és a dallamot szerves egységükben vizsgálhatjuk.

A gyűjtött dallamokhoz kapcsolódó adatok publikálása némi következetlenséget mutat, bár az mindenképpen kiemelendő, hogy egy helyen egy adott népdal külön oldalán kapott helyet minden olyan adat, amelynek ismerete nélkülözhetetlen egy tudományos (folklorisztikai) kutatáshoz. Az oldal magyar fordításában a kapcsolódó dalszövegek egy részét ukrán nyelven, de latin betűs átírásban közölték, más részét pedig magyar fordításban, az eredeti ukrán szöveg közlése nélkül csatolták. Ha nem is nagy hiba, de a kutatóban ez némi hiányérzetet kelthet. Szintén nem szerencsés, hogy az adatközlők adatai szétszórva találhatók meg az egyes felvételeknél. A dalokhoz tartozó adatlapok alján kapott helyet a felvételen szereplő énekesek, néhány esetben zenészek neve és születési dátuma, ám nem ezek mellé vezették fel a születési helyüket – ezt egy külön térkép jelöli, amelyen kattintás után láthatjuk, hogy melyik adatközlő született az adott településen. Az egy-egy énekeshez kapcsolódó szólam (illetve mikrofon) azonosítása a következő rendszer szerint működik: a multiplayer lejátszóban az első track a képen látható bal szélső mikrofon, és így halad a legszélső jobb oldalon lévő mikrofonig. Ha két sorban vannak az énekesek, akkor az első track a bal első mikrofon, az utolsó a jobb hátsó mikrofon.

A tudományos igényű felhasználást, és az adatbázisban való keresést is megnehezíti, hogy a honlap nem jelöli külön kiemelve az egyes dalok azonosítóját, amelyre egy tanulmányban egyértelműen hivatkozni lehetne.⁵ Konkrét felvételeket így nehéz megtalálni pusztán kezdősor vagy dalszöveg alapján, hacsak az ember nem ismeri az ukrán nyelvet. Ez a hiányosság megnehezíti az oldal fordításai közötti átjárást is.

⁵ Az azonosítók azonban elérhetőek a linkben (ami szintén egy azonosító). Például https://www.polyphonyproject.com/hu/song/BMI_UK17050330. Itt a BMI_UK17050330 az azonosító. Jelentése: BMI (Both Miklós – gyűjtő) UK (Ukrajna) 1705 (2017 május) 0330 (négyjegyű folyószám, amelyet a helyszínen a kamera határozott meg). A BMI_UK-ra azért volt szükség, hogy az adatbázis később bővíthető legyen más gyűjtők és más országok anyagával.

Összességében azonban egy nagyon komoly, magas minőséget képviselő, alapjaiban mégis könnyen és hatékonyan kezelhető, letisztult, a gyűjtött népzenei anyag színvonalához illeszkedő adatbázist kapott az Ukrajnában gyűjtött népdalanyag.

Az adatbázis online reprezentációja

A Polyphony Project az online térben az adatbázison kívül a projekt saját közösségi média felületein keresztül (Facebook- és Instagram-oldal),⁶ másrészt pedig elsősorban magyar és angol nyelvű cikkeken keresztül jelenik meg.

A projekt közösségimédia-felületein ukrán és angol (Facebook), valamint angol (Instagram) nyelvű posztok találhatóak. A Facebook-oldalon a gyűjtőutak során készített fényképeket osztottak meg a projekt munkatársai: a munkatársak között a hangfelvételek készítéséről, az adatközlőkről készített portrék és az ukrán falvak mindennapjait bemutató képek is helyet kaptak, a gyűjtésről, a fotókon és felvételeken szereplőkről szóló rövidebb, érdekesség gyanánt megosztott történetekkel együtt. A projekt Instagram-oldalán található fényképek részben átfedésben vannak a Facebook-on fellelhető tartalmakkal, de ott más fotókat is találunk.

A projekttel kapcsolatos magyar nyelvű cikkek általában a kutatás elindítójával, Both Miklóssal készült interjúk, illetve az ő szerepére, munkásságára vonatkozó írások. Az orosz–ukrán háború előtt legtöbbször az idős ukrán énekesasszonyok magyarországi, pl. a X. Ördögkatlan Fesztiválon való fellépése⁷ vagy a MÜPA-ban adott koncert⁸ kapcsán születtek írások, és ezzel kapcsolatban kérdezték Bothot vagy mutatták be ukrainai tevékenységét.⁹ A háború kitörése után a magyarországi sajtó azért Both Miklóst kereste fel kérdéseivel, mert jelenleg talán ő az ma Magyarországon, aki a leginkább kiismeri magát az ukrainai mindennapokban, az ottani élethelyzetet behatóan ismeri, és ennek kapcsán is főleg az ukrainai gyűjtéseiről, tapasztalatairól, a

⁶ Facebook-oldal: <https://www.facebook.com/polyphonyproject> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); Instagram: <https://www.instagram.com/polyphony.project/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

⁷ *Az ukrán dalkincs újra felfedezése* (Nyerőmagyarok.eu) – <https://nyeromagyarok.eu/polyphony.html> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); *Így lehetne megőrizni Európá-szerte a paraszti kultúra dalkincsét* (Papageno) – <https://papageno.hu/featured/2019/06/igy-lehetne-megorizni-europa-szerte-a-paraszti-kultura-dalkincset/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

⁸ *Kockaladával leplezték le Ukrajna titkait* (Index) – https://index.hu/nagykep/2016/10/15/kockaladaval_leplezték_le_ukrajna_titkait/ (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

⁹ *Ha Bartók élne, együtt gyűjtenének Ukrajnában a népdalokat* (Index) – https://index.hu/nagykep/2019/05/09/both_miklos_ukrajna_nepdal_polyphony_projekt_hagyomany/ (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); *Egy nagyon fontos képességünk fog kihalni az utolsó paraszti kultúrákkal* (HVG) – https://hvg.hu/kultura/20191214_Both_Miklos_interju (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

Polyphony Projectről kérdezték.¹⁰ Kisebbségi sajtóvilágosságot kapott, hogy 2022-ben a Polyphony Project lett az Európai Parlament *Európai Polgár* díjának magyarországi nyertese mint olyan program, amely elősegíti a polgárok és a tagállamok, illetve az Európai Unió kívüli államok közötti integrációt.¹¹ A díjat 2022. október 7-én vehette át Both Miklós Budapesten, ahol a felterjesztő Hölvényi György európai parlamenti képviselő és Sebő Ferenc népzeneész, népzene kutató méltatta ukrain munkáját és a Polyphony Projectet.¹²

Az angol nyelvű cikkek egy része ukrán sajtóorgánumok megjelent írásainak fordítása. A *Kyiv Post* és az *Euromaidan Press* is a projekt egyik legfőbb partnerintézménye, az Ivan Honchar Museum igazgatóját, Myroslava Vertiukot szólaltatta meg a gyűjtés kapcsán. Az angol cikkek is rendre kiemelik a gyűjtés magas minőségét és nagy mennyiségét, hiánypótló voltát, valamint, hogy az idős ukrán asszonyok énekét Európa-szerte nagy érdeklődéssel fogadták a turnéjuk során.¹³

¹⁰ *Egy lépésre vagyunk attól, hogy Ukrajna újra a kozákok földjévé váljon* (Index) – <https://index.hu/kultur/2022/03/09/egy-lepesre-vagyunk-hogy-ukrajna-ujra-a-kozakok-foldjeve-valjon/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); „*Both Miklós: A Nyugat nem érti a keleti világ gondolkodását*” (Papageno) – <https://papageno.hu/intermezzo/2022/03/both-miklos-a-nyugat-nem-erti-a-keleti-vilag-gondolkodasat/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

¹¹ *A Polyphony Projekt kapta az EP 2022-es Európai Polgár díját Magyarországon* (Európai Parlament Magyarországi Kapcsolattartó Irodája) – <https://www.europarl.europa.eu/hungary/hu/aktualis/2022-hirek/2022-junius/a-polyphony-projekt-kapta-az-ep-2022-es-europai-polgar-dijat-magyarorszagon.html> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); *Az ukrainai zenei folklórral foglalkozó Polyphony Project kapta idén az EP Európai Polgár díját Magyarországon* (Webrádió) – <https://webradio.hu/hirek/kultura/az-ukrainai-zenei-folklorral-foglalkozo-polyphony-projekt-kapta-iden-az-ep-europai-polgar-dijat-magyarorszagon> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.). A díj elnyeréséről angol nyelven számol be: *Ukrainian musical folklore project receives European Citizen's Prize* (Daily News Hungary) – <https://dailynewshungary.com/ukrainian-musical-folklore-project-receives-european-citizens-prize/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

¹² *Átadták az Európai Polgár díjat, a Polyphony Projekt a 2022-es díjazott* (Európai Parlament Magyarországi Kapcsolattartó Irodája) – <https://www.europarl.europa.eu/hungary/hu/aktualis/2022-hirek/2022-oktober/atadtak-az-europai-polgar-dijat-a-polyphony-projekt-a-2022-es-dijazott.html> (Utolsó megtekintés: 2022. 10. 17.); *2022 októberében Budapesten adták át az Európai Parlament Európai Polgár díját. Az elismerést a magyar Polyphony projekt alapítója, Both Miklós vette át* (Kreatív Európa Iroda) – https://www.kulturpont.hu/siker/a_polyphony_projekt_kapta_az_europai_polgar_dijat/44005 (Utolsó megtekintés: 2022. 10. 17.); „*A Polyphony Projekt maga az európaiság*” (Magyar Nemzet) – <https://magyarnemzet.hu/kulfold/2022/10/a-polyphony-projekt-maga-az-europaisag> (Utolsó megtekintés: 2022. 10. 17.)

¹³ *Polyphony Project collects the biggest digital archive of Ukrainian folk songs* (Kyiv Post) – <https://www.kyivpost.com/lifestyle/music/polyphony-project-collects-the-biggest-digital-archive-of-ukrainian-folk-songs.html> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); *Polyphony Project: discovering the largest online archive of traditional*

Angol nyelven is bemutatják röviden a vállalkozást a Polyphony Project legfőbb külföldi és magyarországi partnerei, támogatói: az Ivan Honchar Museum,¹⁴ a francia színházi társulat, a di mini teatro;¹⁵ és a magyar művészeti szervezet, a Pro Progressione is.¹⁶

2016-ban, még a Polyphony Project előtt, Both Miklós már kiadott egy közel 45 perces válogatást az addig gyűjtött ukrán népdalokból, online formában a Spotify felületéről érhető el.¹⁷

A Polyphonyval foglalkozó – magyar és angol nyelvű – cikkek és interjúk is mind kiemelik a gyűjteménnyel kapcsolatos hatalmas munkát, valamint hangsúlyozzák, hogy az ukrán (zene)folklor mind ez ideig feltáratlan volt. Egyelőre az online sajtó tanúsága szerint a gyűjtött anyag művészeti szempontú feldolgozása kezdődött meg, a tudományos felhasználása, kutatása jelenleg még csírájában van, habár már született olyan publikáció, amely a Polyphony Project adatbázisából választotta vizsgálatának alanyát.¹⁸

Köszönetnyilvánítás

Az írásunkban közölt adatok pontosításáért köszönettel tartozunk Both Miklósnak, a Polyphony Project vezetőjének és Véghe Andornak, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Horvát Tanszéke docensének.

APJOK VIVIEN
KERESZTÉNY CSENGE
VARGA SÁNDOR

Ukrainian songs (Euromaidan Press) – <https://euromaidanpress.com/2019/07/27/polyphony-project-discovering-the-largest-online-archive-of-traditional-ukrainian-songs/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

¹⁴ <https://honchar.org.ua/en/projects/polyphony-project-i68> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); ukrán nyelven: <https://honchar.org.ua/projects/projekt-polifoniya-i67> (utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

¹⁵ http://dmt-cie.com/en/portfolio_page/en-polyphony/ (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

¹⁶ Angol nyelven: <https://proprogressione.com/en/project/polyphony/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.); magyar nyelven: <https://proprogressione.com/projekt/polyphony/> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

¹⁷ Both Miklós: Ismeretlen Ukrajna – Both Miklós gyűjtései (2016) – <https://open.spotify.com/album/5mimxFI5t7KZalUtKdr7kX> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

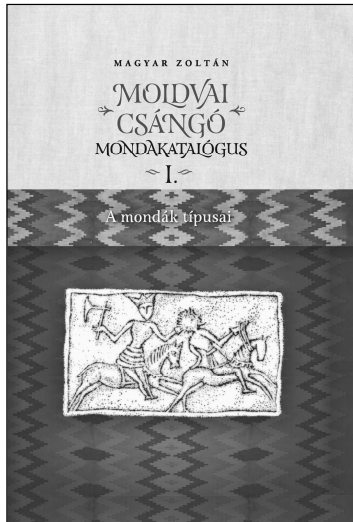
¹⁸ Attie-Picker, Mario, et al. “On the Value of Sad Music.” – <https://philpapers.org/archive/ATTOTV.pdf> (Utolsó megtekintés: 2022. 09. 27.)

SZEMLÉ

**Népköltészeti kézikönyv a moldvai magyarokról
Megjelent a „Moldvai csángó mondakatalógus”**

Magyar Zoltán: *Moldvai csángó mondakatalógus*. I–II. Kairosz Kiadó, Budapest, 2022. 1030 p.

A *Moldvai csángó mondakatalógus* a nemzetközi folklorisztika első olyan monográfiája, amely típus- és motívumindex formájában, nagyszabású adatbázis alapján, műfaji tekintetben átfogó igénytelenséggel mutatja be egy nagy múltú európai etnikai csoport mondahagyományát. A kézikönyv 2 kötete a magyar népi kultúra archaikus rétegét képviselő moldvai magyarság hagyományvilágának több évszázados örökségét foglalja össze a középkor századaitól egészen napjainkig, egyesítve magában sok-sok generáció kulturális hagyatékát és teremtő képzeletvilágát. E mű az összmagyar népköltészeti hagyományok részét képező, többnyire az erdélyi magyar folklorban gyökerező, ám sok tekintetben sajátos

arculatú, gazdag és változatos mondavilágba nyújt betekintést.

A Kairosz Kiadó gondozásában, 1030 oldal terjedelemben megjelent *Moldvai csángó mondakatalógus* a 2018-ban kiadott 12 kötetes *A magyar történelmi mondák katalógusa*, és a 2021-ben publikált 4 kötetes *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus* folytatásaként egy látens trilógia harmadik darabja. E mű létrejötté több mint három évtizedet felölelő kutatómunka eredménye. Számottevő mértékben megjelenik benne a mondakutató elődök folklórgyűjtői és elméleti teljesítménye, ám elkészítését – akárcsak a másik két mondakatalógus esetében – a rendszerváltás utáni évtizedek tudományos hozzájárása tette lehetővé. A teljességre törekvő adatbázis (a Moldvai Csángó Szövegfolklor Archívum) nélkül ugyanis nem vált volna lehetségessé e szövegkorpusz átfogó igényű rendszerbe foglalása. Az archívum jelenleg közel 7600 folklórszöveget tartalmaz, a mondákon kívül magában foglalva a moldvai magyarság körében gyűjtött meséket, tréfás népi elbeszéléseket, igaz történeteket és proverbsokat is, a publikált, valamint kézirat formában (közgyűjteményekben és magánarchívumokban lévő) fellelt folklórszövegeket. A Moldvai Csángó Szövegfolklor Archívumból, valamint a Magyar Tör-

téneti Mondák Archívumából mintegy 8000 mondaszöveg és megközelítőleg 50 000 ezer metaadat került be az első kötet részét képező típusmutatóba, valamint a második kötetben található motívumindexbe.

A katalógus első kötete típusmutató formájában mutatja be a rendkívül gazdag és sokszínű moldvai csángó mondahagyományt. E kötet fejezetekre tagolva jeleníti meg azokat a főbb témacsoportokat, melyek kisebb-nagyobb szegmensét képezik a moldvai magyarság prózaepikájában is e műfajnak. A katalógus hangsúlyos részét alkotják mindazok az eredetmagyarozó mondák és biblikus apokrif hagyományok, melyek a középkori kultúra szájhagyományozott örökségeként e tájegységen maradtak fenn legnagyobb változatosságban. A kötet részét képezik a moldvai magyarok alapítási hagyományai, történeti mondái és történelmi emlékezetének más szövegeimlékei, továbbá elkötelezett katolikusságukkal összefüggésben vallásos témájú mondáik. Részben ide sorolható a túlvilágjárásról szóló különleges elbeszélés-repertoár is. A kötet második felét a moldvai magyarok körében fennmaradt hiedelemmondák regisztere alkotja, amelyben nagyobb tartalmi egységek szólnak a sors és előjelek, a halál és halottak hiedelmköréről éppúgy, mint a különféle természetfeletti lényekről, valamint a mágikus tudású és képességű személyekről, a mitikus állatokról és növényekről, a mindennapi mágiáról szóló narratív képzetkörig. A kötetet a moldvai csángó szövegfolklor bibliográfiája zárja.

A katalógus második része az első kötetben közreadott típusmutató tudományos segédanyaga és elméleti szintézise. E kézikönyv első fele egy alfabetaikus rendben közzétett, a tárgyszó szövegkörnyezetére is utaló motívumindex. E kiegészítő alkalmazás által válik igazán használhatóvá az előző kötet anyaga, hiszen a tárgyszavas mutató révén a keresett motívum népköltészeti beágyazottságáról és sokszínűségéről is fogalmat alkothat, a feltüntetett típusszámok segítségével pedig az eredeti helyekre is visszakereshet az olvasó. A motívumindexet egészíti ki a moldvai csángó mondákat a nemzetközi párhuzamokkal egybevető konkordanciajegyzék, továbbá az a könyvnyi terjedelmű tanulmány, amely a moldvai magyar etnikai csoport történetét és főbb kulturális jellemzőit, a moldvai csángó szövegfolklor kutatástörténetét, valamint a műfaji klasszifikáció alapját és előfeltételét képező adatbázist ismerteti. A kötet második felében a moldvai csángó mondahagyomány leginkább tájspecifikus témakörei és típusai kerülnek bemutatásra a magyar szent királyok, valamint Nagy István moldvai vajda narratív hagyománykörén át a csíksomlyói kegyhely legendaköréig, egy, csakis a moldvai folklórból ismert kincsmondától a táltos és a szépasszony regionális hiedelmköréig bezárólag.

(A kézikönyv két kötete megrendelhető: www.kairosz.hu)

MAGYAR ZOLTÁN

KÖSZÖNTÉSEK

„IN DAR LAHMGRUA^BM STEHT A BAM...”¹ A nyolcvanéves Manherz Károly köszöntése

A néprajzkutatás háza táján kevesen vannak, akiket csak „Tanár Úr”-ként emlegetünk, s mégis minden érintett pontosan tudja, hogy kire utal mondatunk alanya, még ha – e sorok szerzőjéhez hasonlóan – nem is voltunk a szó szoros értelmében tanítványaik. Az ELTE Germanisztikai Intézet munkatársai, s tágabb kontextusban a hazai németiség kultúrájával foglalkozó kutatók esetében a „*der Tanár Úr*”² megnevezés Manherz Károlyt (Karl Manherz) takarja, aki Pilisvörösváron született 1942. május 1-jén, s 2022-ben ünnepelte nyolcvanadik születésnapját.

Manherz Tanár Úr 1966-ban az ELTE BTK-n szerezte meg magyar–német szakos tanári diplomáját, s két évre rá védte meg egyetemi doktori (dr. univ.) értekezését, a Pilis hegység német nyelvjárásainak témájából.³ Mestere és témavezetője Hutterer Miklós volt, akihez szoros munkakapcsolat és barátság fűzte. 1971-ben szerezte meg kandidátusi fokozatát a nyugat-magyarországi német nyelvjárások – a korszakban unikális – szociolingvisztikai vizsgálatával.⁴ Egy évvel később nevezték ki az Állami Balettintézet Általános Iskolájának és Gimnáziumának igazgatói székébe, ahol már az egyetem elvégzése

¹ Pilisvörösvári német népdal. In Hollós, Ludwig–Schweighoffer, Julius Gottfried (szerk.): „*Schönster Schatz*”. *Ungarndeutsche Volkslieder*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989. 140. 67. sz. Gy.: Hidas, Georg, ak.: Wippenhauser, Ferdinand, 1955.

² Erb Mária: Manherz Károly 80 éves. *Magyar Nyelv* 118. 2. 233–236.

³ Német nyelven: *Mundarten im Pilisch-Gebirge*.

⁴ *Sprachgeographische und sprachsoziologische Stratifikation in den deutschen Mundarten auf dem Heideboden*. Kiadványként: *Sprachgeographie und Sprachsoziologie der deutschen Mundarten in Westungarn*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977.

óta tevékenykedett. Elhivatottságát jelzi, hogy innen nyerte el az 1977/1978-as tanévre a Humboldt-ösztöndíjat (többek között Peter Wiesinger, Kurt Rein, Werner König óráit látogatva) Marburgba, és hogy diplomája megszerzését követően folyamatosan oktatott óraadóként az egyetemen, noha csak 1981-ben lett az ELTE BTK főállású munkatársa a Mádl Antal vezette Német Nyelv és Irodalom Tanszéken. Ugyanebben az évben szervezte meg a Germanisztikai-Romanisztikai Tanszéket, melynek vezetője is lett. Kutatott és oktatott Augsburgban és Münchenben és vezetése alatt készült el a Néderlandisztika és a Skandinavisztika szakok képzési terve, amely alapján az 1994/1995-ös tanévtől lehetett néderlandisztikát és skandinavisztikát szakos formában is hallgatni. 1992-ben lett a frissen megalakuló ELTE BTK Germanisztikai Intézet igazgatója, amely pozícióban 2006-ig működött, napjainkban ugyanott professor emeritusként vesz részt az oktatói és kutatói munkában.

Közéleti, oktatás- és tudomány szervezési eredményeinek számbavétele kitágítaná e köszöntő kereteit, ezért e sorok szerzője csupán néhány momentum kiemelésére vállalkozik. Manherz Károly 1984–1987 között Pölöskei Ferenc mellett dékánhelyettesként, majd Fülöp József mellett rektorhelyettesként működött (ezzel párhuzamosan az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályán a Nyelvtudományi Bizottság titkáráként is tevékenykedett). 1993–2000 és 2001–2006 között a Bölcsészettudományi Kar dékáni tisztségét töltötte be. 1989–1990 között Glatz Ferenc művelődési miniszter miniszterhelyettesként, majd 1990-től közigazgatási államtitkárként működött, végül 1991-től Antall József miniszterelnök címzetes államtitkárként a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek képviselőjével és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Törvény előkészítésével bízta meg. Ezután folyamatosan vezette, vagy segítette a Magyarországi Németek Szövetsége, az ELTE BTK Trefort kerti Rekonstrukciós Bizottság, a Magyar Rektori Konferencia Bologna Bizottság és a Magyar Akkreditációs Bizottság munkáját, majd 2006–2010 között az Oktatási és Kulturális Minisztérium felsőoktatási és tudományos szakállamtitkára volt.

Dialektológiai és etnolingvisztikai kutatásai mellett publicisztikájában folyamatosan jelen volt a néprajzi érdeklődés. Kandidátusi értekezésén dolgozva keltette fel figyelmét a nyugat-magyarországi paraszti halászat,⁵ illetve a regionálisan hagyományos gyertyaöntő⁶ és kötélverő mesterségek.⁷ Az 1970-es évektől Fatuska János mellett motorja volt a német nemzetiségi néprajzi táboroknak, s a fiatalokkal évtizedeken át járta nyaranta a német településeket, a munkába pedig bevonta helyi néprajzos szakembereket is. Annak életre hívásától, 1975-től szerkesztette a *Beiträge zur Volkskunde der Ungarnde-*

⁵ Beiträge zur Fischerei am Neusiedlersee und auf dem Heideboden. *Acta Linguistica* 19. 133–155. (1969)

⁶ Kerzengießen auf dem Heideboden. *Acta Linguistica* 20. 173–181. (1970)

⁷ Beiträge zur volkskundlichen Beschreibung des Weberhandwerks in Pula (Plattenseeoberland). *Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae* 21. 379–390. (1972)

utschen című, német nyelvű, a hazai németiség néprajzi tanulmányait közreadó sorozatot, amelynek e köszöntő születéséig 35 kötete került kiadásra.⁸ Ebben az időben rendszeresen adta közre német nyelven néprajzi témájú tudományos ismeretterjesztő írásait a nemzetiség hivatalos hetilapja, a *Neue Zeitung* hasábjain és az évente megjelenő *Deutsche Kalender*ben. Az 1980-as években sorra jelentek meg a német nemzetiség néprajzi kutatását, illetve a német nemzetiségi pedagógusok képzését meghatározó írásai, például a Wild Katalinnal közösen jegyzett *Zur Sprache und Volkskultur der Ungarndeutschen* című kézikönyv,⁹ vagy a Kalász Márton közreműködésével készült *Vadalma, vadalma, magva de keserű – A magyarországi németek népköltése* című magyarra fordított német nemzetiségi folklórszövegeket tartalmazó antológia.¹⁰ Mindezzel párhuzamosan elsőként készített tudományos szintézist, a II. világháború utáni eredményeket is figyelembe véve, a hazai germanisztika és néprajztudomány mezsgyéjén mozgó német nemzetiségi kutatásokról.¹¹

Az 1990-es és 2000-es évek nagy vállalkozásait már meghatározta a Tanár Úr által az ELTE BTK Germanisztikai Intézetének keretei között 1994-ben megszervezett Magyarországi Németek Kutatóközpontja. A rendszerváltás után a munkatársak a Magyar Néprajzi Társasággal közösen emlékezhetek a II. világháború után emigrációra kényszerülő Schwartz Elemérre 1991-ben,¹² s mivel a Tankönyvkiadó Nemzetiségi Szerkesztősége megszűnt, az egyetemi intézetben a *Beiträge* c. sorozat köteteiben a néprajzkutatók írásai mellett egyre több német nemzetiségi tanulmányokat folytató hallgató írása is megjelenhetett az ország különböző egyeteméről. Manherz Károly vendég-előadó volt az ELTE Folklore Tanszékén is és közreadták a napjainkig töretlen népszerűségnek örvendő *Magyarországi németek* c. kiadványt.¹³ Ekkor tarthattuk első ízben kézben a *Mosonszentjánosi Kódex (Der Sankt-Johanner Kodex)* kutatásának szintézisét, illetve a kötet facsimile változatát,¹⁴ s a ma-

⁸ Ugyancsak hangsúlyosan jelentek meg néprajzi írások a következő általa szerkesztett sorozatokban: *Ungarndeutsches Handwerk*, *Ungarndeutsche Studien*, *Budapester Beiträge zur Germanistik*, *Ungarndeutsches Archiv*.

⁹ Budapest, Tankönyvkiadó, 1985. Második kiadása az *Ungarndeutsches Archiv* 3. köteteként jelent meg 2002-ben (Budapest, ELTE Germanisztikai Intézet).

¹⁰ Budapest, Európa Könyvkiadó, 1984. A kiadvány nagy sikerére való tekintettel több további kiadást is megélt.

¹¹ Die ungarndeutsche Volkskundeforschung. *Jahrbuch für Ostdeutsche Volkskunde* 26. 86–110. (1983)

¹² Mollay, Károly (szerk.): *Schwartz Elemér emlékére*. Budapest, Magyar Néprajzi Társaság.

¹³ Manherz, Károly (szerk.): *A magyarországi németek*. Budapest, Útmutató Kiadó. 1998. A kötet ugyanezen évben *Die Ungarndeutschen* címen német nyelven is megjelent.

¹⁴ Manherz, Károly (szerk.): *Der Sankt-Johanner Kodex – A Mosonszentjánosi Kódex*. Budapest, Pytheas (1991); Manherz, Karl (szerk.): *Der Sankt-Johanner Kodex*. 1.

gyarországi németek népviseletéről készült szintézist, amelyben Boross Mariettával közösen dolgozták fel Grynaeusné Papp Emília gyűjtéseit, további gazdag fotóanyaggal illusztrálva.¹⁵ Az ezredforduló után jelent meg társszerkesztésében a *Magyarországi Német Nyelvatlasz* (UDSA) dél-magyarországi dialektusokat vizsgáló szakaszának első félkötete,¹⁶ amelynek második félkötetét tanítványa és munkatársa, Erb Mária vezetésével állították össze.¹⁷

Közéleti tevékenységéhez hasonlóan a számára adományozott kitüntetések esetében is csak reprezentatív merítésre vállalkozhatunk. Elnyerte *Baden-Württemberg Kulturális Díját* (1984), az *Osztrák Nagybecsületrend* elismerését (1990), az *Ungarndeutscher Kulturpreis* (1990), a *Német Szövetségi Köztársaság Érdemrendjének Nagykeresztjét* (1995), a Magyar Néprajzi Társaság *tiszteleti tagjává* választotta (1996), a *Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítványi Fődíját* (1996), a Magyar Néprajzi Társaság *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékérmét* (1997),¹⁸ az *Ehrennadel in Gold der Ungarndeutschen* nevű díjat (1999),¹⁹ a *Pilisvörösvárért* emlékérmét (2002), a *Pro Urbe Budapest* díjat (2002), a *Magyar Köztársasági Érdemrend Polgári Tagozatának Tisztikeresztjét* (2002), a *Herder-díjat* (2003), a *Kisebbségekért* díjat (2004), az ELTE *Pro Facultate Philosophiae* díját (2009), a *Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjét* (2010) és az ELTE *Eötvös-gyűrűt* (2012). 2018-ban pedig szülőfaluja *díszpolgárává* választotta.

Kedves Tanár Úr! Ezúton kívánok valamennyi kollégám nevében jó egészséget és sok erőt ahhoz, hogy folytathassa a magyarországi német dialektológia és néprajzkutatás terén kifejtett kutatói és tudományos szervezői tevékenységét!*

AMENT-KOVÁCS BENCE

* * *

(facsimile kiadás, 868 p.; *Der Sank-Johanner Kodex*. 2. (monográfia, 264 p.). Budapest, Pytheas, 2011.

¹⁵ Manherz, Károly–Boross, Marietta: *Volkstrachten der Ungarndeutschen*. Budapest, Pytheas, 2000.

¹⁶ Brenner, Kolomann–Erb, Maria–Manherz, Karl (szerk.): *Ungarndeutscher Sprachatlas*. Budapest, ELTE Germanistisches Institut, 2008.

¹⁷ Erb, Maria–Dingeldein, Heinrich J.–Unger, Bernadett: *Ungarndeutscher Sprachatlas*. Budapest, ELTE Germanistisches Institut, 2013.

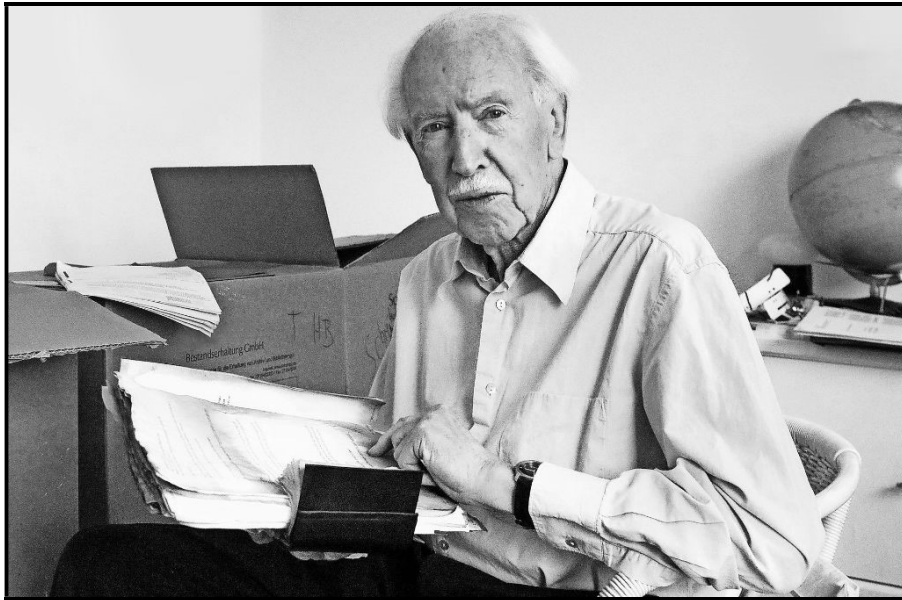
¹⁸ A magyarországi németiség körében végzett kutatásokért Manherz Károlyt tüntették ki elsőként ezzel az elismeréssel.

¹⁹ Az elismerés a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata által adományozott legmagasabb kitüntetés.

* Manherz Tanár Úr 2022-ben töltötte be 80. életévét. Köszöntését azért ebben a számban közöljük, mert tavaly lapzárta után érkezett szerkesztőségünkbe. *A szerk.*

IN MEMORIAM

Elhunyt Hermann Bausinger
(1926. szeptember 17.–2021. november 26.)

Az európai néprajztudomány egyik kivételesen nagy jelentőségű, iskolateremtő tudós egyénisége, Hermann Bausinger meghalt. Utolsó munkája *Vom Erzählen – Poesie des Alltags (Az elbeszélésről. A mindennapok költészete)* 2021 elején jelent meg, mintegy emblematikusan jelezve a rendkívül gazdag és változatos életmű egyik alaptémáját, amelyhez a szerző vissza-visszatért. Egy nekrológ nem alkalmas arra, hogy az életműről valódi áttekintést adjon, annak sokoldalúságát és jelentőségét mégis érdemes érzékeltetni.

A szerző 1952-ben a tübingeni egyetemen fejezte be a tanulmányait germanisztika, anglistika, történelem, filozófia tárgykörökből. Diplomamunkájának címe a *Lebendiges Erzählen – Studium über das Leben volkskundlichen Erzählgutes aufgrund der Untersuchungen im nordöstlichen Württemberg.* (Élő elbeszélés. Tanulmány a népi elbeszéléskincs életéről az északkeleti Württembergben végzett kutatások alapján) volt. Bár ez a tanulmány soha nem jelent meg nyomtatásban, a következő években az akkori tübingeni egyetemisták kézzől kézre adták a kéziratot. Meglepő újdonságnak számított az,

ahogy a szerző a hagyományos értelemben vett „mese”, illetve „népi elbeszélés” műfajai mellett a mindennapi életben adódó beszéd-helyzeteket is figyelembe vette. Ennek a dolgozatnak a szemléletét közvetíti Bausinger egyik másik korai írása is, amelyet André Jolles *Einfache Formen* (Egyszerű formák) című kötetéről írt a Kurt Ranke által alapított *Fabula* számára 1958-ban. Az 1968-ban megjelent *Formen der Volkspoesie* (A népköltészet formái) már összefoglalása lett a népi/mindennapi elbeszélésformáknak, nyilvánvalóan vált az egyetemi oktatásban alapművé. (Könyvkiadási adatok szerint ez a legismertebb, a legtöbb nyelvre lefordított műve Bausingernek.) Az 1975–2015 között megjelenő *Enzyklopedie des Märchens* már az előkészítés során is bőségesen tágitotta a „népi elbeszélés” kategóriába sorolt hagyományos műfajok határait, majd éppen Bausinger elgondolásainak a jegyében az ilyen kör tovább szélesedett. A műfaji határok átrendeződését a jelen empirikus tapasztalataira építő elbeszéléskutatás regisztrálta és nyitotta meg nemcsak a kommunikációelmélet irányába, hanem általában a szóbeliség és írásbeliség modern értelmezése felé is. Bausinger már Kurt Ranke mellett is tagja volt a sorozat szerkesztőbizottságának és az is maradt 1987-től is, amikor a főszerkesztő R.W. Brednich lett. Részt vett a tematika alakításában, a terminológia meghatározásában, a nemzetközi szerzőgárda megválasztásában. Mindemellett 1967–2015 között 50 címszót írt a lexikon számára. Brednich a nemzetközi *elbeszéléskutatás* történetében Johannes Bolte, Antti Aarne, Walter Anderson, Archer Taylor, Stith Thompson, Lauri Honko mellett jelöli ki Bausinger helyét. (Az, hogy a 20. századi európai folklorisztika csúcsteljesítménye ez a meseenciklopédia oly kevés figyelmet kap ma a hazai kutatók körében, nemcsak veszteség, hanem szégyen is.)

Bausinger tudósi pályája a II. világháború után indult, amikor a német néprajtudománynak kiváltképp szüksége volt a megújulásra, az előző korszak ideológiai fertőzéstől sem mentes nézeteinek a felszámolására. Ezt a küldetést, feladatot lépésről lépésre oldotta meg oly módon, hogy a kultúrára – különös tekintettel a népi kultúrára – és ennek a kutatására hivatott néprajzra vonatkozó nézeteket a mindenkori társadalmi beágyazottság szempontjából újrafogalmazta. A népi kultúra változatlanul megőrzött ősi formáira vonatkozó elképzelésekkel szemben radikális változást jelentett annak a felmutatása, hogy a kultúra alsóbb rétegei is mindenkor változó folyamatok tükrében ragadhatók meg és azok nem kimerevült entitások, amelyeket könnyű hamis, például a kontinuitás képzetével felruházni. *A kutatás irányát a jelenre fordítva* alapjaiban rendezte át a kortárs néprajz struktúráját és módszertanát – elsősorban német nyelvterületen –, ami azután más országok kutatói köreiből is hatott. Miközben tárgyalta a tudomány szak nem egy klasszikus témáját, ugyanakkor mindig módot talált arra, hogy személyes megfigyeléseit, ironikus megjegyzéseit is a tudományos érvelés kereteibe illessze. A hagyományos felfogástól való irányváltást már kimerítően mutatja az 1961-ben kiadott kötete:

Volkskultur in der technischen Welt (Népi kultúra a technika korszakában, 1995), amely az egyetlen magyarra lefordította könyve a szerzőnek.

Ennél korábban, 1982-ben jelent meg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszékének a kiadásában *Az újrarájzolt nép* című, könyvvárosi forgalomba nem kerülő tanulmánygyűjtemény. Szó nincs a múlttal való szembefordulásról, amely váddal többen is illették, csupán a múlt öröksége és a jelen társadalmi, kulturális tényeinek kontextusba ágyazott vizsgálata volt az új szemlélet alapja és kiindulópontja.

Bausinger 1960-ban lett Tübingenben a Ludwig Uhland Intézet profeszszora és igazgatója. Izgalmas kísérlet zajlott le *Tübinger Arbeitskreis für Faschnachtsforschung* (1961–1969) (A farsangi kutatások tübingeni munkacsoportja) keretében, amelyben az intézet tudós munkatársai és egyetemi hallgatók, lelkes amatőrök, a helyi farsangi egyesületek tagjai éveken át közösen törekedtek arra, hogy a kortárs jelenségeket és értelmezéseket a történeti adatokkal vessék egybe. Ez idő tájt kezdődött a néprajz hagyományos megnevezésének *empirikus kultúrakutatásként* való jelölése, ami nagy lendületet adott a néprajzot illető modernizálási törekvéseknek. Olyan kutatók csatlakoztak Bausingerhez, mint Martin Scharfe, Utz Jeggle és Gottfried Korf, akik később maguk is kiváló professzorok lettek. Közösen jegyezték a *Grundzüge der Volkskunde* (1978) (A néprajz alapvonásai) című, tankönyvnek számító kötetet.

Hermann Bausinger *tudománytörténeti jelentősége* megkérdőjelezhetetlen, mivel az ő munkásságához köthető az a fordulat, amely a múltba néző, nem túl széles perspektívával rendelkező tudományszakot a jelen mindennapi kultúrája felé fordította, módszertanát megújította, értelmezési kereteit a modern kultúratudományok szintjére emelte. Nemzedékek sorát nevelte fel, akik ma Németország számos egyetemén viszik tovább ezt az örökséget. A jelen felé fordulást jelentette – többek között – az a vita, amelyet Hans Moser *Folklorismus in unserer Zeit* (Korunk folklorizmusa) 1962-ben megjelent tanulmánya váltott ki a tudományszak képviselői körében. A fogalmat ugyan már jóval korábban, az 1920-as években is használta Theodor Adorno, illetve a belga Albert Marinus, és a szovjet folklorisztika. Mégis a népi kultúra másodkézből való létének problematikája a német kutatásoknak is köszönhetően vált a kelet-európai országokban népszerű kutatási témává. Míg Bausinger a német néprajzosok körében az 1990-es évekig tartó vitákban azt az álláspontot képviselte, miszerint a folklorizmus kutatása csupán eszköz jellegű egy társadalmi jelenség megragadására, addig nálunk a folklorizáció–folklorizmus összekapcsolásával folklorizmus-elmélet alakult ki. (A többféle látásmódnak nyilván társadalomtörténeti háttere van, utalva itt a népi kultúra és a nemzetállamok kialakulásának 19. századi történetére.) A folklorizmus fogalom recepcióját – egyebek mellett – a Magyarországon Kecskeméten rendezett nemzetközi konferenciák (1978, 1981), kiadványok, tankönyvek bizonyítják. (Az 1981-es konferencián Bausinger is részt vett.) Ettől eltekintve Bausinger írásainak magyarra való fordítása olyan szegény, hogy azok alapján nem lehet az élet-

mű arányairól és jelentőségéről képet alkotni, ami egy európai teljesítmény és nem amerikai importáru.

A *mindennapi kultúra* kutatási irányának atyjaként a tudományos életben inkább a bölcs és békéltető személyiségek közé tartozott. Az 1960-as évektől kezdve a kollégák és az egyetemi hallgatók egyre több kérdést vetettek fel a néprajz felsőfokú képzését illetően. Bausinger a néprajz kompetenciáiról szóló nézetek ütköztetését a fiatalokra hagyta. A szak elnevezéséről, tartalmáról, funkciójáról folytatott – nemcsak a híressé vált falkensteini konferencián – viták csak hozzájárultak azoknak a modernizációs törekvéseknek a széles körben való elfogadásához, amelyek kezdeményezője volt. Évről évre megírt tanulmányai, könyvei, munkatársainak az eredményei is az irányváltás érvényességét bizonyították, az *empirikus kultúrakutatásnak* mint szakágnak megnevezését is elfogadták a szak irányítói.

Hermann Bausinger életművében a *regionális* vonatkozású társadalmi és kulturális változások és tények vizsgálata, elemzése is helyet kapott. Érzékenyen reflektált a globalizálódó világ helyi kultúrákat egységesítő hatására, amivel szemben a honismeret fenntartására irányuló törekvéseket támogatta, sokoldalú szerepet szánva a tájmúzeumoknak. A szigorú „*autentikusság*” helyett a napjainkban gyakorolt hagyományos szokásokban, eseményekben a részvétel fontosságát emelte ki. Baden-württembergi, illetve svábföldi témákkal több írásában, könyvében is foglalkozott. Jól ismerte a tájakat, azok történetét és lakóit. *Irodalmi érdeklődésének* egyik szép példája az 2016-ban kiadott *Eine schwäbische Literaturgeschichte* (Sváb irodalomtörténet) című könyve, amely alapos és széles körű irodalmi tájékozottságának egyik utolsó bizonyítéka lett.

A *mindennapi kultúra* számos elemére felfigyelt, amelyek elemzése mindig egy konkrét példával kezdődött, hogy azután nemcsak a kortárs szociokulturális környezet, hanem a vizsgálat tárgyának a múltja, funkcióinak változása és dinamikája is beépüljön a konklúzió világos kifejtésébe. A triviális jelenségtől, mint például a játék vagy a sport, az olyan fennkölt érzésekig, mint a hazaszeret, számos témát tárgyalt olyan módon, hogy a szerző társadalmi érzékenysége, szellemessége, az igazi tudós erudíciója járult hozzá a mondanivaló igazságának elismertetéséhez.

VEREBÉLYI KINCSÓ

In memoriam Witt Lászlóné
(Csurgó, 1936. november 28.–Nagyatád, 2022. október 30.)

*„Ki itt születél, ki ide jöttél, kinek célja élni.
Hogy hogyan? Te tehetsz róla.
Te adhatsz értelmet jövődnek,
és a múltat az elkövetkező nemzedéknek.
Te kiléphetsz, hogy többet adj.
Tetteiddel biztass, hogy a jövő még szebb legyen,
Ki utánad jön békében éljen.”*

Witt Lászlóné

Életének 86. évében elhunyt Witt Lászlóné (szül. Peti Peterdi Katalin) Csurgó Város Helytörténeti Gyűjteményének egykori vezetője. Csurgón született egy háromgyermekes, földműves szülőpár, Peti Peterdi János és Varga Ilona középső gyermekeként. Az elemi iskolát és a polgárit is itt végezte, majd dolgozott a téészenbenben és a tejgyárban. Amikor férjhez ment, otthon maradt és az 1957-ben született lánygyermekét nevelte.

Ósei, a Peterdiek Csurgónagymartonból származtak, de a nagyszülők 1882-ben Csurgóra költöztek, mert egy kezességvállalás miatt mindenüket elvesztették (föld, ház, állatok), csak egy batyuval hagyták el a falut. Csurgón sok helyen laktak, mígnem a gyermektelen Peti családhoz kerültek cselédnek. Hat év után örökbe fogadták őket, minden vagyonukat rájuk írtatták, csak anynyi kikötésük volt, hogy vegyék fel a nevüket. Így lettek Peti Peterdi vezetéknevűek.

Witt Lászlóné gyermekként még részese volt Csurgón annak a paraszti világnak, amikor a gazdasági épületek használatban voltak, az istállóban tehenek, lovak álltak, a disznóólban malacok nevelkedtek, az udvar tele volt baromfival, a szőlő terméséből a gazdák mustot préseltek, hogy az a hordóban

érelve jó bort adjon. Az erdőn, a mezőn, a szőlőben, a házban, a ház körül, a veteményesben használt munkaeszközök ismeretét, a hozzájuk kapcsolódó munkafolyamatok menetét még gyermekként ismerte meg, használatukat látta, vagy maga is megtapasztalta.

Amikor az 1960-as években egy csurgói pedagógus házaspár, Papp Imre és felesége vezetésével megalakult a honismereti szakkör, Witt Lászlóné már a korai időszakban csatlakozott hozzájuk. A szakköri munka eredményeként olyan értékes tárgyi és egyéb forrásértékű anyag gyűlt össze (1015 db), hogy 1975-ben a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága Csurgón megnyitotta a Helytörténeti Gyűjteményt. A megnyitón kiállításátadásra is sor került. A kiállításban bemutatták a vidékre jellemző paraszti szövés-kultúra legszebb darabjai és a megtermelt alapanyag feldolgozáshoz szükséges eszközkészletet, köztük egy szövőszéket is. Emellett a lakáskultúra tárgyai, ládák, székek, a táplálkozáshoz kapcsolódó kerámiák, a sütő-főző edények éppúgy bekerültek a kiállításba a gazdag gyűjteményből, mint a rozsszalmából font, különböző formájú, szemes termények tárolására használt, különböző formájú *bucsérok*. Ott volt a válogatásban egy-két kismesterség eszközkészlete is, ami részben a helyi gyűjteményből (pl. bográn), részben a környékről a kaposvári múzeumba bekerült (pl. kötélgyártó) anyagból lett válogatva.

Az újonnan megnyitott muzeális gyűjtemény kezelésével Witt Lászlónét bízta meg dr. Bakay Kornél, az akkori megyei múzeumigazgató.

Ez a megbízás 1979. január 1-jén gyűjteményvezetőre módosult, amit 1985. június 17-én ismét gyűjteménykezelőre változtatott a megyei múzeum akkori vezetője. A Helytörténeti Gyűjtemény megnyitását követően a tárgyi anyag gyarapítását, mindennapos gondozását egyedül látta el Witt Lászlóné, de jelentős szakmai segítséget kapott a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum szakembergárdájától. Szaknyilvántartás kérdésében, kiállítás rendezésében, gyűjtő és feldolgozó munkában Knézy Judit néprajzos-muzeológustól, állományvédelmi munkákban a restaurátoroktól, akik napokat, sokszor heteket töltöttek el a raktáron lévő csurgói gyűjtemény szakszerű kezelésével.

Witt Lászlóné a működése alatt aktív kutatói és közművelődési tevékenységet folytatott. Honismereti diáktábort szervezett, gyermekfoglalkozásokat tartott népszokások, gyermekjátékok témakörben, de szövésbemutatót is szervezett a gyerekek számára. Nemcsak Csurgón gyűjtött, hanem számos alkalommal járt a környékbéli településeken, gazdag szellemi és tárgyi anyagot megmentve az utókor számára. Így egészítette ki a meglévő gyűjteményt jelentős számú szőttessel, bútorral, mezőgazdasági és háztartási eszközökkel, kismesterségek tárgykészletével, értékes fotókkal és dokumentumokkal Csurgónagymartonból, Berzencéről, Somogyicsicsóból, Porrogról, Porrogszentkirályról, Gyékényesről, Somogyudvarhelyről, amivel egyre teljesebbé tette a Csurgói járásban paraszti sorban élt emberek hagyatékát.

Witt Lászlóné több mint két évtizeden keresztül, egészen a nyugdíjazásáig (1992. július) gondozta a csurgói gyűjtemény anyagát. Nyugdíjazása után is

szívén viselte a településen és a környékben feltárt helytörténeti, néprajzi értékek méltó körülmények között történő megőrzését, feldolgozását, bemutatását.

Nyugállományba vonulásakor közel 12 000 db nyilvántartásba vett tárgyat, könyvet, egyéb dokumentumot adott át az utódjának.

Több alkalommal jelentek meg cikkei, tanulmányai Somogy megyei kiadványokban. Írt Csurgónagymarton népviseletéről, Csurgóra és környékére vonatkozó hiedelmekről és babonákról (Somogyi Honismereti Híradó 1980, 1982), valamint Porrogszentkirály néprajzáról (Somogyi Múzeumok Közleményei, 1992). 2011-ben megjelent egy önálló kötete *Adatok Csurgó és környéke népismeretéhez* címmel.

Munkásságát több alkalommal is elismerték: 1981-ben *Kiváló Társadalmi Munkás* és *Kiváló Munkáért*, 1997-ben *Csurgó Város Közművelődéséért* kitüntetésben részesült. 2019-ben *Millenniumi Díszoklevelet* és *Emlékérmet* kapott értékmentő és közösségteremtő tevékenységéért.

Nyugdíjas éveiben azzal a reménnyel követte szeretett gyűjteménye sorát, hogy a sok költözést követően végleges helyére kerülhet a csurgói Ókol-légiumban, az „*első oskola*” történelmi épületében. Úgy vélte, hogy a szellemi és tárgyi örökség méltó körülmények közé helyezésével szülővárosa kinyilvánította tulajdonosi felelősségét.

Witt Lászlóné egészségi állapota az elmúlt években lassan meggyengült, ami nem tette lehetővé, hogy ellátogasson a múzeum kiállításaira, rendezvényeire. Amikor meglátogattuk, szívesen mesélt a gyűjtéseiről és a gyűjtemény működésének első évtizedeiről, nem hallgatva el a nehézségeket és az örömeiket sem. Széles körű ismereteivel, emlékeivel folyamatosan gazdagította a múzeum fiatal dolgozóinak a tudását.

Ahogy a néprajzkutatók számára a tárgytörténet őrzi egy-egy ember életének az emlékét, úgy a Helytörténeti Gyűjtemény raktáraiban megpihenő tárgyak örök tanúi Witt Lászlóné Peti Peterdi Katalin elhivatottságának.

Azzal a hittel búcsúznak a – munkásságának hála – ma is működő csurgói múzeum munkatársai és az egykori kaposvári kollégája, hogy „*A halottak az élők emlékezetében élnek tovább.*” (Marcus Tullius Cicero)

KAPITÁNY ORSOLYA
TÜSKE ANNA

Egy múzeumigazgatóra emlékezve
Elhunyt Tolnay Gábor
(1931–2023)

Újévkor, néhány nappal 92. születésnapja előtt elhunyt dr. Tolnay Gábor. A címben csak egyik titulust használtam, mert nekem múzeumi napjaimat-munkáimat igazgatta, azonban aki ismerte Gabi bácsit, az tudja, hogy a Turi Fazekas Múzeumban eltöltött másfél évtized előtt, alatt és után mi minden is volt még ő, mely intézmények történetébe írta be nevét, mely könyvek oldalain olvashatók gondolatai, hány diák köszönheti neki, hogy a történelemben és a magyar irodalomban jártasságot szerzett.

„Jó ideig tanár voltam, aki történelmi munkát is végez, majd történész lettem, aki néha tanít is” – monda magáról. Úgy hiszem, az oktatás és a kutatás vágya szorosan kötődik ahhoz, ahogy ő indult az életbe: Öcsödőről, egy jómódú, értelmiségiekkel teli családból, melyben a boldogságot édesapja korai halála megtörte. Kivételesen művelt édesanyja és nagynénje kezében mindig ott volt a könyv, követte őket sokat olvasott és minden érdekelte, ami a faluban körülötte történik. Humán érdeklődésű lévén tanítónak állt, a szarvasi képző elvégzése után a tanyasi gyerekek oktatója lett. Nem csak a pedagógusi pálya szempontjából volt ez tanúságos tíz év, hanem a későbbi agrártörténelmi munkásság alapjait is ez adta meg. Naponta találkozott a vidéki társadalom mindennapjainak változásával, a szegénységgel, a kuláknak nyilvánítottak tragédiáját saját családjával is megélte. Ebben az időszakban ismerkedett meg későbbi feleségével, az ugyancsak tanító Varga Margittal, akivel 1955-ben kötöttek házasságot. Egy évvel később megszületett Gábor, majd 1959-ben Ferenc fiuk.

Még a „*kéttanító*”-nak nevezett gödénylaposi külterületi iskolában oktatott feleségével, amikor jelentkezett az ELTE BTK magyar-történelem szakára. Sokat mesélt az ott szerzett tapasztalatokról, kedvenc tanáiról, mindig

kiemelve Szabad György történész, később politikus kiváló értelmező óráit. Önmagát régi vágású történésznek tartotta: „*Sok adatból szeretek összegyűrni egy megállapítást. Néha egy mondathoz át kell bogarászni sok ezer másikat. Azt élvezem, hogy közben megismerem a témát.*” Személyes jó tanácsa volt felém is, mások felé is, hogy a szakirodalom lehetőleg teljes ismerete nélkül ne nagyon ülünk neki tanulmányt írni, mert annál nincs rosszabb, mint mikor rájön a kutató, hogy az eredetinek vélt gondolatát más már évtizedekkel előtte lejegyezte, kiadta. „*Aki nem olvas, az ne is írjon... még levelet se!*” – mondta gyakran. Tény, melyet gyakran fejből idézett hosszú sorokkal újra és újra megerősített, hogy a klasszikus magyar próza és líra minden oldalát elolvasta legalább egyszer. Ugyanez volt igaz az elmúlt 200 év agrártörténeti írásait tekintve.

A kunszentmártoni gimnázium kihelyezett tagozataként Öcsödön is működött 1963 és 1971 között gimnázium, itt folytatta pedagógusi munkáját, valamint igazgatóhelyettesként irányította is az intézményt. Öcsödöt 1973-ban hagyta el a Tolnay család, amikor a Debreceni Agrártudományi Egyetem Mezőtúri Főiskolai Kara könyvtárvezetői állást kínált számára, majd valamivel később Patkós István főigazgató felkérte hivatalának vezetésére is.

Szívügye volt a főiskola, hiszen ott a mezőgazdaság számára képeztek jó szakembereket. Nála jobban senki nem tudta, hogy mennyire nagy szükség van ezekre a mérnökökre Magyarországnak, ám a hivatali munka megakasztotta kutatói tevékenységét, nem tudott állandóan könyvek között lenni, nem volt ideje cikkeket írni, a folyamatosan gyűjtött anyagokat rendszerezni.

Újra könyvtárosnak és tanárnak állt, 1978-tól a Dózsa György Gépészeti Szakközépiskola (később Technikum) munkatársa lett. A rendszerváltást követően a szolnoki Kárpótlási Hivatal főtanácsosaként dolgozott tovább, majd 1994-től, már nyugdíjasként elvállalta a Túri Fazekas Múzeum igazgatását. Az akkor még megyei múzeumi szervezet tudományos titkára lett, konferenciákat szervezett, kiadványokat, sorozatokat indított útjára.

Múzeumi munkáját 2002-től kísérhettem figyelemmel. Frissen diplomázott néprajzusként ő döntött felvételem mellett, és az első perctől kezdve szabad kezét adott a muzeológia rám eső területein. „*Én csinálom a történelmet, te a néprajzot, ha valamit nem tudsz, kérdezzél!*” – ezzel első munkamegbeszélésünk véget is ért, és a következő években pontosan be is tartottuk ezt, mindenki tudta, miért felelős. Elosztottuk a feladatokat, én kezeltem a gyűjteményt, szerveztem a programokat, ő pedig megpróbált a gyűjteménynek 21. századi körülményeket teremteni. Elévülhetetlen érdeme van abban, hogy 2004-ben a múzeum megkapta a felújított, kibővített Bolváry-házat. A Túri Fazekas Múzeum a nehéz körülmények után hirtelen a térség egyik legjobb adottságokkal rendelkező közgyűjteménye lett, a város, a megye komolyan vehette az abban folyó munkát, a látogatók valódi élményeket kaphattak. A múzeumot 2008-ig vezette, majd még több mint egy évtizeden keresztül annak rész munkaidős nyugdíjas történésze volt.

Tudományos pályáját lehetetlen néhány bekezdésben bemutatni. Fő kutatási területe a 20. század első felének agrártörténete volt, a Nagyatádi-féle földreform, illetve annak végrehajtása Mezőtúron, Öcsödön, Dévaványán. Utóbbi településsel foglalkozik talán legjelentősebb, majd ötszázoldalas, önálló kötetként megjelent monográfiája, a *Föld – Ember – Törvény*. Majdnem 80 évesen elkezdte feldolgozni Dörgő Dániel mezőtúri kisbirtokos fennmaradt iratait, különös tekintettel a Bereczki Máté pomológussal váltott több száz levélre. A hatalmas munkát fiatalos lendülettel végezte, a hét minden napján leült számítógépe elé és másolt, jegyzetelte az újabb oldalakat, közben tartotta a kapcsolatot kutatótársaival, életkora nem akadályozta abban, hogy hírt adjon eredményeiről.

Címei közül az 1970-ben megszerzett doktori, valamint a 1994-ben megkapott történelemtudományok kandidátusa titulus a legfontosabb. Tudományos díjai közül talán a legjelentősebbek a *Csete Balázs-díj* (1994) és a *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérem* (1999). A *Honismeret* folyóirat szerkesztőbizottságának 16 éven át volt tagja, illetve szolnoki kollégáival együtt-dolgozva jó pár tudományos kötet szerkesztésében vett részt. A *Jász-Nagykun-Szolnok Megyéért Nagydíjat* 2000-ben vehette át, majd 2006-ban Öcsöd, 2010-ben Mezőtúr *diszpolgárának* választották.

Szerette a jó könyveket, a jó színházat, a jó zenét és a humort. Sokat megélt, művelt, szuverén emberként stabil világképe és elvei voltak. Sarkos véleményt formált a közéletéről, a politikáról, a művészetről, az általa mindig „*konjunktuurálovag*” szóval jellemzett percemberekről. Másnapra mindig kiderült, hogy igaza van.

„*Barátja az erénynek, és a tőrös lepénynek. Akkor dolgozzunk!*” – kezdte a munkanapokat reggelente. Gabi bácsi, a múzeum többi munkatársa nevében is üzenem, hogy köszönünk mindent.

PUSZTAI ZSOLT

**Elhunyt V. Szalontay Judit,
a Csornai Múzeum megálmodója
(1947–2023)**

2023. január 30-án hajnalban tragikus balesetben elhunyt V. Szalontay Judit, a Csornai Múzeum alapító muzeológusa, első igazgatója.

Ha Judit életéről szeretnénk megemlékezni, szinte múzeumtörténetet kell írunk, mert nem csupán szakmai pályája, de élete minden meghatározó története összeforrott az intézménnyel, a múzeumra – saját megfogalmazása szerint – gyermekeként tekintett.

Szalontay Judit Ilona 1947. július 15-én született Győrben. Édesapja, Szalontay Árpád kereskedő, édesanyja, Pápai Gizella iparművész volt. A nagypolgári hagyományaira büszke családban Judit három testvérrel, Árpáddal, Zsuzsannával és a már elhunyt Elvirával nevelkedett Győr belvárosában, a színházhoz és a Rába-parthoz is közel álló patinás házban, egy olyan otthonban, ahol a kultúra, a tradíciók és a természet szeretete egyszerre, egymást erősítve alakította Judit személyiségét.

A Nagy Jenő utcai Általános Iskola elvégzését követően 1965-ben érettségizett a Kazinczy Ferenc Gimnáziumban. A gimnáziumi évek alatt csatlakozott a győri múzeum által szervezett néprajzi szakkörhöz, majd 1965-ben az Országos Néprajzi Vetélkedőn I. helyezést ért el – ezek az élmények számára valóban életre szólóvá lettek. Rövid mosonmagyaróvári kitérő után 1967-ben gyűjteménykezelőként helyezkedett el a győri Xántus János Múzeumban, majd a megyei múzeumigazgató, Dávid Lajos 1969-ben Csornára helyezte, az akkor frissen megalapított gyűjtemény gondozására.

Judit hivatalosan gyűjteménykezelőként, gyakorlatilag egyszemélyes múzeumként kezdett dolgozni azon, hogy a kis filiáció önálló, megbecsült helyet találjon magának a magyar múzeumok között. A Rábaköz elismert kutatóinak, elsősorban Beősze Antal tanítónak és Németh Imre néprajzkutatónak segítségével módszeresen megismerte, gyűjtötte és törzsanyagként rendszerezte a járás történeti és néprajzi hagyatékát, expedíciókon vett részt, amelyeket később maga is vezetett, Szanyban, Jobaházán, Rábatamásiban, Bogyoszlón, Fertődön, Bősárkányban.

Csornára helyezésének első évében megépült az első helytörténeti kiállítás, amely a gyűjtemény bővülésével párhuzamosan egyre nagyobb teret követelt magának a járási tanács által biztosított épületrészben, a premontrei prépostság északi szárnyának földszintjén. 1989-ben közművelődési diplomát szerzett a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolán, szakdolgozatában az intézmény történetét dolgozta fel.

1989-ben a premontrei visszaköltözés után építő jellegű együttműködést alakított ki a rend apátjával, Horváth L. Ödönnel, aminek eredményeképp 1990-ben az emeleten új, enteriőr-láncból álló, a szakma által *Nívó Díjjal* elismert néprajzi kiállítást épített fel *Csornai vásárok és mesterségek – A városi és népi kultúra évszázadai a Rábaközben* címmel. 1990-ben a Csornai Gyűjtemény tájmúzeumi címet nyert, V. Szalontay Judit múzeumigazgatóvá lett. 1997-ben védte meg a rábaközi búcsújárás hagyományainak összefoglalásából írt szakmuzeológusi diplomamunkáját a szegedi József Attila Tudományegyetemen. 1997-ben és 1999-ben ösztöndíjas kutatóként vizsgálta a búcsújárás burgenlandi emlékeit.

Judit hatalmas céltudatossággal, elkötelezettséggel, hittel és lelkesedéssel dolgozott a múzeum gyarapodásáért. A folyamatosan bővülő tematikájú és területű állandó kiállítások mellett minden évben több időszakos tárlatot épített vagy fogadott, és nagy hangsúlyt helyezett az egyéb közönségkapcsolati rendezvényekre is. A tudatos építkezés állomásait ő évtizedekre bontva határozta meg. Az első időszakot (1969–1979) a gyűjtemény megalapozásának, a műtárgyak gyűjtésének koraként jellemezte, a második időszak (1980–1989) volt a feldolgozási munka kora, majd 1990-től következhetett a tudományos eredmények közzélése. Bár természetesen a váltás nem ilyen éles, és nagyon sok az átfedés a különböző szakmai tevékenység között, de az iránymutató szándék egyértelműen nyomon követhető.

1990 után, miután az intézmény megkapta a tájmúzeumi minősítést, Judit igazgatóként meghatározóan fontosnak tartotta, hogy az értékes, tudományos alapú népszerűsítő rendezvények és előadássorozatok (Adventköszöntő; Múzeumi Kávéház) mellett egyfajta szintlépéssel rangos szakmai konferenciák is otthonra találjanak Csornán. A 25 éves jubileumra szervezte 1995-ben a *Tárgy és jelentése* konferenciát, majd 2000-ben a premontrei renddel együttműködve a *Szerzetesrendek és a népi kultúra* című tudományos napokat.

Fontosnak tartotta, hogy a társadalmi támogatottság is érvényesüljön, ezért szervezte meg a Múzeumbaráti Kört, majd ennek átalakításával 1995-ben életre hívta a „Csornai Múzeumért” Kulturális Alapítványt, mely halála előtt néhány nappal szűnt meg.

A múzeumépítés hivatalos szakmai elismeréseként nyerte el az intézmény 2000-ben először az *Az Év Múzeuma* pályázat *különdíját*.

A kiállításokhoz vezetőket, katalógusokat és múzeumbemutató kiadványokat írt és szerkesztett, műtárgyakat népszerűsítő igényes, tartalmas naptárakat és képeslapsorozatot adott ki. Több tanulmányban is feldolgozta a Csor-

nai Múzeum történetét, valamint útnak indította a négy kötetet megért *Csornai Múzeumi Füzetek* sorozatot.

A szűkebben vett személyes kutatási területével, a vallási néprajzzal, valamint a népviselettel és a hímzőkultúrával konferencia-előadásokon foglalkozott, eredményeit tanulmányokban és önálló kötetben is publikálta.

Aktív szerepet vállalt a szakmai közéletben, tagja volt a Győr-Moson-Sopron Megyei Népművészeti Egyesület elnökségének, a Pulszky Társaság Kismúzeumi Szakosztályának, a Hungarológiai Társaságnak, a Szülőföldünk Honismereti Egyesületben alelnökként tevékenykedett, tagja volt a Szakrális Kismélekek Társaságának (Linz, Ausztria), továbbá szakértőként dolgozott a Megyei Pedagógiai Intézetben és rendszeresen részt vett az országos népművészeti minősítő versenyekre érkező alkotások zsűriztetésében.

Részt vett a szilsárkányi, a dőri, és a bágyogszováti tájház berendezésében, továbbá több vidéki állandó kiállítás felépítésében (pl. a Höveji Csipke-múzeumban).

Munkásságának elismeréseként 1991-ben *Barkóczy*-, 1999-ben *Csorna Városért*, 2000-ben *Móra Ferenc*-, 2003-ban *Ikvai*-, 2005-ben *Szent Norbert-díjat*, 2018-ban pedig – életműdíjként – *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérmét* vehetett át.

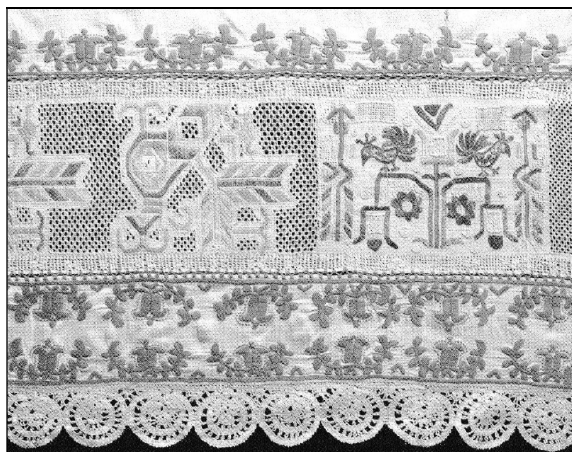
Élete számos küzdelemmel, kényszerű vagy épp választott kompromisszummal járt, akár házasságait (Miltner Ferentől elvált, a kollégaként is, férjként is hűséges társként mellette álló Virág Miklós elhunyt), akár szakmai pályáját tekintjük. Talán a legfájdalmasabb döntése volt: 2007-ben a múzeumi visszaminősítések második hullámával összefüggésben vállalnia kellett, hogy nyugdíjba vonul, ám a néprajztudományt továbbra is hivatásának tekintve aktív maradt. Nem szakadt el szeretett múzeumától sem, kiállításokat rendezett vagy nyitott meg, számos tanulmánya jelent meg, illetve konferenciákon vett részt, esetenként szekcióelnöki szerepet is vállalva.

„*Gyermekének*” közvetlen munkatársaként, munkájának örökösöként nagyon nehéz Juditról múlt időben írni. Jelen időben sokszor fogalmazhattuk meg vele kapcsolatos gondolatainkat, hiszen, bár közvetlenül nem vett részt a múzeum legújabb, 2013-tól zajló megújulási folyamatában, sem a múzeumpedagógiai programjainkból, sem új állandó kiállításunk megnyitójáról, sem a közelmúltban kiadott kismonográfiáinkból nem maradhatott el a nevének, szerepének kidomborítása, hiszen kitartó építkezésével ő teremtette meg a folytatás lehetőségét is. Jelen időben sem volt mindig könnyű megfogalmazni érzéseinket, hiszen a személyes beszélgetéseken is ellentmondást nem tűrően képviselte a múzeum érdekeit, kőkemény elvárásokat támasztott mindenkivel szemben, aki részévé vált ennek a munkának, ugyanakkor mégis megkerülhetetlen maradt, fontos volt mindig, számított a véleménye, elismerésének súlya volt.

A múlt idő sajnós tragikusan kötelezővé vált, ha személyéről beszélünk, de ugyanakkor hiszünk abban, hogy a muzeológusok, ha emberként halandók

is, a feldolgozott műtárgyaikon keresztül részévé lesznek a gondjainkra bízott megőrzendő örökkévalóságnak.

Juditra emlékezve ne a tragédia, ne a fájdalom legyen meghatározó, hanem az, ami számára fontos volt, ami minden nyomtatott névjegynél ékeesebben hirdette-hirdeti életeszmenyeit. Gondoljunk a több generációs csornai kultikus textilekre, arra a lepedőbetétre, melyen a fehér vagdalásos háttér előtt erősen fakuló, de a feltámadást örökké hirdető vörösbarna-aranysárga kakasok láthatók, azsúrsorral, csipkeszegéllyel (CsM N 91.5.1.), vagy a ritka épségben fennmaradt, a tót és a helyi hagyományok egymásmellettségét illusztráló halottas lepedőre, melyen a motívumrendszer életünk összetettségét, és a feltámadásba vetett hitet fogalmazza meg a vagdalásos mintájú kakassal, kakasfiakkal, lehajló kehellyel és a szabadrajzú tulipánokkal (CsM N 97.4.1.).

Halotti lepedő
(CsM N 97.4.1.)

Judit pályája kerek egész volt és látszólagos lezáratlansága nem torzóvá teszi, hanem a folytatás lehetőségét hirdeti.

Most, az elválás pillanatában nem búcsúzhatunk tőle méltóbban, mint a premontrei papköltő, Mécs László szavaival, annak a versének egy részletével, amelyet talán a legjobban szeretett Judit: „*Uram, mint ember, én csak könnyesepp vagyok, mely illan / a vén idő szakállán – de vágyom az örök / életre [...] Azért Uram, keverj be véreddé változandó / borodba, [...] s megkezdem életem, mely véredben végtelen...*”

Judit, most, hogy a prépostlépcsőn egy láthatatlan fokkal feljebb lépve, végleg itt hagyta Múzeumodat, búcsúzunk, de biztos lehetsz benne: emlékedet, első igazgatónk emlékét tisztelettel megőrizzük, a Gyűjteményben tovább élsz.

ASZT ÁGNES

**Viera Gašparíková tól búcsúzunk
(1928–2023)**

2023. február 22-én lezárult egy sikeres tudományos pálya, életének 95. évében elhunyt a kiváló szlovák folklorista PhDr. Viera Gašparíková. 1928-ban Martinban (Turócszentmárton) született pedagógus családban, a középiskola elvégzése után a pozsonyi egyetemi évek következtek. 1956-ban került a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézetébe, ahol közel ötven éven át egészen nyugdíjba vonulásig, 1993-ig dolgozott. Még az intézetbe kerülése évében aspiráns lett a Károly Egyetemen. Visszatérve a pozsonyi intézetbe a betyárfolklórral kezdett foglalkozni. Az egy-egy betyár életét ismertető szöveges emlékek mellett odafigyelt a népzenei vonatkozások, népművészeti megjelenítések, pl. üvegfestmények, fából készült tárgyak díszítő elemei, mézeskalács-figurák bemutatására is. A sorozat a tátrai betyárok élő hagyományait feldolgozó antológiával zárult. A kiadvány 1988-ban jelent meg. A betyártéma lezárása egy nagyobb, nemzetközi összefogásban készült kötet szerkesztése volt. Az ukrán, szlovák, lengyel, magyar és moldáviai betyárköltészetet bemutató kötet *Герої или збійник – Heroes or Bandits* címen jelent meg Budapesten 2002-ben az Európai Folklór Intézet kiadásában.

Viera Gašparíkovát pályája során a népi próza kutatása iránti elkötelezettség vezette. Magyarul is olvasható *A népi próza a múltban és napjainkban* (Debrecen, 1988., KLT Néprajzi Tanszék) című nagyobb lélegzetű, összefoglaló munkája. A témát folytatva 1991–1992-ben két kötetben jelentette meg a szlovák népi próza témában gyűjtött, archivált anyagok katalógusát. A következő években – 1993, 2001, 2004 – pedig *A Slovenské ľudové rozprávky* (Szlovák népmesék) kötetek kiadásának örülhettek az érdeklődők.

Nyugdíjba vonulása után a szakma régi adósságát teljesítette, amikor a Frank Wollman irányítása alatt 1928–1944 között egyetemi hallgatók által gyűjtött szlovák népmesék kritikai kiadását rendezte sajtó alá. Az anyag három kötetben 1993-ban, 2001-ben és 2004-ben jelent meg.

Számos nemzetközi konferencia előadója volt, aktív résztvevője a Szlavisztikai Kongresszusoknak, szerkesztette a két kongresszus között megjelenő bulletint, szerkesztője volt egy időben a *Slovenský národopis* című folyóiratnak.

Több magyar szlavista, néprajzkutató személyes kollégájaként búcsúzunk Viera Gašparíkovától.

SZABÓ PIROSKA

**Novák László Ferenc
(1947–2023)**

Búcsú Novák László Ferencről*

Amikor elveszítünk valakit, társat, szülőt, barátot, pályatársat, akkor ébredünk rá igazán, még ha olykor későn is, hogy élete milyen nyereség volt számunkra, amíg közöttünk élt: értünk, családjáért, közösségünkért, városunkért, nemzetünkért. Tudtuk-e értékelni, viszonzni a tőle kapott szeretetet, segíteni, elfogadni fáradzásait, munkáját, szolgálatát? A végső búcsúnál óhatatlanul úgy érezzük, hogy valamilyen szinten adóssai maradtunk – elmaradt találkozással, telefonhívással, látogatással, és ez immár nem pótolható.

---

* Elhangzott 2023. március 11-én Nagykőrösön, Novák László Ferenc végső búcsúztatásán.

Gyászol a város, siratja hű polgárát, búcsúztatja a család a férjet, az apát, gyászol az almamáter, a hazai etnográfus-, muzeológus-társadalom – főhajtással tiszteleg az eltávozott barát, az ember előtt.

Novák László Ferenc, az édesapa, igaz társ, nemzeti kultúránk elhivatott tudósa, kulturális örökségünk értékeinek feltárója, Nagykőrös és a hazai tudományos élet kiemelkedő személyisége koporsója mellett nehéz megtalálni a hozzá méltó búcsúszavakat.

Életének mintegy háromnegyed évszázada alatt, ami az ő számára adatott, fél évszázadot töltött a tudomány és szeretett városának szolgálatában.

Etnográfus, folklorista kollégaként, egyben jó barátként ebben a megrendültségben nem várható, hogy tudományos eredményeiről, múzeumi, kulturális munkásságáról átfogó értékelést mondjak. Mégis, az almamáter, a Debreceni Egyetem részéről végigkövettük szakmai pályáját, annak időről időre részesei, közreműködői voltunk. Felvillannak ilyenkor életének, tudományos pályájának főbb törekvései, eredményei, és persze a személyes emlékek is.

1967-ben lett a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem hallgatója történelem–földrajz, majd néprajz szakon, 1972-ben vette kézhez diplomáját.

A tudós, a kutató könyvekről, megírt, feldolgozott témákról álmodik, a muzeológus kiállításokról, élő, népszerű intézményről, az etnográfus a táj, az emberek, a kultúra értékeinek feltárájáról, a szellem embere az általa fontosnak tartott értékek és ügyek szolgálatáról. Novák Lászlónak élete során mind ebben volt része. Könyvei, tanulmányai (szám szerint – MTMT – három és félszáz publikáció, ebből 46 könyv), az általa vezetett múzeum sikerei, városa és otthona, az alföldi táj szolgálata jelentették pályájának vezérfonalát és egyes állomásait.

Az egyetem elvégzése után néprajzos muzeológusként elnyerte a nagykőrösi múzeum igazgatói állását, s ahogy egyik korábbi méltatója írta, „*a leromlott állapotú huszárlaktanyából és működésképtelen múzeumból [...] a város kulturális jelképévé váló szaktudományos központot, az Arany János kultusz ápolásának országos hírű intézményét, Nagykőrös múltjának nagyszabású kiállításon és terjedelmes kiadványok révén való bemutatását valósította meg, mely által Nagykőrös legfontosabb idegenforgalmi tényezőjévé is varázsolta a múzeumot.*” (Selmeczi Kovács Attila)

Szülőfaluja, Irsa és környéke, a debreceni almamáter, életpályájának színtere, otthona, Nagykőrös, a Három Város és az Alföld környező térségei – ez az a táj, amelyet legjobban ismert, amelynek kultúrájába beleszületett és belenevelődött a családi gyökerek révén, az iskolák padjain át, majd a tudomány útjain. Látóköre ennél tovább terjedt, az Alföld tanulmányozása mellett bekapcsolódott más tájegységeken végzett kutatásokba is az Ung mentének falvaiban, Gömör és Kishont településeiben, a Palócföldön, az erdélyi tájakon és a Kárpát-medence számos más vidékén.

Tudományos munkásságának fő kutatási témái a településnéprajz, a népi építészet, a népművészet, a halottkultusz és fejfakultúra, de 354 megjelent tudományos publikációja között számos más témát is találunk.

1976-ban szerzett egyetemi doktori címet a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen. A történettudomány (néprajz) kandidátusa tudományos fokozatot 1987-ben kapta meg a Három Város mezővárosi fejlődésével foglalkozó munkájára, *Településnéprajz* című akadémiai doktori értekezését 1996-ban védte meg a Magyar Tudományos Akadémián, s nyerte el az MTA doktora tudományos címet.

Mind a tudományos világ, mind Nagykőrös és a térség szempontjából kiemelkedő volt konferencia-szervező munkássága. Az általa szervezett interdiszciplináris konferenciákon a magyarországi néprajz, történettudomány, irodalomtudomány, földrajztudomány vezető személyiségei vettek részt, s az ezek anyagából megjelent kötetek – például Arany János, a gazdaságnéprajz, a halottkultusz, a szokásfolklor, a kereskedelem és árucseré, vagy a migráció regionális kutatása terén – maradandó értéket jelentenek. Fialat kutatóként nekem is sokat jelentett, hogy részt vehettem és előadhattam ezeken a rangos tudományos rendezvényeken. Nagykőrös város ezeknek a konferenciáknak a révén is megjelent és máig rajta van a hazai tudományosság térképén.

Novák László Ferenc múzeumigazgatóként a hivatástól megkövetelt sokoldalú munka mellett néprajzi, irodalmi, képzőművészeti, történeti, iskolatörténeti és más kiállításokkal, köztük állandó kiállításokkal („*Hej, Nagykőrös, híres város...!*”; *Fejfák a Duna-Tisza közén*) alkotott maradandót az általa vezetett intézmény, Nagykőrös és a megye és az ország kulturális életében. Az Arany János Múzeum az ő vezetésének évtizedei alatt Magyarország legjelentősebb tájmúzeumainak egyikévé fejlődött. Több mint 3 évtizeden át volt az Arany János Társaság elnöke, 2010 óta egészen haláláig pedig annak aktív tiszteletbeli elnöke. Nagy szerepet vállalt Arany János kultuszának országos és nemzetközi terjesztésében.

Amikor a mai reggelen elindultam, hogy búcsút vegyek tőle, az egyetem gyászkoszorúját hoztam magammal. A Debreceni Egyetemét, amelyhez egész életében szoros szálak fűzték, és amely mindvégig szoros kapcsolatot tartott vele. Kurzusokat tartott a néprajz szakos hallgatóknak, egyetemi tankönyvet írt a településnéprajz témakörében, emellett egészen haláláig tagja volt a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajz Doktori Iskolája néprajz-antropológiai programjának. Néhány hónapja járt utoljára nálunk, amikor jubileumi diplomaosztó ünnepségünkön átvehette a neki járó aranydiplomát. Nagykőrösi évtizedei során végig egymást érték a közös programok: közös kutatások, monográfiák, tudományos konferenciák, szakmai találkozók. Könyvei, tanulmányai jelentek meg az egyetem Néprajzi Tanszékének kiadásában, a tanszék munkatársai rendszeres szereplői voltak az általa szervezett konferenciáknak. Magam is azok között vagyok, akiknek számos írása ezek-

nek a rendezvényeknek az inspirációjára született és az ő kiadásában jelenhetett meg.

Januárban még volt alkalmunk egy futó találkozásra, amikor együtt ültünk egy akadémiai doktori védés bírálóbizottságában. Telefonon gyakrabban váltottunk szót, amikor megromlott egészsége is szóba szokott kerülni. De a beszélgetések fő témája mindig az előtte álló feladatok, tervek körül forgott. Élete nagy ajándék volt a hazai tudomány világának, városának, családjának, már meg nem valósulhatott szakmai tervei, meg nem jelent könyvei pedig ígéretes azoknak, akik az ő megkezdett munkáit majd folytatni, elvégezni fogják.

Amikor 60. születésnapja alkalmából kollégái, pályatársai ünnepi kötettel fejezték ki megbecsülésüket Novák László Ferenc iránt, s az ebből az alkalmából szerkesztett ünnepi kötet átadásán köszönhettem őt, sok boldog, eredményes alkotói évet kívántam az akkori ünnepeltnek. Most, másfél évtized után búcsúznunk kell tőle. Ennyi adatott meg neki.

Mi, keresztény emberek hitünk ajándékeként tudjuk, hogy a halál átmeneti állapot, a halál mögött ott az élet, ott a végső találkozás.

Drága Barátom! Indulj utolsó utadra, a ceglédi temetőbe. Ott fogadjon magába Téged az áldott anyaföld.

Isten nyugosztaljon!

BARTHA ELEK

Novák László Ferenc emlékezete

Még fél évtizede sincs, hogy hetvenedik születésnapja alkalmából e folyóirat hasábjain köszönhettem kedves jó barátomat, és most búcsúzni kényszerülök, pedig még mennyi feladat várt rá, mennyi szakmai tervet dédelgetett. 2023. március 11-én Nagykőrösön az Arany János Múzeum előtt méltó külsőségek között felállított ravatalánál vehettünk búcsút Tőle felesége, dr. Plesovszki Zsuzsanna gondoskodásának köszönhetően. Kívánságának megfelelően végső nyughelye a ceglédi Öreg temető.

Novák László Ferenc egész élete elválaszthatatlanul összefonódott Nagykőrössel és az Arany János Múzeummal. 1972 nyarán, amikor a debreceni egyetemen szerzett friss etnográfusi és geográfusi diplomával a nagykőrösi múzeum néprajzos muzeológusi és egyben igazgatói állását elnyerte, a leromlott állapotú huszárlaktanyából és működésképtelen múzeumból az elmúlt évtizedek alatt az Arany János kultusz ápolásának országos hírű intézményét, valamint Nagykőrös múltjának nagyszabású kiállítások és terjedelmes kiadványok révén való bemutatását valósította meg. Mindezzel a város legfonto-

sabb idegenforgalmi tényezőjévé emelte a múzeumot. Nem csupán az épület teljes felújítását és rendszeres gondozását kísérte figyelemmel, hanem a múzeum környezetének parkosításáról is gondoskodott. A több szakterületet képviselő munkatársi állománnyal pedig hatékony működésű múzeumot teremtett a megyei fenntartás keretében.

Első legfontosabb feladatának a korszerű állandó kiállítás megvalósítását tekintette. Hatalmas levéltári kutatómunka és tárgygyűjtés eredményeként 1978-ban, a múzeum alapításának 50. évfordulója alkalmából nyitotta meg a „*Hej, Nagykőrös, híres város...!*” című komplex várostörténeti kiállítást. A következő évben ehhez csatlakozott a *Fejfék a Duna-Tisza közén* című állandó néprajzi, protestáns népművészeti kiállítás, valamint a Pest Megyei Iskola-történeti Kiállítás létrehozása 1989-ben. Természetesen még számos különböző tematikájú időszakos tárlat is fűződik a nevéhez.

Az Arany János Múzeum igazgatójaként kezdettől magára vállalta az Arany-kultusz ápolását. Folyamatosan gyarapította az irodalomtörténeti gyűjtemény Arany-anyagát, többek között Szász Károly leszármazottai révén értékes dokumentumokkal és relikviákkal. 1982-ben nagyszabású megemlékezést rendezett Arany Jánosról halálának századik évfordulóján, mely alkalmából impozáns méretű tanulmánykötetet is megjelentetett (*Arany János tanulmányok*. Nagykőrös, 1982. 551 p.), valamint könyv alakban közölte a múzeumban őrzött Arany-autográfákat (*Archivum Musei de János Arany nominati*. I. 1982).

1976–2010 között töltötte be az Arany János Társaság elnöki tisztségét, 2010 óta a társaság tiszteletbeli elnöke volt. Ebben a minőségében eredményes szerepet játszott a Nagykőrös és Nagyszalonta közötti ikervárosi kapcsolat létrehozásában, melynek pillére a nagykőrösi Arany János Múzeum és a nagyszalontai Arany János Emlékmúzeum lett.

1992-ben hozta létre az Arany János Múzeum–Nemzeti Emlékhely Alapítványt. Ennek és a múzeumnak a támogatásával készítette el a *Nagy Tanári kar* hétalakos szoborcsoportját, Varga Imre szobrászművész alkotását. Az alkotás a magyar oktatás millenniuma tiszteletére valósult meg, mely 1996. augusztus 20-án került országos ünnepség keretében felavatásra – együtt az ugyancsak Varga Imre által készített Bor-Kalán honfoglaló nemzetséget szimbolizáló emlékművel, amelynek felavatása a honfoglalás millicentenáriuma alkalmából, katonai tiszteletadással történt a múzeum előtti Történeti Nemzeti Emlékhelyen. Arany János születésének 175. évfordulója tiszteletére öntette bronzba és szállította személyesen Nagyszalontára Arany János ülő szobrát, a nagyszalontai kötődésű Kiss István szobrászművész alkotását.

Szaktudományos tevékenységének körét elsőrendűen munkahelye határozta meg, mely kezdettől Nagykőrös mezővárosra, az Alföld tájegységeinek vizsgálatára, továbbá a Kárpát-medence protestáns magyarságának fejfakultuszára irányult. Geográfusi képzettsége alapján érdeklődési köre kezdettől kiterjedt az alföldi mezővárosok településtörténeti viszonyaira. Nevéhez fűződik a Három Város (Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd) fogalmának bevezetése és

sokoldalú kutatása, melynek eredményeit számos szakcikk közlése mellett több terjedelmes monográfiában adta közre (*A Három Város*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1986. 400 p.; *A Három Város építészete*. Nagykőrös, 1989. 784 p.; *A Három Város néprajza*. Debrecen, 2015. 890 p.).

Az Alföld-kutatásba a múzeumot is bevonta, mely ilyen irányú tudományos műhelyként fontos szerepet kapott az országos tudományszervezésben. 1980-ban a *Halottkultusz* témakörrel megindította a néprajzi szakterületet és a rokontudományokat egyaránt mozgósító interdiszciplináris konferenciasorozatot. A 2006-ig háromévenként – tíz alkalommal – rendszeresen megrendezett nagykőrösi Alföld-kutató konferenciák a legkülönbözőbb témaköröket tűzték napirendre (Arany-centenárium, lakodalom, falvak-mezővárosok, építészet, társadalom, az 1848/49-es szabadságharc 150. évfordulója, gazdálkodás: földművelés, gazdálkodás: állattartás, tradicionális kereskedelem és migráció). Magam is részese lehettem több konferenciának, ahol meggyőződhettem a házigazda páratlan szervezőkészségéről, mindenre kiterjedő figyelméről, mellyel minden alkalommal bensőséges, családi légkört tudott teremteni. És ráadásul a konferencia-előadásokat kivétel nélkül gyűjteményes kötetekben közreadta.

Széles körű szakmai kapcsolatai révén számos terepkutatásban vett részt, melyek eredményeit nagyobb részben szintén publikálta. Többek között Hajdúbozsórmény, Nyírség, Alsónémedi, Gyoma, Börzsöny, Tiszazug, a Tisza- és Körös-vidék, Palócföld, Tápióság, Ung-vidék, Gömör, Zselicség, Hódmezővásárhely, Cegléd, Kecskemét, Nagykőrös (*a Három Város*) volt kutatási területe. Fő kutatási témái meglehetősen sokirányúak, mint például a település, építészet, hagyományos paraszti gazdálkodás, népművészet, hiedelmek és szokások, valamint a temetők és sírjelölés. Tudományos munkásságának páratlan mértékét reprezentálja a közreadott háromszázötven publikációja, amelyből 46 önálló könyv alakban jelent meg. Mindezek között legjelentősebbnek tartotta a Kárpát-Magyarország fejfakultúráját bemutató *Fejfa monográfia* (Nagykőrös, 2005. 361 p.) című könyvét, és bizakodott benne, hogy a fejfa mint nemzeti, protestáns népművészeti megnyilatkozás hungarikummá válhat.

Sokrétű munkahelyi és tudományszervezési munkálkodása során, melynek egyik látványos eredménye, hogy a nagykőrösi múzeumnak négy saját kiadványsorozatát indította meg és azokat számos kötet szerkesztésével gyarapította, fontosnak tartotta a szakmai önképzést, a tudományos rang megszerzését. Meglehetősen korán, 1976-ban szerezte meg az egyetemi doktori címet a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen település témakörből, a kandidátusi fokozatot 1987-ben kapta meg a mezővárosi fejlődéssel foglalkozó munkájára. A *Településnéprajz* című nagydoktori értekezését pedig 1996-ban védte meg a Magyar Tudományos Akadémián, s nyerte el a néprajz-tudomány doktora (az MTA doktora) tudományos fokozatot.

Novák László Ferenc közel fél évszázados munkásságát a párját ritkító termékenység, lankadatlan aktivitás, kitarító szorgalom, hatalmas méretű teherbírás jellemezte. Robusztus személyisége kimeríthetetlen energiával rendelkezett. Nem véletlenül nevezte Kresz Mária „*móriczi figurá*”-nak. Ha csupán a több tízezer oldalra rugó publikációinak tömegére, vaskos könyveinek hosszú sorára tekintünk, igazat adhatunk Szabó Lászlónak, aki évtizedekkel ezelőtt írta róla, hogy „*munkásságát tekintve akár száz éves is lehetne*”.

A 2010-es nyugdíjazását követően, az elmúlt évtizedben betegeskedése ellenére sem lazított a megszokott munkatempón, sőt, a nyugdíjas évek még nagyobb lehetőséget adtak, hogy tudományos munkáját töretlenül folytassa. Ezen idő alatt félszáznál több szacikket publikált, valamint a Hódmezővásárhelyről készült kétkötetes hatalmas munkának főszerkesztője és részben szerzője (*Hódmezővásárhely néprajza*. I–II. Hódmezővásárhely, 2015. 1311 p.). Ugyancsak ebben az évben jelent meg a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke kiadásában a már említett *A Három Város néprajza* című monográfiája, és ugyanott kiadásra vár *Gömör és Kishont népe a XVIII–XX. században* című másfél ezer oldal terjedelmű opusa. Legutóbb pedig bekapcsolódott a Bereznai Zsuzsanna főszerkesztésében *Kecskemét néprajzi monográfiája* című három kötetre tervezett munkálatokba. Ennek első kötetét szerkesztette, amelyben a táj és ember, a település, az építészet és a társadalom fejezetek megírását is vállalta. Távlati tervei között szerepelt még Hont vármegye hasonló terjedelmű monografikus feldolgozása. Ezeknek a hozzá méltó nagyszabású munkálatoknak a megvalósítása ugyan másokra marad, de a példát Novák László Ferenc adta.

Isten nyugosztalja!

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Végső búcsú Cs. Schwalm Edittől*
(1946–2023)

Tisztelt Gyászoló Család, Rokonok, Kollégák, Ismerősök, Tanítványok!
Tisztelgő Gyászolók!

Megrendüléssel búcsúzunk dr. Csiffáryné dr. Schwalm Edit néprajzkutató-muzeológustól az egri Dobó István Vármúzeum, a Heves Megyei Múzeumi Szervezet nyugalmazott múzeumigazgató-helyettesétől, a Palócföld és a magyar népviselet elismert kutatójától.

---

* Elhangzott Egerben a Hatvani temetőben 2023. március 17-én.

„Ha a föld isten kalapja, / Hazánk a bokréta rajta!” – idézem Petőfi Sándor szívmengető gondolatait a magyar nemzetről. A bokréta éke a lakodalmi kalapnak, Edit ebbe a magyarságot jelképező legszebb bokrétába tette bele Egertől, a Palócföldön át Erdélyig tartó népviseleti, szóttés- és hímzés-kutatásait, a palóc népművészetet, az ünnepi és köznapi népi táplálkozást, a Heves megyei summáshagyományokat, a naptári ünnepek és jeles napok szokásait. E bokrétába tette szívét, lelkét, hogy ráébresszen bennünket, „ez innen van honunkból”, ezek a mi kincseink, adjuk tovább őket, hiszen ezt tette folyamatosan ő is, kutatott, tanított, s példát adott.

Mi vezethette erre a pályára? Kik voltak hatással rá?

Élete Dévaványán kezdődött, bábszínész és kultúrházvezető édesapjától az irodalmi vénától, könyvelő édesanyjától a precízséget és a múlt örökségének megbecsülését kapta. A gyomai mézeskalácsos, cukrászmester dédnagyapja iránti tisztelet, nagy múltú iparos hagyatéka is hatással lehetett pályaválasztására. A szeghalmi gimnázium tanárai, Udvari Nagy István és Igaz Jusztina, valamint a dévaványai dr. Bereczki Imre múzeumalapító voltak szellemi ösztönzői. 1965–1970 között a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajz és magyar szakos hallgatója volt. Egyetemi tanárától, az iskolateremtő Gunda Béla professzortól az elméleti tájékozottságot és a korszerű terepkutatás gyakorlatát kapta. A néprajzi kutatómunkát szülőföldjén, a békési Sárrét falvaiban kezdte, és első publikációi az itteni népszokásokat dolgozták föl, de leírta dédnagyapja mézeskalácsos műhelyét is. Pár éve a család által őrzött dokumentumokat, a mézeskalácsos eszközöket a gyomai Szent Antal Népháznak ajándékozta, s ezt tette férje tudományos hagyatékával és a saját kézírataival, melyek a Dobó István Vármúzeum gyűjteményeibe kerültek.

1970-ben az etnográfusi és magyar szakos tanári képzettséggel, Bakó Ferenc múzeumigazgató hívására Egerben telepedett le, a Dobó István Vármúzeum néprajzos muzeológusa lett. Itt találta meg élete párját, Csiffáry Gergely történést. Ezen az első munkahelyén dolgozott hűségesen végig: 1989-től

osztályvezetőként, 1993-tól tudományos titkárként, 1997-től pedig megyei múzeumigazgató-helyettesként. Intézményünkben 2007-ben vonult nyugdíjba. Múzeumunkban hosszú ideig egyedül látta el a néprajzos-muzeológusi feladatokat, tudományos kutatómunkája mellett több ezer darab tárggyal gyarapította a múzeum néprajzi gyűjteményét, tájházak létrehozásában vett részt, s számos sikeres időszaki és vándorkiállítás rendezett. Kiállításai a magyar népművészet hírnevét öregbítette a hazai és külföldi múzeumokban, közművelődési intézményekben. Aktívan végezte a gyűjteményi munkát, a néprajzi műtárgyállomány raktártereinek tematikus kialakítását, rendezését, több ízben koordinálta a költöztetést. Edit ízig-vérig muzeológus volt.

Mi, akik vele együtt dolgoztunk, elődeink örökségét tisztelő, segítőkész, jóindulatú, kedves, ugyanakkor – ami a szívében, az a száján – gondolatait őszintén kifejező kollégaként emlékezünk rá. Emlékszem, milyen nagy örömmel vezetett be bennünket a múzeum világába, s vitt magával kedves adatközlőihöz. Mikófalván, Kisnánán, Átányban, Noszvajon, Parádon, Boldogon a mai napig hirdeti a tájház és a kiállítás a település és a régió gazdag örökségét, a gyűjtő elhivatottságát. Néprajzi tájkonferenciák szervezésével és az ott elhangzott előadások közreadásával segítette a megye kistájainak alaposabb megismertetését. A Berze Nagy János Néprajzi és Nyelvjárási Pályázatok bírálójaként serkentette a középiskolás és felnőtt korosztály amatőr gyűjtőit a helyi értékek feltárására.

Tudományos tevékenységére jellemző volt az alaposág, pontosság, a nagy felkészültség. Részt vett a Visonta-kutatásban és a palóc etnikai csoport nagyszabású komplex vizsgálatában. A négykötetes monográfia egyik kiemelkedő tanulmánya *A palócok táplálkozása* fejezet, de ez volt a témája az 1984-ben megvédett egyetemi doktori disszertációjának is. Feltárt adatai gazdagon sorakoznak a rendszerezett adattári dobozokban. Az 1980-as években kezdte meg a hímzések, szőttesek és népviseletek kutatását. Az *Agria* múzeumi évkönyvek hasábjain feldolgozta Szegedy-Maszák Györgyné Holló Valéria országos jelentőségű gyűjteményéből az erdélyi és a dunántúli régi stílusú hímzéseket, a kalotaszegi férfiviseleteket, az egi szűrszabók, szűcsök és csizmadiák tevékenységét. Több kutatási program (Heves város kutatása, az Egri hóstyák, tradíció és továbbélés) megvalósításában vett részt. Ő írta a *Heves megye népművészete* című kötet három alapvető fejezetét *Pásztorfargások; Szőttesek, hímzések; Viselet* címmel. Férjével, Csiffáry Gergellyel közös munkaként jelent meg a Parádot bemutató kötet, de teljes publikációinak a száma megközelíti a 150 tételt.

Mit tett még a magyar nemzet bokrétájába Edit? Az élő népművészet virágzó ágait. Aktívan segítette a Heves Megyei Népművészeti Egyesület, a Hevesi Népművészeti és Háziipari Szövetkezet és a megyében működő szakörök alkotóinak továbbképzését. Rendszeresen részt vett a szakmai zsűrik munkájában, a díszítőművészeti alkotótáborok tematikájának a kialakításában, gazdagon illusztrált előadásokat tartott, kiállításokat rendezett és nyitott meg.

Az eredeti múzeumi darabok bemutatásával az új tárgyak tervezését segítette elő. Neki köszönhető, hogy Heves megyében országosan is kiemelkedő eredmények születtek a tradicionális népművészet, népviselet megújítása és mai alkalmazása területén.

Beletette a bokrétába az utánpótlást. Múzeumi munkája mellett 1979-től 2008-ig néprajzot oktatott az Eszterházy Károly Főiskola különböző tanszékein, speciálkollégiumot vezetett, előadásokat, szemináriumokat tartott, az iskolai honismereti munkát különféle módszertani írásaival is segítette. Önálló kutatásokra serkentette hallgatóit, a tematikus tantermi óráihoz szemléltetésként rendszeresen bemutatta a múzeumi tárgyakat, emellett fontosnak tartotta a szakmai tanulmányutakat, tanulmányi kirándulásokat. Tanítványai alapos szakmai, módszertani ismeretekkel felvértezve ma az ország számos múzeumban, közművelődési, oktatási intézményekben, kutatóhelyeken végzik munkájukat.

Országosan kiemelkedő honismereti és népművészeti munkája alapján *Ortutay Gyula-émlékérem*, *Honismereti Emlékérem*, *Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérem*, *Király Zsiga-díj*, *Dobó István-émlékérem* elismerésekben részesült, 1995-ben megkapta a múzeumi szakterület miniszteri kitüntetését, a *Móra Ferenc-díjat*, munkahelyétől pedig 2008-ban a *Dobó István-émlékérm*et.

E sokrétű tevékenység mellett gyermekeiért, férjéért, szüleiért, unokáiért mindent megtevő családanya volt.

Kedves Edit! *„A legszebb emlékműved embertársaid szívében áll.”* (Albert Schweitzer) A Dobó István Vármúzeum egykori és jelenlegi munkatársaival mindannyian jó szívvel gondolunk Rád, mosolyoddal együtt őrzünk magunkban, hálával, köszönettel, tisztelettel és szeretettel adjuk tovább az újabb generációknak tudásod! Sík Sándor *Áldott, aki előre néz* című versének gondolatával búcsúozom:

*„Eredj és tárt szívvel fogadd,
Amit diktál a pillanat.
Cselekedd, ami rajtad áll,
Nincsen halál.”*

Isten Veled! Nyugodj békében!

CSÁSZI IRÉN

* * *

MINDENFÉLE

A Jankó János-díjas néprajzkutatók 2022. évi találkozója

A Magyar Néprajzi Társaság által 1969-ben alapított, a fiatal (35 év alatti) kutatók kiemelkedő szakmai teljesítményét elismerő kitüntetés a *Jankó János-díj*. A díjazottak – Gráfik Imre kezdeményezésére – 1993. (Jankó János születésének 125. évfordulója) óta évente szeptember végén találkozót szerveznek. Ennek helyszíne változó, a találkozó alkalmával valamely *Jankó-díjas* vagy egy adott helyről többen társulva, felajánlást tesznek a következő esztendő helyszínére, a találkozó megszervezésére.

*A találkozó résztvevői Juhász Antal sírjánál
(Fotó: Örsi Julianna)*

2022. szeptember 24-ére Szegedre hívta Barna Gábor, Mód László és Simon András a díjazottak társaságát. Az összejövetel helyszíne a Szeged-alsóvárosi Napsugaras Tájház volt. A házigazdákkal együtt 21 *Jankó János-díjas* töltött együtt egy tartalmas, napsütéses kora őszi napot. Szakmai prog-

ramként az érdeklődők Kulik Melinda tájházvezető értő szakmai kalauzolásával ismerhették meg az alsóvárosi gyűjteményt. Gyalog sétáltunk el több megőrzött, felújított napsugaras oromzatú házat is érintve az alsóvárosi temetőbe, ahol Bálint Sándor (1904–1980) néprajzkutató, a „*legszőgedibb szögedi*”, valamint Juhász Antal (1935–2020) muzeológus és a szegedi tanszék professzora sírjánál tisztelegtünk, többen személyes emlékeket is felidézve a jeles szegedi kutatókról. Itt emlékeztünk az ugyancsak Szegeden, de a távolabbi Belvárosi temetőben nyugvó Herrmann Antalról (1852–1926), a Magyar Néprajzi Társaság alapító tagjáról, első titkáráról, a kolozsvári, majd szegedi egyetem magántanáráról.

A tájházba visszaérve a találkozó oldott, szakmai-baráti társalgásban tettet öltő része következett. Ezt „fűszereztek” a vendégek által hozott, készített és kínált édes és sós sütemények, egyéb házi ételspecialitások (saláták, pástétomok stb.), sajtok, gyümölcslevek, pálinkák és borok. E sorok írói vendéglátóként szegedi halászlével, vadpörkölttel és konfitált kacsá- és libarészekkel, valamint Balaton-felvidéki borokkal igyekeztek hozzájárulni a találkozó kellemesség tételéhez. Úgy éreztük, s ezt a helyszíni és későbbi visszajelzések is alátámasztani látszóttak, hogy hasonlóan a korábbi évek találkozóihoz, valóban tartalmas szakmai-baráti napot töltött együtt Szegeden a *Jankó János-díjasok* csapata.

Házigazdaként örömmel és köszönettel láttunk és fogadtunk minden kedves kollégát!

MÓD LÁSZLÓ
SIMON ANDRÁS

Az Umling–Gaál festett kazettásmennyezet Nyárszón *

A mai ünnepi istentiszteleten lélegzetelállító, csodálatos élményben van részünk: a megújult nyárszai templom ünneplőbe öltözött. Az egykor a település régi temetődombján állott fatemplom – amely magán hordozta Kalotaszeg leghíresebb festőasztalos családjának, Umling Lőrincnek és fiainak a keze munkáját – sajnos földcsuszamlás áldozata lett. Minden bizonnyal e mostani templom bútorzatának egyes deszkaelemei még a régi templom berendezéséhez tartoztak, erről tanúskodik egy-egy megkopott, nehezen felismerhető virágmotívum a padok, a karzat és a feljárók mellvédjén. Ugyanakkor az inter-

---

* Elhangzott 2022. szeptember 25-én, Nyárszón, a református templom ünnepi istentiszteletén, a festett kazettásmennyezet avatásán.

net nyárszói református templomról szóló Wikipédia-szócikkében eddig az állt, hogy a templomnak „*Díszes mennyezeti kazettái nincsenek...*”

Láthatjuk, hogy Isten nagyobb dicsőségére és a kalotaszegi Nyárszó híveinek örömére mostantól ez már nem így van! Sok apró mozzanat, több mint három évtized kellett ahhoz, hogy Nyárszó és az alkotó, Gaál János egymásra találása ennek e csodálatos remekműnek a megalkotásához és itteni elhelyezéséhez vezessen. Feleségemmel, Fülemile Ágnessel kezdeményezői, majd közvetítői, támogatói voltunk ennek a folyamatnak.

Kezdődött azzal, hogy 1989-ben megismertem Gaál Jánost, amikor fiatal néprajzkutatóként elhelyezkedtem Budapesten a Néprajzi Múzeumban, ahol ő az Egyházi- és Bútorgyűjtemények restaurátoraként dolgozott. Aztán elhívtuk őt Nyárszóra, 2006-ban arra a népművészeti táborra, amelynek keretében a gyerekeknek játszókertet építettünk fafaragókkal és bútorfestőkkel. János akkor 7 kazettát festett meg, tanítva a gyerekeket a kalotaszegi motívumokra. Itt ismerkedett meg a tábor házigazdáival, Vincze Mínya István tiszteletes úrral és feleségével, Melinda tiszteletes asszonnyal, akik a festett kazettákat helyi mesterrel bekereteztették és a templom falára helyezték. Aztán Fülemile Ágnes 2017-ben, a Nemzeti Szalon keretében, a Műcsarnokban megvalósult, a valaha volt legnagyobb népművészeti kiállításra meghívta Gaál Jánost, hogy egy 40 táblaképből álló alkotással szerepeljen. A kiállítás bontása után Ágnes sokat beszélgetett Jánossal arról, hogy ennek a 40 festett mennyezeti kazettának templomban volna a méltó elhelyezése. Fülemile Ágnes iniciálására, a 2006-os nyárszói tábor emlékeinek hatására és Vincze Mínya István esperes úr lelkes fogadókészségével és aktív támogatásával megindult Gaál János művészi pályájának egyik legnagyobb vállalása, még 160 (körüli) mennyezetkazetta megfestése. Az esperes úr és Gaál János között több lépcsőben ment a tervezés, az egyeztetés, a hely felmérése. Az anyagok előteremtésének egyházi vállalása nélkül nem valósulhatott volna meg ez a hatalmas munka. A művész aztán éveken keresztül állhatatos szorgalommal, hosszú időszakokon át betegségtől gyötört, de kiapadhatatlan kreativitással és alkotókedvvel csak dolgozott és dolgozott. Mindezt nem anyagi ellenszolgáltatásért végezve, hanem a kalotaszegi magyarságért, Isten hajlékának ünneplőbe öltöztetéséért!

Mikor megismertem Gaál Jánost a 80-as évek végén a Néprajzi Múzeumban, már akkor is szabadidejében hagyományos festett famennyezeteket készített, illetve ő alkotta meg a rendszerváltozás után megvalósuló állandó kiállítás szakralitást bemutató terméhez a kalotaszegi templomrekonstrukciót, a magyarókereki templom múzeumban őrzött festett asztalosmunkáinak restaurálásával és saját munkáival való kiegészítésével. Már akkor ő volt erre a legalkalmasabb, nyugodtan úgy is mondhatom, hogy az egyedül alkalmas művész-restaurátor, hiszen diplomáját is a kalotaszegi templomi festett famennyezetek restaurálásával szerezte meg. Különösen az Umling család alkotásainak a nagy ismerője, aki nem csak tanulmányozta, megismerte Kalotaszeg templomi festőasztalosának munkáit, hanem elsajátította az ábrázolás-

módot, a festési technikát, biztos ismerője és alkalmazója lett a rendkívül sokszínű és változatos kalotaszegi motívumoknak. Mindehhez sajátos, egyéni művészi látásmód párosul, azaz Gaál János nem szolgai módon másolja, kopirozza, ötletlenül utánozza az Umling család alkotásait, hanem úgy újratekinti azt a virágos-bibliai, szimbólumokban gazdag, címerekkel ékes és idézetekkel elgondolkodtató 18. századi templombelső-világot, hogy az a ma emberében is visszhangra találjon. Apáink, szépapáink, őseink magyar, református hitét érezzük Gaál János festett mennyezetére tekintve. Az egykori kalotaszegi birtokosok nemesi címerei, a bibliai történetek, a versidézetek egyházi és nemzeti múltunk egyszerre felemelő, de súlyos örökségére emlékeztetnek bennünket.

Köszönjük Jancsi, e templomi helyen inkább úgy mondom, az Isten áldjon meg ezért a csodálatos alkotásért, amely elkötelez bennünket a megmaradásért!

BALOGH BALÁZS

A legkorábbi székely himnusz

Székelyföld olyan különleges magyar nagytája a Kárpát-medencének, amely nem külön ország, önrendelkezéssel sem bír, ennek ellenére több himnusza is van. Egy korábbi írásomban felhívtam a közvélemény figyelmét arra, hogy az „ősi” himnuszként számon tartott *Ó én édes jó Istenem, oltalmazóm, segedelmem...* kezdetűt 1940-ben dr. Tamás Győző szolnoki káplán írta az *Énekszó* című folyóirat pályázati felhívására, Bartók Béla dallamára.

Az „új” székely himnuszként ismert és közösségi alkalmakkor gyakran énekelt költemény már elmúlt száz esztendő. Ez nem himnusznak íródott, hiszen a kolozsvári diákként az egyetemmel együtt Szegedre menekült székelyudvarhelyi Csanády György (1895–1952) eredetileg egy Budapesten előadott misztériumjáték betétdalának szánta *Bujdosó ének* címmel. A pesszimista hangvételű költemény zenéjét Mihalik Kálmán orvos-zeneszerző komponálta. Először a Székely Egyetemista és Főiskolai Hallgatók Egyesülete által a budai Aquincumban rendezett találkozón 1922 májusában adták elő kantátaként a szerző jelenlétében. Pár hónappal később, az alig 26 évesen tifuszban elhunyt Mihalik Kálmán temetéséről a Csanády által szerkesztett *Új Életben* megjelent terjedelmes beszámolóban, valószínűleg a szerző címmódosítása eredményeként jelenik meg a dal szövege először *Székely himnusz* elnevezéssel.

De nem ez a betétdal a legkorábbi székely himnusz, ugyanis 1900-ban a *Csikmegyei Híradó* március 21-i számában a *Tárcza* rovatban Kassai Lajos gimnáziumi tanár tollából *Székely hymnus* címen megjelent egy háromszakaszos költemény:

*Isten, kinek teremtő szózatára
E szép világ életre ébredett:
Téged dicsér a fenyvesek homálya,
A zúgó szél hegyek, völgyek felett;
A mit a vadvirágok kelyhe ad,
Az illatot fogadd, mint hő imát.*

*Tied a nép, a bérczek hű lakója,
A hős Csaba maroknyi nemzete;
Erős kezed sok század óta óvja,
S bár vérezett, azért el nem vesze.
Ezerszer állott már a vész előtt,
Van hát joga remélni szebb jövőt.*

*Engedd, hogy itt, hol annyi küzdelemnek
Örök tűzében mindent áldozánk,
Egy boldogabb nép ajkáról zengjen ének,
Imádva Téged s áldva szép hazánk!
Az Olt, a Maros a merre elhalad,
Harsogja ezt: a székely él s szabad!*

A szerző Gyergyószentmiklóson született 1858. augusztus 27-én. A gimnáziumot Csíksomlyón és Gyulafehérváron, a teológiát Gyulafehérváron végezte. 1883-ban szentelték pappá. Ezt követően a kolozsvári egyetemen magyar–latin szakos tanári oklevelet szerzett. 1886-tól Székelyudvarhelyen tanít, majd 1892-től Csíksomlyón tanár és az internátus régense. Csíksomlyói plébános volt 1898-tól. 1904 és 1911 között a Csíksomlyói Római Katolikus Főgimnázium tanára, majd a gimnázium Csíkszeredába való költözésekor (1911) az intézmény élére nevezik ki. Tizenöt éven át ő a főgimnázium igazgatója. Nevéhez fűződik az iskola parkjának az alapítása, amelyet Csík vármegye erdőalkotó fenyőféléinek betelepítésével hozott létre. 1935-ben Gyergyószentmiklóson halt meg mint szentszéki tanácsos és tiszteletbeli kanonok. A *Gyergyói Újság* és az *Erdélyi Tudósító* állandó munkatársa volt, cikkeit és verseit több korabeli lap is közölte. Dolgozatai jelentek meg a székelyudvarhelyi és csíkszeredai gimnáziumi értesítőkben.

Érdekes, hogy a valóban himnikus hangvételű költeménye nem keltett nagyobb visszhangot, pedig akkoriban is terítéken volt a székely kérdés. Két évvel a himnusz megjelenése után került sor a tusnádfürdői székely kongresszusra, melynek megnyitóján akár ez a költemény is elhangozhatott volna. Úgy látszik, hogy az akkori elit nem érezte szükségét egy külön himnusznak, különben Kassai Lajos költeményét megzenésítették volna, s azóta ezt énekelnék a székelyek szerte a világban.

SEPSISZÉKI NAGY BALÁZS

A Kiss Lajos Néprajzi Társaság beszámolója a 2022. évben kifejtett tevékenységéről

Az elnökségi üléseket és a közgyűlést leszámítva négy nagy jelentőségű eseményt szeretnék kiemelni.

A zenélő ember – Kónya Sándort köszöntöttük 70. születésnapján

A Kiss Lajos Néprajzi Társaság és a csókai Móra Ferenc Magyar Művelődési Egyesület 2022. május 28-án, Csókán, a Móra Ferenc Egyesület székházában ünnepség keretében köszöntötte Kónya Sándort, a zenélő embert. A csókai Jovan Popović Általános Iskola elsős diákjai néptánc-összeállítással köszöntötték az ünnepeltet.

A Néprajzi Társaság nevében Silling István köszöntötte Kónya Sándort.

A műsor folytatásában tudományos előadások hangzottak el. Előadók voltak: Silling István, Nagy Abonyi Ágnes, Szőke Anna, Tóth-Glemba Klára, Németh Ferenc. Fehér Viktor, Klamár Zoltán, Csorba Béla és Silling Léda.

Elhangzott Juhász Gyula, a Hagyományok Háza vajdasági hálózata vezetőjének köszöntője.

Az előadások után csókai népdalcsokorral fellépett a csókai Csalogány asszonykórus és Mihók Attila, *Plakett Díjas* citerás.

Zárszót mondott Szőke Anna, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság elnöke.

Jung Károlyra emlékeztünk

A Kiss Lajos Néprajzi Társaság 2022. július 7-én emlékkonferenciát szervezett az egy éve elhunyt dr. Jung Károly, neves folkloristánk emlékére. Szőke Anna, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság elnöke és a konferencia szervezője elmondta, hogy mindenképpen szerettek volna méltóképpen búcsút venni Jung Károlytól.

Szomorú esemény kapcsán gyűltünk össze, ugyanakkor büszkeséggel emlékezhetünk kollégánkra, professzorunkra, barátunkra. Tavaly nem volt lehetőségünk elbúcsúzni tőle, úgy ahogy megérdemelte volna, ezért döntöttem az emlékkonferencia megrendezése mellett. Nem mondtam még le arról az elképzelésemről, miszerint Gomboson egy emléktáblát állítunk a tiszteletére, de a pontos helyét még nem tudjuk, mivel a szülői háza már nincs meg, de mindenképpen szeretnénk megvalósítani ezt a projektet.

Andrić Edit, az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék tanára szerint Jung Károly egyénisége összefolyt a tanszék történetével. Egészen nyugdíjas koráig, 2009-ig aktívan kivette részét az intézmény életéből. 1970-ben szerzett magyartanári oklevelet. 1975-től 2012-ig a Magyar Tanszéken, illetve a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetében lektor,

folklorista szakmunkatárs, szaktanácsadó, tudományos munkatárs, majd egyetemi rendkívüli, végül egyetemi rendes tanár volt. Jung Károly pályája tehát a tanszéken teljesedett ki. Vajdaságban és Magyarországon is nagy szakmai becsülettel rendelkezett, nagyra tartották munkásságát – hangzott el Andrić Edittől.

Felszólalásaikkal, visszaemlékezéseikkel Jung Károly emléke előtt tiszteltek: Utasi Csilla, a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék tanára, Bordás Győző író, szerkesztő, Dévavári Beszédes Valéria néprajzkutató, az Életjel Könyvek szerkesztője, Voigt Vilmos folklorista, emeritus professor, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, Verebélyi Kincső folklorista, aki szintén a Magyar Tudományos Akadémia doktora, Kónya Sándor csókai népzene-kutató, valamint Virág Gábor, a Forum Könyvkiadó Intézet igazgatója.

A közép-bácskai magyarság évszázadai

2022. október 8-án egész napos tanácskozást tartott a Kiss Lajos Néprajzi Társaság a bácsfeketehegy Bányai János Emlékházban. A társaság szokásos őszi konferenciájának ez alkalommal olyan tematikája volt, amellyel idáig keveset foglalkoztak néprajzi berkeken belül, mégis roppant aktuális és sokakat érintő. Közép-Bácska, pontosabban a közép-bácskai magyarság volt a konferencia fő témája, amiről számos előadó értekezett. Amint az az előadásokból kiderült, ez a téma igen érdekes és gazdag, valamint néprajzi szempontból jól kiaknázható. A találkozó nem pusztán előadásokból állt, hanem műhelymunka jellegűt adtunk neki, hogy meghatározzuk egy Közép-Bácska-projektum céljait.

A konferenciát Szőke Anna néprajzkutató, a társaság elnöke nyitotta meg. A résztvevők között voltak amatőr néprajzkutatók és rangos szakemberek egyaránt, de az előadók minden esetben értékes és igényes értekezéseket tartak a megjelentek elé. Az előadók között volt Bárth János, Bordás Győző, Cvetanović Márta, Dolinszky Márta, Hallgató Imre, Kónya Sándor, Kórizs József, Mészáros Zoltán, Németh Ferenc, Paraczký László, Silling Léda és Szőke Anna.

Leiningen-Westerburg Ármin nyugvóhelyének újraszentelése

Úgy anyagiakban, mint tevékenységben első helyen a titeli emlékmű felújítását kell említenem: 2022. október 22-én újraszentelték gróf Leiningen-Westerburg Ármin nyugvóhelyét.

„Az alatt elterülő rét arany kalásza hirdeti érdemét örökké” – ez a felirat áll a titeli temetőben, Leiningen-Westerburg Ármin nyugvóhelyén, az obeliszken, hiszen neki köszönhető, hogy termőföldekké váltak az árterületek a Tisza mentén.

Leiningen-Westerburg Ármin felújított síremléke

Az obeliszk és a kripta teljesen megújulva áll Titel legmagasabb pontján, ez Szőke Anna, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság elnöke kezdeményezésére valósult meg. Az aradi vértanú fiának nyugóhelyét a magyar kormány támogatásából újították fel.

„Én szeretnék olyan megbízható szervezetet, vagy egyént találni, aki a jövőben számon tartja ezeket az emlékhelyeket. Amíg én bírom, biztos, hogy lejárók és intézkedek. Úgy szeretnék egyszer eltávozni, hogy nyugodt legyek, hogy van, aki folytatja ennek a rendben tartását. Azt a példát mondom el, mikor megláttam ezt a sírhelyet és annak lepusztult állapotát, azt mondtam, hogy én magyar ember létemre nem engedhetek meg ilyet. Tennünk kell. Tudják meg azt, hogy ez az ember magyar ember volt, és sokat tett a magyarságért, a nemzetünkért. Én így látom, hogy akkor fogunk megmaradni, és az utókornak is példával szolgálni, ha magyar emberként éljük az életünket” – nyilatkozta Szőke Anna.

A titeli születésű Mikity Ede, zentai plébános szentelte meg a nyugóhelyet.

„A mi családunk sírboltja itt van éppen a Leiningen grófnak a sírja mellett, és amíg én itt voltam plébános, addig rendben tartottam ezt a sírt is, de ahogy elmentem, ezt benőtte a gaz, alig látszott ki az alsó része. A felső része, az látszik egészen Sajakáslakig, mert hétméteres a síremlék. Ide is betörték, felbontották a sírt, a kriptát, de nem sikerült a koporsót kifosztani, mert érc koporsóban van a földi maradvány” – mondta az atya.

Latinkic Magda, a Titeli Magyar Művelődési Központ vezetője volt Szőke Anna jobb keze, aki sok ügyben eljárt, amit Titelen kellett rendezni.

„Én gondolom, hogy minden titeli magyar embernek ez az obeliszk nagyon sokat jelent, mert sikerült megvédeni. Éveken keresztül elhagyatott volt, most viszont büszkék vagyunk, hogy elértünk eddig, és hogy nem kevés akadály leküzdésével, de azért elértük a célunkat. Úgy terveztük, hogy ezentúl minden évben összejövünk és koszorúzunk” – mondta Latinkic Magda.

Leiningen-Westerburg Ármin földművelésügyi magyar királyi miniszteri biztos, mérnök volt, aki 1848-ban született és 1900-ban halt meg, az aradi vértanú Leiningen-Westerburg Károly és a törökbecsei Sissány Erzsébet fia.

Leiningen-Westerburg Ármin nyugvóhelye újraszentelésének ünnepségén a Kiss Lajos Néprajzi Társaság, a Történelmi Vitézi Rend és a Titeli Magyar Művelődési Központ képviselői koszorúztak.

SZŐKE ANNA

Györffy István régi emléktáblája az új Néprajzi Múzeumban

„A magyar nép tudósa” – új helyén a Györffy István-emléktábla

Györffy István születésének 100. évfordulója alkalmából 1984-ben került a Néprajzi Múzeum Kossuth téri épületének homlokzatára az emléke előtt tisztelgő, domborműves márványtábla. Az alkotást, a neves néprajzkutató, egyetemi tanár, akadémikus emléktábláját „földije”, Somogyi Árpád *Munkácsy-díjas*, karcagi születésű szobrászművész készítette el.

A táblát a Néprajzi Múzeum munkatársai a gyűjteményi tárgyakhoz hasonlóan restaurálták, becsomagolták, majd helyet kerestek számára az új városligeti épületben. Az immár második avatóünnepségére a Néprajzi Múzeum Napján, 2023. március 5-én került sor a Damjanich utca felé néző bejárat-hoz közel eső Néprajzi Szalonban. Az eseményen dr. Kemecsi Lajos főigazgató köszöntője után Fekete Ernő színművész olvasta fel Illyés Gyula *A magyar nép tudósa – Györffy István halálára* című írását, melynek zárógondolata az etnográfus életművét költőien sűríti: „*A magyar nép tudósa volt. Szeretném így is mondani: a magyar nép lett tudóssá benne.*”

BERÉNYI MARIANNA

A Györffy-emléktábla felavatása

Tisztelt Vendégek!
Kedves Kollégák!

Szimbolikus térfoglalás, otthonosságérzés erősítése, kontinuitás hangsúlyozása, hagyománytisztelet, intézményi küldetés megerősítése... Ilyen sok, sőt, biztosan még sokkal több egyéb szempont is fölmerül ma itt, Györffy István emléktáblájának újraavatása alkalmával.

Ezt a táblát eredetileg Györffy születésének századik évfordulója alkalmából avatták föl a Kossuth téren az Igazságügyi Palotában működő Néprajzi Múzeum külső falán 1984-ben. Ma itt többségben vannak azok a jelenlévők között, akik életkoruk miatt nem lehettek, nem voltak jelen az eredeti avatási ünnepségen. Az intézmény utolsó, gyakorlatilag napjainkban befejeződő, 150 éves vándorlást lezáró költözésének kitüntetett elemeként kívánjuk újra leleplezni a Györffyre emlékező táblát, itt a Néprajzi Múzeum új főépületében.

A magyar néprajztudomány egyik legnagyobb hatású egyénisége, az 1884. február 11-én Karcagon született Györffy egész életében szorosan kötődött a Néprajzi Múzeumhoz. Selmeczi Kovács Attila és Szilágyi Miklós aprólékos kutatásainak köszönhetően mára pontosabban ismerjük intézményi munkavégzésének kezdő időszakát is. 1906-tól hosszan – egészen 1912-ig – ún. napidíjas gyakornokként dolgozott a múzeumban, a múzeumért. Neki megadatott az a speciális – és a mából visszatekintve különösen értékelhető - kihívás, hogy két múzeumi költözésben is tevékeny szerepet vállalt. A Csillag utcai lakóházból az egykor mostani főépületünk közelében állt városligeti Iparcsarnokba költözés 1906-ban és az alkalmatlan épületből a pusztító viharok következtében a Könyves Kálmán körüli gimnáziumba költöztetés 1924–25-ben rendkívüli feladatokként teljesült. Györffynek mindkét, évekig tartó költözést követően meghatározó szerepe volt a múzeum állandó tárlatainak megvalósításában is. Múzeumi működése során nagy gondot fordított a muzeális anyag – különösen a textil és a kerámia – gyarapítására, a terepmunkára és a korabeli kifejezéssel a népművelői munka kiszélesítésére. Györffy sokágú tudományos munkásságának mintegy tematikus összefoglalását végezte el a harmincas évek elején, mikor két tudóstársával, Bátky Zsigmonddal és Viski Károllyal megvalósította a régóta tervezett, nagyszabású szintézist, a négykötetes *A magyarság néprajzát*, amely jelentős részben a Néprajzi Múzeum akkori gyűjteményeire épült.

*Kemecsi Lajos főigazgató az újonnan felavatott emléktáblánál
(Fotó: Garai Edit)*

1934-ig volt első számú munkahelye a Néprajzi Múzeum és még ezt követően, az első budapesti egyetemi néprajzi tanszék vezetőjeként is az intézményben tartotta meg óráinak jelentős részét – hangsúlyozva a tárgyközpontú, gyakorlati ismereteket és a muzeológiai tevékenységet az egyetemi képzés integráns részeként kezelő, napjainkban is érvényesnek ítéltető felfogását.

Jelképesnek és helyénvalónak tartom, hogy a Györfy Istvánra emlékező márványtábla eredetileg is úgy került a múzeum falára, hogy köztudottan Györfy soha nem volt vezetője az intézménynek. Szorosan együttműködött a múzeumot irányító – egykor tanáraként megismert – Bátky Zsigmonddal és kollégáival, s anélkül tudott tudománytörténeti jelentőségű szereplőjévé válni a hazai néprajztudománynak, hogy a múzeumot igazgatóként irányította volna. Elismerettségét az is jelzi, hogy a Magyar Néprajzi Társaságnak hosszú ideig alelnökeként, az *Ethnographia* szerkesztőjeként is működött. 1939. október 5-én váratlan agyvérzés okozta halálát. 56 éves volt.

Nem célja a mai alkalomnak Györfy tudományos, kivételes tanári vagy muzeológusi, művelődéspolitikusi működésének mégoly vázlatos összefoglalása sem. Erre kiváló alkalmat kínál jövőre születésének 140. évfordulója, melyet a Néprajzi Múzeum és a Magyar Néprajzi Társaság is kitüntetett eseményként kíván megünnepelni.

A legfontosabb üzenete a mai napnak számomra az, hogy ezek között a 21. százai falak között, a legkorszerűbb muzeológiai elvek és módszerek al-

kalmazásával párhuzamosan is hangsúlyozzuk mennyire fontosak számunkra szaktudományi elődeink, azok a tudós generációk, akik áldozatos és hiteles munkájának köszönhetően jöttek létre a végre kiváló adottságú raktárakba kerülő fantasztikus gazdagságú gyűjteményei a Néprajzi Múzeumnak. Az ő munkájuk eredményeire építve készülhetnek az új szempontokat is bátran vállaló állandó és időszakos tárlataink, működhetnek az intézményi küldetéshez kapcsolódó tudományos kutatások és kibontakozhat a társadalmi szerepvállalás részeként a komplex ismeretközvetítési munka. Mindazon múzeumi működési terület, amely Györffy István korán lezárult áldozatos életének is meghatározója volt.

Emlékét tisztelettel őrizzük!
Köszönöm, hogy meghallgattak!

KEMECSI LAJOS

A magyar nép tudósa Györffy István halálára*

Néhány éve részt vettem egy paraszt-értekezleten az Alföldön. Hogy pontosan hol, azt nem tudnám megmondani, a Szeged-Hódmezővásárhely közötti tanyarengeteg valamelyik csücskén lehetett, ahova a legközelebbi falu negyvenötven kilométerre esik. Véletlenül kerültem a gyűlésre; egyik barátommal a vidéket jártuk, aközben hallottunk a gyűlésről, kíváncsiak voltunk, miről tanácskozhatnak a parasztok ott az Isten háta mögötti pusztaságban; jó fél napi kitérővel odakanyarodtunk. Valami gazdakörbe jutottunk.

A gyűlést záró díszvacsora épp akkor ért véget, nagy karéj kenyérből, darab szalonnából, kolbászból és zöldpaprikából állt, gyalulatlan fenyőasztalokra szolgálták fel fehér papírban. A közönség már asztalt bontott, a kongresszus tagjai kisebb-nagyobb csoportokba oszolva folytatták az eszmecsere, egyike-másika még állva is falatozott, a szalonnát és kenyeret nyeste saját bicskájával, mert evőszert nem szolgáltak fel. Odaálltam az egyik csoporthoz.

A csoportban épp egy eleven tekintetű, barnaképű magyar magyarózott ízes alföldi hanglejtéssel. De, bevallom, nem fejtegetése csábított oda. Szépen evett. Népünk evés közben szigorúbb etikettet tart, akár annak idején XIV. Lajos udvara. A férfi a szalonnát, kenyeret a legpontosabb szabály szerint helyezte el bal keze ujjai közt, jobb kezében a bicskát tartotta; tökéletesen evett, amint mondják, „köröm közül”. Ez tetszett meg. Különben arról beszélt társainak, hogy haladni kell a korrallal, íme, ő bőrcsizma helyett gumicsizmát

---

* Eredeti megjelenés: Nyugat 1939. 12. sz. 268–271.

visel, még hozzá a pantalló szára alá húzva; az vízhatlan is, mindig fényes is, tehát ha akarom, csizma, ha akarom, cipő. Rögtön mutatta is. Zömök férfi volt, ilyenek képzelhette Gogol Bulyba Taraszt. Vagyis tipikus alföldi magyar volt, kunos, törökös. Valamennyi zsebe duzzadra volt tömve. Már nem tudnám megmondani, milyen eszmeláncolat kapcsán, velem dinnyetermelésről beszélt, igen szakszerűen. Bemutakoztunk. Éjszakára épp olyan nevű családnál voltunk elszállásolva, ahogyan őt hívták.

Összebarátkoztunk annyira, hogy mikor jó két év múlva ismét találkoztunk, ismerősként üdvözöltük egymást. Én egy kicsit meghökkenve üdvözöltem, mert ekkor a budapesti egyetem bölcsészeti fakultásán találkoztunk, az egyik szemináriumi teremben. Előadásra vártunk. Egy pillanatig tévováztam, nem csalódom-e. De azután kaptam megnyugtató támpontot. Zsebe, ha lehetséges, még jobban tele voltak tömve; mintha két év óta csak rakta volna azokat, kiürítés nélkül. Mosolygó tekintetén észrevettem, hogy látja, nem tudom, kicsoda ő. Ez bátorított fel, hogy egyenesen megkérdezzem:

– Kicsoda ön?

– Őr vagyok – felelte ravaszkas hunyorgással.

Éreztem a játékot, belementem, de bizonytalanságom nem oldódott fel.

– Éjjeliőr? – kérdeztem. Hirtelen ez jutott eszembe.

– Olyasfajta is – válaszolta. Nem folytathattam, a tanársegéd kopogott az asztalon, s bejelentette, hogy az előadás megkezdődik. Maga a professzor úr fog előadni.

Szóval az én csizma- és dinnyeszakértőm lépett az előadói asztalhoz, ki-találhattuk. Egy kicsit lehajoltam, az asztal alatt megnéztem a lábát is. A csizma valóban lakkcipőnek hatott. Györffy István volt, a néprajzi múzeum igazgató-őre, Magyarország leghíresebb etnográfusa. Aki ismeri az etnográfia állását, az tudja, hogy Magyarország helyett fél Európát is mondhattam volna.

Különös előadás volt. Az előadó, ha jól emlékszem, a népi gátépítésről kezdett beszélni, miközben zsebeiből a legkülönfélébb tárgyakat emelte ki és rakta fejcsóválva vissza, amíg a szükségeseket meg nem találta. Rengeteg eszközt kiemelt, a végén az ember már ásó, lapát, sőt talicska előtünését várta. Amikor az előadó váratlanul megállt a szóban, s bejelentette, hogy noha erről a tárgyról ő is tud egyetmást, de a behatóbb részletek előadására sikerült két alapos szakértőt megnyernie. S ezzel két gyakorló gátépítőt, két kubikost in-tett az asztalhoz.

Előbb kérdezgette őket, vitázott velük, aztán – mintegy meghátrálva – teljesen átengedte nekik a szót. Azok győztesen, biztosan magyarították a víz meg a föld fortélyait, s hogy milyen a jó szerszám. A hallgatók lázasan jegyeztek. A teremben olyan feszült, komoly csönd volt, amilyen egy műtőben lehet a tanulmányi oreráció alatt. Másban is rokonságban volt azzal ez a jelenet. Egy nép élete bomlott ki elénk, azon melegen. Az előadás pompásra sikerült. Később hallottam, hogy a tanár úr tudóstársai nem helyeselték mindenben ezt a módszert. Én el voltam tőle ragadtatva.

Ilyen ember volt, így dolgozott, így tanított. Az az érzésem, hogy ezzel már el is mondtam róla minden lényegeset. Amit még hozzátehetek, az csak magyarázat lesz, kiegészítés. Az lesz az életrajza is.

*

Polihisztor volt. A néprajz talán az egyetlen tudomány, amely túri még a polihisztort is, sőt kívánja: a nép élete egész világ, aki azt tanulmányozza, az egész világhoz kell annak értenie. Folyton készenlétben s résen kell lennie. Annak a tudósszobája maga az ország; ha nem a földgolyó.

Győrffy Istvánt az élet nevelte tudósnak. Ifjúkorában nyughatatlan, szinte kóborló diák volt. Az volt egyetemi tanár korában is. Műveiben is összefolyik a közvetlen tapasztalat s a tudósi vizsgálódás.

Elöttem fekszik vaskos, terjedelemre legnagyobb könyve, melyet a magyar népi hímzésekről, a cifraszúrról írt. Bámulva nézem a rengeteg adathalmazt, a szorgos tudósi munkát, a töméntelen pontos rajzot és színes ábrát. Micsoda feladat volt mindezt összegyűjteni, lemásolni, rendszerbe foglalni. Véletlenül tudom, hogy a becses könyvet nemcsak írta, hanem majdnem ő nyomtatta is: sokat adott arra, hogy a szűrők színes díszjeinek ábrái pontosak legyenek; új nyomdatechnikai eljárást talált ki hát erre, ehhez is értett. Az ábrákat maga rajzolta kőre, mert kitűnő rajzoló is volt. És olyan jó térképkészítő, akár egy mérnök. Hogy miért értett oly bámulatosan sokat a szűrőkészítés minden csínja-bínjához? A tudományos szöveg egyik odavetett mellékmondatában lelem meg a feleletet. Mert szűrszabó is volt: szűrszabó családból származott.

Karcagon volt apja szűrszabó, de mikor ennek a mesterségnek alkonyulni kezdett, gazdálkodásba fogott; előbb afféle fuvarozó kubikos lett, aztán tanyát bérelt, egyszerre kettőt is; télire az állatok mellé az akkor már serdülő diák fiát „verte ki”, abba hagyatta vele az iskolát. A fiú jól megismerte a tanyai rideg gazdálkodást, de szerencsére nem bírta. Jobban mondva az állatok nem bírták az ő gazdálkodását, a négy ló közül kettő megdöglött. Még egyetemi tanár korában is mosolyogva mesélte a hajdani gazda, hogyan nyúzta meg ő maga a két lovat, s hogyan gyalogolt fel Karcagról Késmárkra, hogy saját erejéből mégis inkább a tanulást állja.

Tanárnak készült, földrajz és természetrajz szakosnak. Ösztöne jó irányba vitte. Ezen a területen át juthatott legközelebb a népi élet tanulmányozásához is. A kolozsvári egyetemre iratkozott be.

Már egyetemi hallgató korában bebarangolta egész Erdélyt, elment a moldvai csángókhoz is. Útközben valóságos kis múzeumot gyűjtött össze a népi munka érdekesebb eszközeiből, a régi magyar élet díszjeiből és tárgyaiból.

Az egyetemet Pesten akarta befejezni. Mikor felkerült, egyéni gyűjteményét rögtön elvitte a Néprajzi Múzeumba, ingyenesen felkínálta. A népiélet kutatása akkoriban még inkább szobákban folyt, a múzeumi emberek nemigen

tudták, mit kezdjenek a felkínált holmival. Szerencsére az egyik tudós, Bátky beszédbe elegyedett a fiatal magánkutatóval, végigvezette a múzeumban, s magyarázni próbált neki. Csakhamar abbahagyta a magyarázást, és ő hallgatta szomjas füllel és ámulattal a fiatal látogató szavait. Az először járt a múzeumban, de minden kiállított darabot mégis pontosan ismert gyakorlatból, tapasztalatból. Kész népismerő, kész etnográfus volt. Természetesen rögtön ott tartották. Így lett most már hivatalosan is etnográfus.

Tudósi pályája ettől fogva egyenes és könnyű. Tulajdonképpen csak emlékeit kellett leírnia, csak tapasztalatait kellett tudományos vizsgálatok alá vetnie.

Sokáig tartana, ha minden művét külön-külön felsorolnám. Száz meg száz oldalt írt, tucatnyi térképet szerkesztett a magyarság településeiről. Írt a magyar tanya és falu ősi szerkezetéről és kialakulásáról, a jellegzetes alföldi földművelésről, a takarásról és nyomásról, az állattenyésztésről, a szilaj pásztorokról, a ház- és ólépítésről, a hajdani pákász-halász életéről, a boszorkányokról; még a káromkodás történelmét is tanulmányozta.

Gyorsan, nem a stílusra, hanem csak a lényegre figyelve rengeteg tanulmányt írt, még több adatot és anyagot gyűjtött. Bejárta nemcsak Magyarországot, hanem Lengyelországot, Törökországot, Finnországot, mindenütt a magyar múlt nyomait kutatta. Büszkén emlegette kun származását; a büszkeségét arra váltotta át, hogy kiderítette a kunok múltját is, megírta megtérésük történetét.

Amiről írt, azt mind átélte, stílusa a naplókera emlékeztet, legtöbbször olyan, mintha csak jegyzetet olvasnánk. Mert még mindig járt, mindig kutott, szedte az anyagot és emléket.

*

Nem véletlenül találkoztam én vele ott az alföldi pusztaságon. Mihelyt a tudományos élet egy percre szabadon engedte, sietett vidékre, a tanyákra és hegyekbe. Eleven csatorna volt a nép legrejtettebb világából egyenesen a pesti egyetem katedrájához, a tudomány fényéhez. A tudományt úgy művelte, oly természetesen, keresetlenül, és olyan életkedvvel, akár a jó földműves a földjét. Szerette azokat, akiktől tanult, és szerette azokat, akiket tanított, ezt ott az alföldi tanyán láttam. Ez természetes: szeretetre is tanította őket. A néptudományon kívül népszerűsítetre.

Azért, amit a néptől kapott, adni is akart valamit. A nép múltjánál egyre többet foglalkoztatta elméjét és szívé a nép jövője.

*

Utoljára itt Pesten láttam. Jellemző volt ez a találkozás is. Mi, népi írók és falukutatók gyűltünk össze, valami népi könyvtár alakítása ügyében, Isten a

megmondhatója, már hányadszor és milyen kevés reménnyel arra, hogy összejöveteleinknek lesz végre valami tényleges eredménye. Őt is ott találtam. Ismertem elfoglaltságát, s ezért meglepődtem. Aztán remény töltött el mégis. A nyomott hangulatot ő pezsdítette fel, ő biztatott munkára bennünket, fiatalokat. Nemsokára rá halt meg. Ötvenhat éves volt.

A magyar nép tudósa volt. Szeretném így is mondani: a magyar nép lett tudóssá benne.

A napokban Bartucznek a magyar fajtáról írt könyvét lapoztam. Az egyik oldalon az ő fényképén akadt meg a szemem. Azt hittem, tudományos érdemei révén került oda. De a kép alatt a név helyén ez volt: Alföld-típusú magyar férfi Karcagról.

ILLYÉS GYULA

Küllös Imola kapta a 2023. évi Faludi Ferenc Alkotói Díjat

A 2004-ben a Faludi Ferenc Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete által életre keltett díjat a 18. századi irodalommal kapcsolatos kutatások kiemelkedő eredményeiért ítélik oda. 2023-ban Küllös Imola ny. habil. c. egyetemi tanár részesült ebben az elismerésben.

MúzeumCafé Díjat kapott Kemecsi Lajos

Kemecsi Lajos főigazgató a Néprajzi Múzeum költöztetésének és megnyitásának példaértékű lebonyolításáért vehette át az elismerést. A szakembernek a múzeum épületében rendezett ünnepségen adták át a kitüntetést.

Laudáció

Tisztelt vendégek, kedves kollégák!

Aki a Néprajzi Múzeum főigazgatója, nagy valószínűséggel egy költözést készít elő, és új kiállítási koncepciót fogalmaz meg. Közben Jankó János az ezredéves kiállítás néprajzi faluját tervezte, a múzeum anyaga a Várkert Bazárból egy Csillag utcai bérházba költözött. Jankó után Semayer Vilibaldnak is a költözés, a gyűjteményi revízió és egy új kiállítási koncepció megalkotása jutott: az anyag a Városligeti Iparcsarnokban kapott helyet egy nem egészen két évtizednyi időszakra.

A következő költözés Bátky Zsigmondé, a Tisztviselőtelepi Gimnáziumban, egykori tantermekben kellett – persze egy egészen új koncepcióval – kiállítást rendeznie. Új helyszín, új stratégia. De messze még a vége: Hoffmann Tamással költözik a Néprajzi a Kúria Kossuth téri épületébe, és marad is negyven évig a nem múzeumra tervezett terembeosztással, de ismét a néprajzi muzeológia mibenlétéről való gondolkodás kényszerével és lehetőségeivel. (Itt feltétlenül ki kell emelnünk Fejős Zoltán szerepét.)

Kemecsi Lajost 2013-ban nevezik ki főigazgatóvá, és egy év múlva kezdetét veszi a nagy feladat: a költözés és az új kiállításoknak a múzeum önreflexiójára épített előkészítése, a máig tartó, vagyis lassan tízéves tervezési folyamat. Most úgy tűnik, itt lehet maradni jó darabig, az állandó kiállítás felépítése még hátravan.

Ha meg kell fogalmazni az elismerés okát, ha definiálni kell, miért szánjuk Kemecsi Lajosnak a *MúzeumCafé Díjat*, akkor ez a költözés lebonyolításának megszervezése, a magyar mércével páratlan, nemzetközi összehasonlításban is kuriózumnak tekinthető logisztikai teljesítmény, amelynek során az elfogadható arány töredéke volt a megsérült műtárgyak mennyisége, holott sok esetben rendkívül érzékeny tárgyakról van szó, például üvegekpekről, zárdamunkákról, textíliákról. Ez csak úgy sikerülhetett, hogy a Néprajzi Múzeum aktív állományánál jóval többen közreműködtek. Jóval több ember együttműködését kellett megoldani, párhuzamosan különböző helyszíneken, így a korábbi múzeumépületben, több külső raktárban, egy irodaházban és az új raktározási központban. A költözés idején nem tud üzemszerűen működni a

múzeum, a látogatóval való kapcsolat az online térbe szorul vagy más, külső projektek révén lehetséges. De lehetőséget teremt az összes tárgyat kézbe venni, adataikat, történetüket újraírni, vagyis a lehető legnagyobb alaposággal megismerni a gyűjteményt.

Ez a tudás pedig az új kiállítási koncepciók megfogalmazásában hasznosul, végső soron a látogató kap mást és többet, akár a már most is látható tárlatokon és akár a készülő állandó kiállításon. Ez pedig, ahogyan Kemecsi Lajos fogalmaz, „*azt a történeti korpuszt törekszik korszerű prezentációs eszközökkel közkinccsé tenni, amely a kizárólagosan a Néprajzi Múzeumra jellemző történeti tudáshoz, de ezek időben változó reflexióihoz is hozzáférést enged. Az állandó kiállítás a Néprajzi Múzeum – mint időben változó történeti konstrukció – megértésére törekszik, múzeumtudományi perspektívából vizsgálja a néprajzi tárgy, a kollekció, az intézmény és a társadalom komplex kapcsolatrendszerét.*”

Kemecsi Lajos a kiállításal
(Fotó: Incze László)

Azt gondolom, hogy a *Megérkezünk* kiállítás igen sokat megelőlegez ebből a koncepcióból, a hívószavakhoz rendelt tárgyak csoportja nem a lineáris és nem a – néprajzi múzeumokra jellemző – földrajzi felosztás szerint látható. Nem a látogató, hanem a muzeológus logikáját tükrözi, több türelmet és nyitottságot vár el a nézőtől, de többet is ad. „Egyfajta tárgyalóterem tehát, amelyben a kortársiasság és az intézményi olvasat kiindulópontjából folytat(hat) dialógust a gyűjteményképzés valamennyi szereplője: a tárgyak, a készítőik, a használók, a múzeumcsinálók és a múzeumhasználók.”

Vagyis aktív szerepre készíti a látogatót. Egy konferenciával nyitott az intézmény, amellyel beillesztette magát a korszerű, úttörő módon gondolkodó társadalmi múzeumok körébe, kinyilvánította, hogy a restitúció és az érzékenyítés nem „mások”, például az egykori gyarmattartó nemzetek problémája, hanem a felelős gondolkodásnak mindenhol, mindenkitől elvárható minimuma, törekvés az etnikai és kulturális közösségek megértésére.

Díjazottunknak mindez nem volt elég, a költözés kellős közepén tette ki a pontot nagydoktori értekezése végére, amelyet azóta sikerrel megvédett, a legmagasabb minősítéssel. A disszertáció – számomra – legnagyobb érdeme, hogy formabontó módon egyszerre tárgyalja a szabadtéri és a termes néprajzi muzeológiát – mindkét körben eltöltött évei predesztinálják is erre –, mindezt úgy, hogy egyiket sem helyezi a másik elé. Részletezi a szabadtéri néprajzi muzeológia kihívásait is, a mai látogatói igényekhez való igazodás szükségességét, például hogy miért kerülnek audiovizuális eszközök az enteriőrökbe, és milyen koncepcionális fordulatot hozott a látványraktár megszületése Szentendrén. A Néprajzi Múzeum főigazgatójaként, az új múzeum megszületésével egy időben sem veszíti el érdeklődését a „skanzenológia” iránt. Nekem, társadalomtudománnyal foglalkozó nem néprajzusként kifejezetten jólesik, hogy Kemecsi Lajos nem rangsorol és nem értékkel, egyforma érzékenységgel és kíváncsisággal fordul a néprajzi muzeológia minden irányára felé.

Végül a *MúzeumCafé* főszerkesztőjeként szeretném megragadni az alkalmat, hogy köszönetet mondjak a múzeum szerepvállalásáért a közelmúlt néhány lapszámának elkészítésében: a *Néprajzi számban* együtt gondolkodtunk a néprajzi, antropológiai muzeológiáról, megoszthattuk a költözés technikai lebonyolításának részleteit – ezt a szöveget önálló módszertani tanulmányként is értékelhetjük, illetve a *Csont lapszám* provokatív témafelvetésében is partnerre leltünk a múzeumban, amely egy mindenki számára emlékezetes, itt megvalósuló beszélgetésben kristályosodott ki.

A *MúzeumCafé* szerkesztőbizottsága és szerkesztősége tehát idén Kemecsi Lajosnak, a Néprajzi Múzeum főigazgatójának ítélte oda a *MúzeumCafé Díjat*. Gratulálunk!*

GRÉCZI EMŐKE

---

* *MúzeumCafé* 2023. 1–2. sz. 331–333.